

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 929.52VAL

Prejeto: 4. 5. 2015

Boris Golec

izr. prof. dr., znanstveni svetnik, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: bgolec@zrc-sazu.si

Rodbina Graffenweger in njena vloga v življenju Janeza Vajkarda Valvasorja

IZVLEČEK

Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor (1641–1693) je skoraj vso gmotno podlago, na kateri je dvajset let gradil svojo znanstveno, založniško in zbirateljsko dejavnost, dolgoval prvi ženi Ani Rozini Graffenweger pl. Graffenau in njeni rodbini, še zlasti ženinemu dedu po materini strani Juriju Vertašu pl. Scharffenegku. Oba dvorca v okolici Litije, Bogenšperk in Črni potok, so zakoncema Valvasor tako rekoč kupili Graffenwegerji z dediščino po Vertašu. Valvasor sam ni prispeval h kupnini skoraj ničesar, za povrh pa je s stroški za grafično delavnico in knjižne izdaje ogrožal materialno varnost oziroma prihodnost svojih otrok. Za razliko od Valvasorja in njegove rodbine so bili Graffenwegerji mlajša in manj pomembna plemiška rodbina, ki je v javnem življenju pustila le malo sledov. Na Kranjskem so se pojavili v začetku 17. stoletja še kot neplemiči, rodbinsko ime pa je ugasnilo s četrto generacijo sredi 18. stoletja. Prispevek osvetljuje Valvasorjeve ne vedno najbolj harmonične odnose z ženinimi sorodniki, o katerih sicer ni prav veliko pričevanj.

KLJUČNE BESEDE

Valvasor, Graffenweger, Vertaš, Scharffenegk, plemstvo, Litija, Pogonik, Slatna, Knežija, Ribče

ABSTRACT

The Graffenweger family and its role in the life of Johann Weikhard Valvasor

The Carniolan polymath Johann Weikhard Valvasor (1641–1693) owed almost the entire financial foundation of his twenty-year scholarly, publishing and collection activity to the family of his first wife Anna Rosina Graffenweger von Graffenau (1658–1687) and especially his wife's maternal grandfather Georg Wertasch of Scharffenegk. Both mansions near Litija, Bogenšperk (Wagensperk) and Črni potok (Schwarzenbach), were essentially bought for the Valvasor couple by the Graffenwegers with the money inherited from Vertaš. Valvasor himself contributed almost nothing to the purchase price, while the expenses for his graphic workshop and book publishing threatened the financial security and future of his children. Compared to Valvasor and his family, the Graffenwegers were a younger as well as less consequential noble family that left no noticeable imprint on public life. The family first appeared in Carniola at the beginning of the 17th century as a family of common social standing and its name disappeared with the fourth generation in the mid-18th century. The contribution casts light on Valvasor's rather discordant relations with his in-laws, of whom there is little mention in written sources.

KEY WORDS

Valvasor, Graffenweger, Wertasch, Scharffenegk, nobility, Litija, Pogonik, Slatna, Knežija, Ribče

Kot so pokazale nedavne raziskave, je Janez Vajkard Valvasor (1641–1693) skoraj vso gmotno podlago, na kateri je dvajset let gradil svojo znanstveno, založniško in zbirateljsko dejavnost, dolgoval rodbini prve žene **Ane Rozine Graffenweger pl. Graffenau** (1658–1687), še zlasti ženinemu dedu po materini strani Juriju Vertašu, plemenitenemu pl. Scharffenegku.¹ Tako so Graffenwegerji v življenju kranjskega polihistorja postali poleg Valvasorjeve najpomembnejša rodbina oziroma tista, ki ga je najbolj zaznamovala. O njihovem rodu je bilo znanega zelo malo, dokler ni Maja Žvanut v *Kroniki* leta 1997 objavila razprave o ljubljanskem županu Juriju Vertašu pl. Scharffenegku in njegovi rodbini, katere del so bili tudi Graffenwegerji.² Namen pričujočega prispevka je nadgraditi védenje o sorodstvu Valvasorjeve prve žene in zlasti osvetliti odnose Janeza Vajkarda Valvasorja z ženinimi brati, sestro in materjo. Pri tem gre poudariti, da so bili Graffenwegerji kot gospodarji petih dvorcev v okolici Litije Valvasorjevi bližnji sosedje, potem ko se je leta 1672 za dve desetletji naselil na Bogenšperku. Sorodstvo, dolgotrajno sosedstvo in dejstvo, da je kupnina za Valvasorjevo posest v največji meri prišla iz rok ženske rodbine, so porodili vprašanje, na kakšen način je bil polihistor sicer povezan s posameznimi Graffenwegerji.

Član njihove rodbine je postal 10. julija 1672, ko je v ženinem domačem dvorcu Slatna ali v bližnji župnijski cerkvi v Šmartnem pri Litiji stopil pred oltar z roso mlado Ano Rozino.³ Leto poprej se je vrnil na Kranjsko po več kot desetletje trajajočih mladostnih potovanjih, med katerimi je prekrizal dobršen del zahodne Evrope ter stopil celo na severnoafriško kopno.⁴ Tridesetletniku, ki je na potovanjih porabil že znaten del dediščine in se nameraval ustaliti v domovini, je zdaj manjkalo dvoje: primerna žena in dom. Po vrnitvi se je nastanil bodisi pri bratu Janezu Herbardu na domači Mediji pri Izlakah bodisi pri generaciji starejšem vplivnem polbratu Karlu, ki je med njegovo odsotnostjo postal graščak na Belneku pri Moravčah in pridobil baronski naslov (1667).⁵ Ne

z Medije ne z Belneka ni bilo prav daleč do Slatne pri Litiji na nasprotnem, desnem bregu Save, kjer je z ovdovelo materjo in brati živela izbranka Ana Rozina Graffenweger, od Valvasorja mlajša sedemnajst let.

Ko sta stopila pred oltar, je bilo njemu dobrih 31 let, nevesta pa je bila tako rekoč še otrok. Če računamo od datuma njenega krsta 11. oktobra 1658, je na dan poroke štela 13 let, 8 mesecev in 29 dni. Njena mladost takrat sicer ni bila tako izjemna, medicinsko gledano je bila za zakon sposobna, za manjkajoče tri mesece do dopolnjenega štirinajstega leta pa je lahko dobila cerkveni spregled.⁶ Enako kot Janez Vajkard se je tudi mlada nevesta rodila v Ljubljani, kjer so jo krstili prej omenjenega dne kot predzadnjega otroka Baltazarja pl. Graffenwegerja in Ane Marije, rojene Vertaš pl. Scharffenegk. Njena krstna botra Karel pl. Samburg in Ana pl. Raunach sta precej zvesto odražala krščenkine plitve plemiške korenine, po materi stare manj kot desetletje.⁷ Kot bomo videli, sta plemiški naslov in kranjsko deželanstvo dobila v razmiku ene generacije njena deda Andrej Graffenweger pl. Graffenau in Jurij Vertaš pl. Scharffenegk. Oba starša Ane Rozine sta se tako rodila še kot neplemiča in se poročila, preden je materina družina dobila plemiški naslov.

Ni dvoma, da je imel pri izbiri Valvasorjeve neveste pomembno vlogo njegov polbrat Karel, ki ga srečamo med podpisniki poročne pogodbe, sklenjene na Slatni 5. julija 1672, pet dni pred poroko. Mlada nevesta je Janezu Vajkardu prinesla v zakon 800 goldinarjev dote, kar ni bilo ravno veliko, on pa ji je namenil prav toliko zaženila, enako vsoto jutrne, skupaj torej 1.600 goldinarjev, ter 200 zlatih dukatov proste donacije.⁸ Bolj kot sama vsebina pogodbe je pomenljiva ugotovitev, da je Janez Vajkard v uvodu naveden

⁶ Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 91–92.

⁷ NSAL, ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, R 1653–1664, pag. 207. – Materino ime je pri krstu zgolj Marija, dekliški priimek pa ni vpisan; prav tako ne pri krstih treh otrok, rojenih pred in za Ano Rozino (prav tam, str. 115, 171, 247). Vpisa krstov dveh starejših bratov, krščenih v letih 1653 in 1654, navajata kot mater Marijo, rojeno Vertaš (*Wertashin, Werthafsin*) (prav tam, pag. 12, 62). Ljubljancani so se namreč nekoliko teže navadili na malo prej pridobljeni plemiški naslov njenega očeta Jurija Vertaša (Žvanut, Ljubljanski župan, str. 23). Dekliškega priimka njegove hčerke, Valvasorjeve tašče, polihistorjev življenjepisec P. Radics nima prav zato, ker ga pri krstu Ane Rozine pogrešamo in ga očitno ni poznal (Radics, *Johann Weikhard* str. 80). J. B. Witting imenuje njeno mater Ana Marija, roj. pl. Scharffenegk (*Beiträge zur Genealogie*, str. 144), tako kot tudi B. Reisp (*Kranjski polihistor*, str. 91).

⁸ ARS, AS 748, Gospodstvo Krumperk, fasc. 25, Familiaria, Ženinna pisma, 5. 7. 1672. – S svojim takratnim in pozneje pridobljenim premoženjem je Janez Vajkard jamčil svoji nevesti izplačilo njenega in svojega gotovinskega prispevka v zakon ter vdovščine. To sta sestavljala letna vsota sto zlatih dukatov in hiša z vrtom v Ljubljani, prosta vseh bremen. O premicninah sta pogodbenika sklenila, da jih bo, če v zakonu ne bo otrok, v celoti podedoval preživeli zakonec, v nasprotnem pa polovica pripade otrokom. Pri tem sta na nevestini strani izvzela iz dedovanja ženski nakit, na ženinovi pa gotovino, zapisane in nezapisane dolgove ter orožje in opremo.

¹ Golec, Valvasor kot zemljiški gospod (1. del), str. 66–72; isti, Valvasorjev izvor (3. del), str. 62. – Že Branko Reisp je sklepal, da je bil prispevek rodbine Graffenweger pri nakupu Valvasorjeve zemljiške posesti znaten (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 93–94), Maja Žvanut pa je opozorila na Scharffenegkovo oporočno volilo vnukinji Ani Rozini kot na »sestavino gospodarske osnove, ki je Valvasorju tudi omogočila njegovo delo« (Žvanut, Ljubljanski župan, str. 22).

² Žvanut, Ljubljanski župan. – Spoznanja M. Žvanut so predstavljala nepogrešljiv kazipot k nekaterim virom. Svojih ugotovitev v nadaljevanju ne primerjam z njenimi, ker so razlike majhne.

³ NSAL, ZA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, P 1660–1720, s. p., 10. 7. 1672. – Smarska poročna knjiga za ta čas podatkovno skopa in ne navaja niti imen prič niti duhovnikov poročevalcev.

⁴ O Valvasorjevih mladostnih potovanjih gl. Golec, Valvasorjev izvor (3. del), str. 49–63.

⁵ Podrobno o Karlu gl. Golec, Valvasorjev izvor (4. del), str. 198–199, 205–211; o Janezu Herbardu prav tam, str. 216–219.

kot baron (*Freyherrn etc.*), čeprav do naslova ni bil upravičen. Na koncu pa se je podpisal brez baronskega predikata, drugače kot njegovi priči, oba resnična barona.⁹ Da kranjski polihistor pod pogodbo ni tudi podpisan kot baron, ne bi moglo nikogar zmotiti, saj avtogram ne vsebuje nujno plemiškega naslova. Ni izključeno, da sta polbrata Valvasorja že med snubljenjem zavestno »igrala igro«, da sta barona oba, ne le starejši Karel. V očeh Graffenwegerjev, ki so spadali med novo nižje plemstvo, si je Janez Vajkard s tem samo še dvignil ceno. Sklenjeno sorodstvo med Graffenwegerji in Valvasorji je prvim pripomoglo k ugledu, za kranjskega polihistorja pa je pomenilo rešitev gmotnega položaja.

Kot bomo videli v nadaljevanju, je namreč ženina družina prispevala celotno kupnino za posest dvorcev Bogenšperk in Črni potok ter že razvaljenega Lihtenberka. Posest sta mlada zakonca kupila 27. septembra istega leta 1672, pri čemer sta več kot polovico kupnine ostala dolžna. Kot vse kaže, se je Janez Vajkard lahko zgolj zavezal, da bo z modrim gospodarjenjem na kupljeni posesti prislужil dovolj za odplačilo dolga, kar pa se nikoli ni uresničilo. Valvasorjeve potrebe za znanstveno in publicistično dejavnost so namreč onemogočale, da bi se dolg zmanjšal, to pa je med letoma 1689 in 1692 vodilo v prodajo celotne posesti.¹⁰

Še pred tem je Ana Rozina po slabih petnajstih letih zakona in skupnega življenja na Bogenšperku preminila. Njena življenjska pot se je iztekla 25. aprila 1687 v 29. letu starosti, potem ko je Janezu Vajkardu v dvanajstih letih rodila deset otrok, od katerih so bili ob njeni smrti živi štirje.¹¹ Prek teh, hčerke in treh sinov, je Valvasor ostal še naprej sorodstveno povezan z Graffenwegerji in dva svaka sta po njegovi smrti drug za drugim prevzela tudi varuštvo nad otroki.¹² Sicer pa se je polihistor kmalu po ženinem odhodu v večnost ponovno oženil. 20. julija 1687 je v dvorcu Vrhovo pod Gorjanci sklenil poročno pogodbo z Ano Maksimilo pl. Zetscher,¹³ ki je izvirala iz

uglednejše rodbine kot polihistorjeva prva žena, saj sta bila dva njena brata leta 1676 pobaronjena in se je tudi sama štela za baronico, čeravno neupravičeno.¹⁴ Toda v zakon ni prinesla tolikšne dediščine kot petnajst let prej Ana Rozina, kaj šele, da bi lahko rešila Valvasorjeve vse hujše gmotne težave.¹⁵

Ko je Janez Vajkard po dvajsetih letih zapustil Bogenšperk in se preselil v kupljeno hišo v Krškem, kjer je naslednje leto 1693 umrl, je bila Graffenwegerjeva rodbina že močno zdesetkana in tudi njena posest na Litijskem občutno zmanjšana. V naslednjih nekaj letih so pomrli še zadnji trije Valvasorjevi svaki in v okolici Litije je za Graffenwegerji ostal le bled spomin. Rodbina Graffenwegerjev pl. Graffenauov je ugasnila sredi 18. stoletja s smrtjo zadnjega moškega potomca, obubožanega nečaka Valvasorjeve žene, potem ko je na Kranjskem izpričana manj kot stoletje in pol. Svoj vrhunec je dosegla prav v času sorodstvene povezanosti z Valvasorjem, ki ji je zelo veliko dolgoval, sicer pa v deželi nikoli ni imela posebne vloge in veljave.

Graffenwegerji in Vertaši pred Valvasorjevo priženitvijo v rodbino

Tako po očetovi kot po materini strani je **Ana Rozina pl. Graffenweger** oziroma **Graffenweger pl. Graffenau** izšla iz malo prej plemenitenih rodbin. Člane njene rodbine najdemo v virih praviloma le kot (pl.) Graffenwegerje, brez predikata Graffenau. Pod tem rodbinskim imenom jih je poznala okolica in tako so se naslavljali tudi sami. Graffenwegerji niso spadali na Kranjskem ne med stare ne med premožnejše plemiške rodbine, toda Ana Rozina in njeni sorojenci so bili dediči obogatelega deda po materini strani Jurija Vertaša pl. Scharffenegka. Tako se je v okolici Litije znašlo v njihovih rokah poleg Graffenwegerjevega Pogonika še več drugih dvorcev.

Oče Ane Rozine, v mladosti plemeniteni **Baltazar Graffenweger pl. Graffenau**, je bil sin **Andreja Graffenwegerja**,¹⁶ ki je – o tem pozneje – dobil plemiški naslov okoli leta 1630. Od kod so izvirali

⁹ Na nevestini strani so poročno pogodbo podpisali njena mati Marija Ana Graffenweger in trije polnoletni bratje, Jurij Andrej, Franc Baltazar in Janez Jožef, na ženinovi pa poleg Janeza Vajkarda Valvasorja in njegovega polbrata barona Karla še Franc Ksaver baron Lichtenberg.

¹⁰ O nakupu in prodaji gl. Golec, Valvasor kot zemljiški gospod (1. del), str. 66–70; isti, Valvasor kot zemljiški gospod (2. del), str. 24–37.

¹¹ Datum ženine smrti in podatek, da tako kot pet njegovih otrok, počiva v Valvasorjevi rodbinski grobnici na Mediji, je razkril Valvasor sam (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109; *XI*, str. 164). – O Valvasorjevi družini gl. Golec, Neznano in presenetljivo, str. 318; dodatne ugotovitve o številu otrok: Golec, Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, str. 37–38.

¹² Golec, Neznano in presenetljivo, str. 344–354.

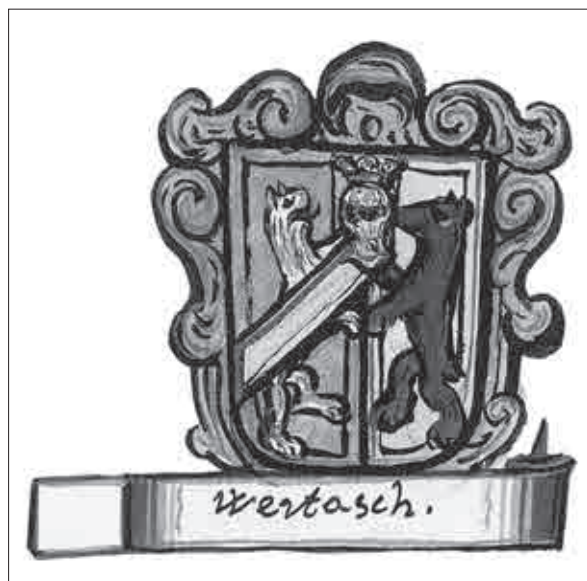
¹³ Edini dokument o poroki je objavljena poročna pogodba, sklenjena 20. julija 1687 v Vrhovem (objavi: Kaspret, Zenitni dogovor, str. 187–188; Radics, *Johann Weikhard*, str. 307–309). Nevesta je Janezu Vajkardu prinesla v zakon 900 goldinarjev dote, on pa njej prav toliko zaženila, 1.800 goldinarjev jutrne in 500 goldinarjev proste donacije, vse v deželni veljavi. Po smrti enega od njiju dobi preživeli zakonec polovico pre-

mičin, druga polovica pripade skupnim otrokom oziroma, če teh ne bo, najbližjim sorodnikom umrlega zakonca. Kot vdovščino do ženine spremembe stanu so v poročni pogodbi določili letno vsoto 400 goldinarjev ter hišo v Ljubljani ali Novem mestu, prosto vseh bremen, za odpravnino pa kočijo z dvema vprežnima konjema.

¹⁴ O Valvasorjevi drugi ženi in njeni družini gl. Golec, Neznano in presenetljivo, str. 318–319.

¹⁵ Šele po moževi smrti je Ana Maksimila podedovala dvorec Pleterje pri Bučki na Dolenjskem z nekaj manj kot 23 goldinarji imenjske rente (Golec, Neznano in presenetljivo, str. 357–358).

¹⁶ O sorodstvenem razmerju Andreja in Baltazarja govorita poleg drugih virov dva sekundarna genealoška vira iz 18. stoletja: Lukantschitscheva genealoška zbirka in rodovnik v Zbirki rodovnikov ARS (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/45r, fol. 232; AS 1075, Zbirka rodovnikov, šk. 4, št. 97, Graffenweger). Noben znani vir pa ne razkriva, kdo je bila Baltazarjeva mati.

Grba rodbin Graffenweger in Vertasch v Valvasorjevi grbovni knjigi iz let 1687–1688
(Valvasor, *Opus Insignium*, pag. 146 in 84).

Andrej in njegovi dve ženi, razpoložljivi viri ne povedo. Zdi se zelo logično, da je priimek Graffenweger izpeljan iz nemškega imena dvorca Knežija (Graffenweg) nad Savo pri Litiji, a stvar ni tako preprosta. Knežija je bila namreč v rokah Graffenwegerjeve rodbine šele od srede 17. do začetka 18. stoletja, ded Valvasorjeve prve žene Andrej Graffenweger pa se je rodil okoli leta 1580.¹⁷ V tem času je imela Knežijo ena veja pl. Gallov, ki se je po njej tudi naslavljal »zu(m) Graffenweg«.¹⁸ Poleg možnosti, da se

Andrejev priimek Graffenweger samo po naključju ujema z imenom dvorca, ki ga je pozneje kupil njegov sin Baltazar, obstaja še druga, na katero kaže več indicov, in sicer, da je bil Andrej nezakonski sin enega od knežijskih Gallov. Kot priča oporoka njegove neporočene sestre Suzane (1649), nastala v dvorcu Matena pri Igu, je bil namreč sorodstveno povezan z nekimi Galli.¹⁹ Teh ni mogoče umestiti na rodovno

¹⁷ Ob smrti 12. januarja 1640 v Ljubljani naj bi bil po ljubljanski mrliški matici star okoli 60 let (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1635–1657, pag. 46).

¹⁸ Po Valvasorju je Knežija, ki jo imenuje s slovenskim imenom Knežji pot, po izumrtju Celjskih pripadla Habsburžanom, pozneje pa so bili dolgo njeni lastniki »gospodje Galli« (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 221–222). V drugi polovici 16. stoletja se po Knežiji imenuje Martin Gall »von Gallenstein und zum Graffenweg« (ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 1584, 1568 XI. 16., Ljubljana; št. 1684, 1580 II. 26., Ljubljana; št. 1685, 1580 II. 26., Ljubljana; št. 1686, 1580 III. 11., s. 1; št. 1738, 1585 X. 7., Ljubljana). Po imenjski knjigi je dedič Martina Galla mlajšega Janez Jakob pl. Apfaltrer gospostvo Knežija (*die Herrschaft Grauenweg*) z visoko imenjsko rento dobrih 75 goldinarjev prenesel leta 1624 na Janeza Baltazarja pl. Purgstalla (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 5 (1619–1661), fol. 62), ta pa razbil na manjše dele. Še isto leto so Purgstallu odpisali skoraj vso posest; največji del s slabimi 34 goldinarji rente, označen kot gospostvo Knežija brez nekaj imenj, so prenesli na M.(aksimilijana) Janeza Brema (pl. Bremsfelda) (prav tam, fol. 49v). Brema so kot posestnika Knežije (*wegen Graffenweg*) vpisali v imenjsko knjigo naslednje leto 1625 (prav tam, fol. 132). Nekoliko drugačno podobo kot imenjska knjiga ponuja Valvasor. Po njegovih besedah je namreč grad za Galli pripadel »nekemu gospodu Gaudinu« (prav Gandinu), od katerega ga je kupil Maksimilijan pl. Bremsfeld in ga kmalu prodal Juriju pl. Scharffenegku (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 222). Kakšno vlogo je pri Knežiji igral Valvasorjev »gospod Gandin«, ni povsem jasno. Zdi se, da je Valvasor nekoliko pomešal kronologijo

in dejstva. Pozneje, neznano kdaj, je imel namreč Jurij pl. Scharffenegk, tast Baltazarja Graffenwegerja, pravdo (*Action*) z Janezom Andrejem Gandinom zaradi uveljavljanja nekaj »stanovskih pravic« nad Knežijo (*wegen etlicher Laa: Jurium das Guett Graffenweg betr.*) (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani (odslej: Zap. inv.), šk. 32, fasc. XVI, lit. G–31, 27. 11. 1677, pag. 58/Nr. 84). Leta 1669, ko je Scharffenegk (dokončno) kupil Knežijo od Maksimilijana Brema, pa je prejel urbar, ki ga je 5. aprila istega leta sestavil Jurij Jožef Gandin kot dedič po svojem očetu in kot zastopnik sorojencev (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/100r, 18. 10. 1672, fol. 5–5v). Jurij Jožef je bil sin prej omenjenega Janeza Andreja Gandina (ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, šk. 4, št. 89, Gandin).

¹⁹ Suzana Graffenweger je v svoji zadnji volji med drugim omenila sorodnico (*Muebm*) gospo Elizabeto Gall, za dediča in izvršitelja oporoke pa je imenovala sorodnika (*Vetter*) Janeza Jakoba Galla. Da je bila Suzana sestra »našega« Andreja Graffenwegerja, v oporoki nesporno priča omemba zadolžnice, ki jo najdemo tudi med popisanimi listinami v Andrejevem zapuščinskem inventarju leta 1640. Pokojni brat Andrej naj bi brez Suzanine vednosti neupravičeno izterjal 800 goldinarjev in obresti iz naslova zadolžnice, ki jo je Suzani izdal Janez Baltazar pl. Purgstall. Ker Andrej sestri ni izplačal ničesar, je ta v oporoki svojemu dediču naložila, naj od Graffenwegerjev zahteva povračilo. Iz Andrejevega zapuščinskega inventarja izvemo, da je pl. Purgstall izdal omenjeno zadolžnico neporočeni (*Jungfrau*) Suzani 1. aprila 1620 v Ljubljani. Skupaj z zadolžnico so popisali obligacijo z dne 24. junija 1626, ki se je nanašala na obresti v primeru nepopolnega izplačila, ter osnutek zahteve in tožbe. – ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani (odslej: Testamenti), II. serija, fasc. G 1–54 1/2, G–11, 31. 8. 1649;

deblo razvejene kranjske plemiške rodbine pl. Gallov, lahko pa so bili njena stranska, neplemiška veja.²⁰ Poleg možne izpeljave priimka Graffenweger iz nemškega imena Knežije in odprtega vprašanja Andrejevega sorodstva s knezijskimi Galli obstaja še ena povezava, ki bi bila težko zgolj naključna. Knežijo so leta 1624 prepisali z Gallovih dedičev Janezu Baltazarju pl. Purgstallu, o katerem Suzana Graffenweger v oporoki pravi, da ji je izdal zadolžnico za 800 goldinarjev, denar pa je nato izterjal njen brat Andrej, ne da bi ji ga izplačal.²¹ Ponuja se razlaga, da sta Andrej in Suzana imela na Knežiji zapisan dedni delež, ki sta ga dobila kot oporočno volilo od svojega nezakonskega očeta pl. Galla »zu(m) Graffenweg«. To bi pojasnilo, kako je nastal priimek Graffenweger in iz katerega naslova je izvirala Purgstallova zadolžnica.

O mladosti deda Valvasorjeve prve žene Andreja

Graffenwegerja nimamo sicer nobenih podatkov. Preden je leta 1609, star okoli trideset let, postal zakupnik gospodstva Čušperk na Dolenjskem,²² je bil kot računski uradnik (*Raitdiener*) zaposlen pri notranjeavstrijskem komornem knjigovodstvu v Gradcu.²³ Štajerska prestolnica in grad Čušperk sta tudi najverjetnejša kraja, kjer so prišli na svet Andrejevi starejši otroci, med njimi Valvasorjev tast Baltazar, rojen najpozneje leta 1614, ko se je družina preselila s Čušperka v Ljubljano.²⁴ Tedaj je namreč Andrej dobil mesto registratorja kranjskih deželnih stanov,²⁵ s katerega je po nekaj letih, najpozneje v letu 1618, predsedal na položaj deželno-stanovskega knjigovodje.²⁶ Žena Uršula je sploh prvič in zadnjič izpričana spomladi 1619, ko sta kupila vrt v predmestju,²⁷ sicer pa se v Ljubljani zakoncema ni rodil noben otrok.²⁸ Od konca istega leta srečujemo An-

AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–18, 15. 2. 1640, pag. 9–10/Nr. 17.

²⁰ Na zelo izčrpnih rodovnikih kranjske plemiške rodbine Gall (ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, šk. 3, št. 85, Gall) ni nobenega Janeza Jakoba in Elizabete, kot tudi ne sinov Janeza Jakoba, ki jih v svoji oporoki leta 1649 poimensko navaja Suzana Graffenweger: Andreja, Karla in Sigmunda (gl. op. 19). Ni dvoma, da je Janez Jakob identičen z Janezom Jakobom Gallom, ki ga je cesar Ferdinand III. 31. marca 1653 plemenitil skupaj s celotnim potomstvom in mu podelil plemiški naslov pl. Gallenfels. Janez Jakob, tedaj tri leta gozdni mojster na Kranjskem, je po navedbah plemiške diplome študiral v Italiji, med tridesetletno vojno več let služil v cesarski vojski in nato dvanajst let opravljal službo orožarja pri kranjskih deželnih stanovih (ÖSTA, AVAFHKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Johann Jakob Gall von Gallenfels 31. 3. 1653). Njegova soproga se je imenovala Marija Elizabeta, rojena pl. Flachenfeld, pa tudi imena treh od njenih sedmih sinov so enaka imenom tistih treh, ki jih v oporoki navaja Suzana Graffenweger (ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, šk. 4, št. 87, Gallenfels). Vprašljivo je nekaj drugega, in sicer, ali se je Janez Jakob (prvotno) res pisal Gall. Rodovniki rodbine Gallenfels namreč govorijo o priimku Standler in ne poznajo nobene povezave s pl. Galli (ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, šk. 4, št. 87, Gallenfels; ARS, AS 730, Gospodstvo Dol, fasc. 119, Breckerfeld II, Genealogica A–P, Gallenfels). Neposredno potrditev priimka Standler ponuja zapuščinski inventar zakoncev Janeza Jakoba in Marije Elizabete pl. Gallenfels, po katerem je cesar Ferdinand III. leta 1653 izdal plemiško diplomo Janezu Jakobu Standlerju (!) pl. Gallenfelsu (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–27, 9. 2. 1668, pag. 29/Nr. 1), čeprav priimek Standler v diplomu ni nikjer omenjen. Prav mogoče bi bilo, da se je Janez Jakob Standler, bratranec Andreja in Suzane Graffenweger, sam poimenoval Gall, ker je bil v resnici nezakonski sin enega od pl. Gallov. Morda bi povezavo med Galli na eni strani ter Graffenwegerji in Gallenfelsi na drugi lahko dokazoval tudi grb, kajti vse tri družine so imele v grbu samoroga.

²¹ Gl. op. 18 in 19. – Zanimivo je, da je neposredna povezava med Graffenwegerji in Knežijo izpričana že leta 1630. V zapuščinskem inventarju dr. Friderika Mihaela Hillerja, zeta Andreja Graffenwegerja, najdemo obligacijo z naslednjo vsebino: Gaionzlovi varuhi se zavezujejo, da bodo Andreju Graffenwegerju izročili grad Knežija z vsemi zarubljenimi imenji (*in der Spannung begriffenen Gültten*), rubežnino in zakupnim pismom, ker je namesto njih pri Steinhausnovih dedičih »dvignil« 6.000 goldinarjev (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 41, fasc. XXI, lit. H–8, 29. 11. 1633 in 12. 12. 1633, pag. 27–28/sine numero). Očitno je Graffenweger opravil nalogo namesto svojega zeta odvetnika dr. Hillerja.

²² Graffenweger je deset let pozneje sam izpričal, da je postal zakupnik gospodstva Čušperk leta 1609; gospodstvo je dobil v zakup od Erazma barona Dietrichsteina (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 470, fasc. 294b, pag. 57, 17. 1. 1619). Ko so njegovi podložnici leta 1614 pod obtožbo tihotapljenja vzeli v Ložu konja in sol, po katero je šla v Cerknico, je Graffenweger naveden kot njen zemljiški gospod (*Grundobrigkeit*), ne pa tudi, za katero gospodstvo je šlo. Ker je bil sočasno oškodovan podložnik župnika iz Dobrepolja, skoraj ni dvoma, da je imel Andrej Graffenweger tedaj še vedno v zakupu bližnji Čušperk (prav tam, šk. 464, fasc. 293b, pag. 875, 29. 7. 1614; pag. 911, prezentirano 5. 8. 1614).

²³ Da je bil Andrej Graffenweger nekoč računski uradnik (*Raitdiener*) pri notranjeavstrijski dvorni komori, je razvidno iz prošnje kranjskih stanovskih poverjenikov deželnemu glavarju Janezu Ulriku baronu Eggenbergu, naj kot pisec mnenja podpre pri cesarju Graffenwegerjevo prošnjo za podelitev plemiškega naslova (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 472, fasc. 294c, pag. 576, 11. 3. 1620).

²⁴ Od starejših otrok, ki se niso rodili v Ljubljani, je poleg Baltazarja znana njegova sestra Marija, poročena Hiller, rojena okoli leta 1611, ko je bil oče Andrej zakupnik gospodstva Čušperk na Dolenjskem (gl. op. 22). Za župnijo Šmarje–Sap, v katero je spadal Čušperk, matične knjige ne segajo tako daleč. Tudi za graško mestno župnijo Graz–Hl. Blut so v tem času pomanjkljive: v vrsti krstnih matic je vrzel od leta 1600 do 1615, poročne in mrliske pa se leta 1615 šele začenjajo (DAG, Altmatriken, Graz–Hl. Blut). – Prejkone je iz tega Andrejevega zakona izvirala tudi hči Felicita, prvič poročena pl. Schwab in drugič Blanda (gl. op. 48), saj njenega krsta prav tako ni v ljubljanskih krstnih maticah.

²⁵ Kranjski deželni stanovi so Graffenwegerja izbrali za registratorja na deželnem zboru 6. novembra 1614, in sicer med dvema kandidatoma. Stanovski poverjeniki so ga pisno pozvali, naj odloži druge posle in pride nemudoma po navodila (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 464, fasc. 293b, pag. 1311–1312).

²⁶ V prošnji kranjskih stanovskih poverjenikov deželnemu glavarju v zvezi z Graffenwegerjevo prošnjo za plemenitev je leta 1620 navedeno, da je Andrej Graffenweger zadnjih nekaj let uspešno služboval pri registraturi in nato pri knjigovodstvu (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 472, fasc. 294c, pag. 575, 11. 3. 1620). Kot deželnemu knjigovodji mu je mogoče slediti vsaj od leta 1618 (prav tam, šk. 469, fasc. 294a, pag. 524–525, 24. 8. 1618).

²⁷ V zapuščinskem inventarju Andreja Graffenwegerja je popisano kupno pismo z dne 5. aprila 1619; Andrej, njegova žena Uršula in njuni otroci so od komende nemškega viteškega reda kupili vrt v Gradišču (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–18, 15. 2. 1640, pag. 17–18/Nr. 41).

²⁸ Prim. NSAL, ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, Ind R 1588–1621. – Andrej (Nobilis Dominus) se kot krstni bo-

drejevo drugo ženo Marjeto, s katero se je oženil nekje zunaj deželne prestolnice²⁹ in ki se je od tega sveta poslovila deset let pozneje, leta 1629.³⁰ Med letoma 1622 in 1628 mu je rodila še zadnje tri otroke, ki pa so očitno vsi pomrli zgodaj, kot zadnji 22-letni Andrej († 1647).³¹

Kmalu po vnovični poroki je Andrej, tedaj stanovski knjigovodja, zaprosil cesarja Ferdinanda II. za plemiški naslov. Stanovski poverjeniki so njegovo prošnjo leta 1620 podprli pri deželnem glavarju Janezu Ulriku baronu Eggenbergu,³² to pa je tudi vse, kar o postopku vemo. Graffenwegerjevo poplemenjenje ostaja precej skrivnostno. V njegovem zapuščinskem inventarju (1640) so sicer popisali pokojnikovo »nobilitacijsko pismo« (Nobilitationsbrief), žal brez datacije,³³ v relevantnih arhivskih fondih in zbirkah na Dunaju in v Ljubljani pa njegovo plemiško diplomo pogrešamo.³⁴ Ni izključeno, da mu di-

plome ni izdal cesar, temveč omenjeni Janez Ulrik knez Eggenberg, in sicer potem ko je leta 1625 dobil takšno pravico od cesarja Ferdinanda II.³⁵ Andrej je pozneje (1635) v prošnji stanovom za podelitev deželanstva zapisal, da je od cesarja dobil (samo) svétniški naziv in predikat. Tudi podpisal se je zgolj kot Graffenweger, brez plemiškega naslova »zu Graffenau«.³⁶ Tega srečamo prvič v oporoki Graffenwegerjevega zeta dr. Hillerja leta 1632.³⁷

Andrej Graffenweger je službo deželnega knjigovodje opravljal do zgodnjih tridesetih let 17. stoletja in bil neprekinjeno v službi deželnih stanov osemnajst let.³⁸ Obračal je znatne denarje, veliko posojal,³⁹

ter prvič pojavi 5. januarja 1617 in potem redno (prav tam, R 1614–1621, pag. 110, 211, 318 itd.).

²⁹ V ljubljanski poročni matici Andrejeve in Marjetine poroke ni najti (prav tam, P 1605–1632). »Gospa« Marjeta Graffenweger je kot krstna botra prvič izpričana 7. novembra 1619 (NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1614–1621, pag. 247). Datuma Uršuline smrti ne poznamo, ker iz tega časa še ni mrliške matične knjige.

³⁰ Marjeta je bila 15. avgusta 1622 sprejeta v ljubljansko jezuitsko kongregacijo Marije Vnebovzete; pri vpisu njene včlanitve je podatek o smrti leta 1629 (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 718). Pozneje o njej dejansko ni več pričevanj, le Andrejev zapuščinski inventar iz leta 1640 jo navaja kot pokojno (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–18, 15. 2. 1640, pag. 15/Nr. 34). – Andrej je postal član omenjene kongregacije pol leta za ženo; sprejeli so ga 25. marca 1623 skupaj z drugimi »gospodi« (ex Dominis), ločeno od dijakov (ex Studiosis) (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 96). Že naslednje leto se je v kongregaciji znašel med ugledneži (Consultores) (prav tam, pag. 100).

³¹ Njegovi trije otroci iz zakona z Marjeto so se zvrstili takole: Marija Magdalena, krščena 22. maja 1622, Janez Andrej, krščen 13. marca 1625, in Janez Matija, krščen 24. februarja 1628 (prav tam, R 1621–1626, pag. 40, 177; R 1626–1631, pag. 86). Materino ime je v krstni matici navedeno samo pri drugem otroku, pri prvem in tretjem pa je prazen prostor. Pozneje srečujemo samo Andreja, ki je umrl pri 22-ih leta 1647 v Gradcu (gl. op. 47). Druga dva sta najverjetneje preminila še kot otroka pred letom 1635, ko se začenja prva ljubljanska mrliška matica. Andrej je leta 1638 izpričan (kot dijak jezuitske gimnazije) ob sprejemu v ljubljansko jezuitsko kongregacijo Marije Vnebovzete, označen kot kranjski deželan (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 147), nato pa je leta 1642 s krstnim imenom Janez Andrej kot Ljubljančan naveden v graški univerzitetni matriki, tedaj študent na višjih študijih, v razredu logika: »Andreas Graffenbegar, Labacensis, Nobilis« (Andritsch, Die Matrikeln. Band 2, str. 48, M 1642/6).

³² ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 472, fasc. 294c, pag. 575–578, 11. 3. 1620.

³³ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–18, 15. 2. 1640, pag. 18/Nr. 43. Popisan je tudi privilegij o podelitvi deželanstva, prav tako brez datacije (prav tam, pag. 10/Nr. 45). – Še manj določno sta dokumenta zajeta v zapuščinskem inventarju vnuka Ernesta Friderika Graffenwegerja, sestavljenem na Pogoniku leta 1699: »Der Herrn Graffenweger Landtmans vnd Nobilitations Brueff« (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 34, fasc. XVII, lit. G–64, 13. 2. 1699, pag. 27/Nr. 14).

³⁴ Najbolj pomenljivo je dejstvo, da spisov o Graffenwegerjevem poplemenjenju ni najti med plemiškimi akti v Avstrij-

skem državnem arhivu na Dunaju (prim. popise v: ÖStA, AVAFHKA, Adelsakte), čeprav ti niso povsem popolni. V Frankovem pregledu podelitev plemiških naslovov torej Andrej Graffenweger ni izpuščen pomotoma (Frank, Ständeserhebungen und Gnadenakte. 2. Band, str. 116). Prim še: ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 263, I/136, lit. S I, Podeljevanje plemiških naslovov D–I, seznam za črko G; AS 1064, Zbirka plemiških diplom, popis).

³⁵ Janez Ulrik knez Eggenberg (1568, Gradec – 1634, Ljubljana) je dobil baronski naslov leta 1598, knežji naslov leta 1623, veliki palatin s pravico podeljevanja plemstva pa je postal 24. februarja 1625 (Sedlák, Eggenberské nobilitační diplomy, str. 242–243; njegove osebne podatke gl. v: <http://genealogy.euweb.cz/bohemia/eggenbg.html> (januar 2015)). – Graffenwegerjeve plemiške diplome v arhivu rodbine Eggenberg ni; na osebe s Kranjskega se nanašata le dve diplomi (Sedlák, Eggenberské nobilitační diplomy, str. 252 sl.), vendar pa je v registru znana vsaj še ena, ki jo v tem arhivu prav tako pogrešamo, in sicer plemiška diploma Adamu Florjančiču pl. Grienfeldu iz leta 1664 (Preinfalk, Plemiške rodbine, str. 67–68).

³⁶ »... mit dero Rath's titul vnd praedicatis mich gewürdigt ...« (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 844, Pisma deželanstva, G–12, s. d., ad 6. 3. 1635).

³⁷ Po objavljenem dobesednem izvlečku oporoke dr. Mihaela Friderika Hillerja ima Graffenweger v tej poleg plemiškega predikata tudi že naslov cesarskega svetnika (Radices, Alte Häuser in Laibach, str. 76). Plemiški predikat (Andreen Grauenweegers zum Grauenau) najdemo skupaj s svétniškim ponovno leta 1640 v naslovu Graffenwegerjevega zapuščinskega inventarja (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–18, 15. 2. 1640, pag. 1). – Pri določanju možnega časa pridobitve plemiškega naslova so le malo v pomoč matične knjige ljubljanske stolne župnije. Andrej je že pri prvi pojavitvi 5. januarja 1617 imenovan »nobilis dominus« (NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1614–1621, pag. 110), kar ne pomeni plemiča, in to tedaj tudi ni bil. Odtlej je v maticah naslovljen le kot »dominus« ali sploh brez predikata (prav tam, R 1614–1621, pag. 211, 318; R 1621–1626, pag. 40, 177), šele od leta 1626 spet kot »nobilis dominus« (R 1621–1626, pag. 212; R 1626–1631, pag. 7, 11; P 1605–1632, pag. 146) in od 1628 kot »nobilis et generosus dominus« (R 1626–1631, pag. 85, 163). V dopisu mestu Metlika iz istega leta 1628 pišejo poverjeniki kranjskih deželnih stanov o Graffenwegerju kot o »Edlen Vesten« (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 481, fasc. 296, pag. 375, 28. 7. 1628).

³⁸ O skupno osemnajstih letih službe pri deželnih stanovih, najprej kot registrator in nato kot knjigovodja, piše Graffenweger v prošnji za kranjsko deželanstvo (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 844, Pisma deželanstva, G–12, s. d., ad 6. 3. 1635). Po poročilu iz leta 1633 se je mestu knjigovodje odpovedal dve leti prej (prav tam, šk. 485, fasc. 297, pag. 1701, s. d., po 24. 4. 1633).

³⁹ Med listinami v njegovem zapuščinskem inventarju večji del predstavljajo zadolžnice, tako zasebnikov kot deželnih stanov Koroške in Kranjske (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc.

jemal od stanov v zakup čepnino,⁴⁰ ni pa vlagal v zemljiško in hišno posest. Tako si v Ljubljani ni kupil lastne hiše, saj ni imel namena postati meščan. Nazadnje je stanoval in umrl v Hillerjevi hiši na Mestnem trgu, ki jo je s pridržki podedoval po zetju dr. Frideriku Mihaelu Hillerju († 1633).⁴¹ Deželni stanovi so mu zato ob sprejemu med kranjske deželane 6. marca 1635 naložili, naj kmalu kupi zemljiško posest (ime-nja) ali plača 5.000 goldinarjev posojila stanovom.⁴² Ker pa tega ni nikoli storil, so imeli še trideset let pozneje težave njegova snaha in vnuki.⁴³

Na precej nenavaden način je Andrej vendarle prišel do zemljiške posesti in do delnega lastništva gradu Pogonik pri Litiji. Tam je vsaj občasno tudi prebival, saj so leta 1640 na Pogoniku popisali drugi del njegove zapuščine.⁴⁴ Skupaj z Burkhardom Hit-

zingom je namreč dedoval za svojim zetom, dr. Mihaelom Friderikom Hillerjem, ki je umrl leta 1633, še isto leto pa tudi Hillerjeva mlada žena Marija, rojena Graffenweger (ok. 1611–1633). Zakonca sta se poročila leta 1628 v Ljubljani in nista imela otrok. Tako sta vse Hillerjevo imetje podedovala Hitzing in Graffenweger, vendar z obvezo, da zgradita samostan za ljubljanska meščanska dekleta.⁴⁵ Ko sta bila oba že pokojna, je Ljubljana resnično dobila samostan klaris, posvečen leta 1656,⁴⁶ toda grad Pogonik s celotno posestjo je, kot bomo videli, še predtem pristal v rokah Graffenwegerjevega sina Baltazarja, poznejšega Valvasorjevega tasta.

Andrej Graffenweger je umrl 12. januarja 1640 v Ljubljani, star okoli 60 let, pokopali pa so ga v kripti

XVI, lit. G–18, 15. 2. 1640, pag. 3–45, 58–66). Precej denarja je moral imeti že leta 1609, ko je vzel v zakup gospodstvo Cušperk. Zakupnina je v času njegovega predhodnika, ki je imel Cušperk v zakup še leta 1608, znašala 13.000 goldinarjev (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 470, fasc. 294b, pag. 57, 17. 1. 1619).

⁴⁰ Deželni stanovi so avgusta 1615 ugodili Graffenwegerjevi prošnji, da dobi v zakup čepnino v mestu Ljubljana, a je predsednik poverjeniskega urada odločil v korist drugega prosilca; Graffenweger se je za isto čepnino potegoval ob vnovičnem podeljevanju zakupov tri leta pozneje (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 469, fasc. 294a, pag. 663–666, 25. 8. 1618). Leta 1628 so mu stanovi podelili pobiranje čepnine v metliški četrti (prav tam, šk. 481, fasc. 296, pag. 375, 28. 7. 1628). Zakupnik je bil vsaj še leta 1633 in morda tudi 1636, ko je govor o zaostalem plačilu za čepnino (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–18, 15. 2. 1640, pag. 13/ Nr. 28, 61/ Nr. 12).

⁴¹ Ni izpričano, da bi v Ljubljani kdaj posedoval lastno hišo (prim. Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. I. del. Stari trg; II. del. Novi trg; III. del. Veliki trg; IV. del. Šentpetrsko predmestje; V. del. Kapucinsko predmestje*). Ljubljanski del Andrejeve zapuščine so popisali v njegovem zadnjem stanovanju v Hillerjevi hiši (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–18, 15. 2. 1640, pag. 3). Gre za hišo na Mestnem trgu 22, ki je bila v letih 1630–1651 v rokah dedičev trgovca Janeza Hillerja, izpričanega kot lastnika od leta 1622 do 1628; v mestnih davčnih knjigah so hišo do leta 1651 vodili na ime Hillerjevih dedičev, od leta 1652 pa je kot lastnik izpričan Gregor Jerlich (Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. III. del. Veliki trg, s. p., Mestni trg 22*). Morda so Graffenwegerjevi stanovali v Hillerjevi hiši, še preden se je hči Marija leta 1628 poročila z domačim sinom Mihaelom (gl. op. 45). Hiša je bila skupaj z drugo zapuščino dr. Friderika Mihaela Hillerja namenjena za gradnjo ženskega samostana in je bila očitno v ta namen prodana Jerlichu (prim. Hančič, *Klarise na Kranjskem*, str. 29–30). O dedovanju po Hillerju gl. op. 45.

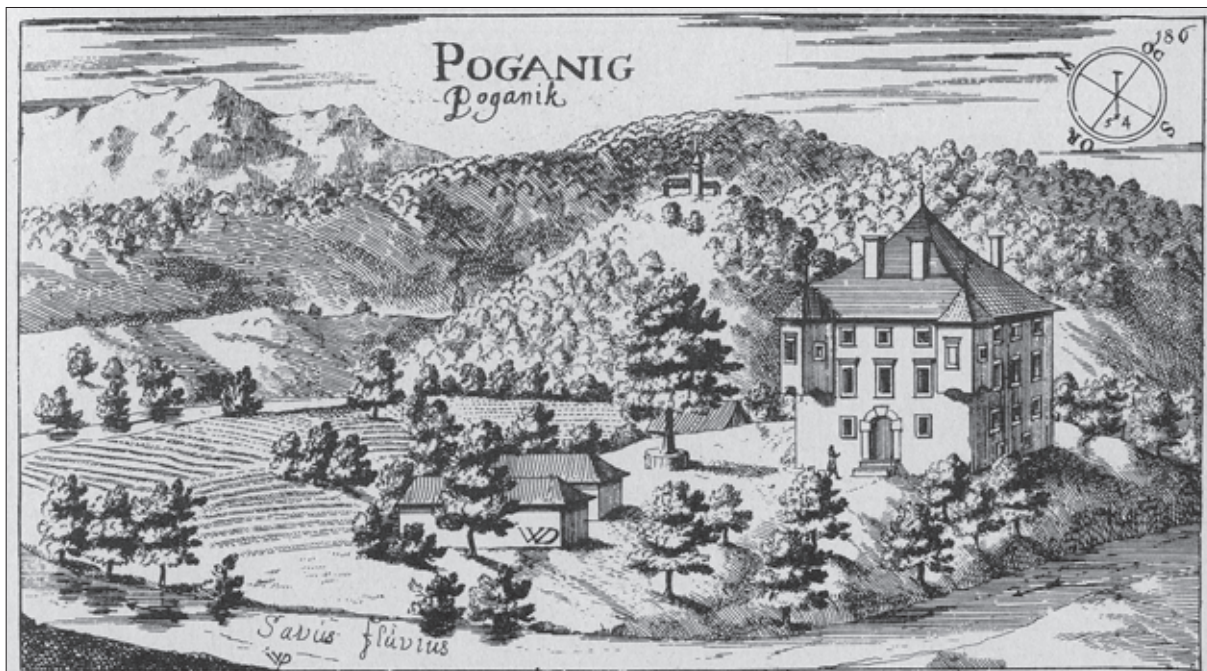
⁴² ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 844, Pisma deželanstva, G–12, 6. 3. 1635. Napotilo Andreju Graffenwegerju v deželnem pismu, naj kupi zemljiško posest, posredno priča, da Hillerjev Pogonik pri Litiji tedaj še ni bil v njegovi lasti. – V razpravi o sprejemu novih deželanov, med drugim Graffenwegerja, je bilo več kandidatov zavrnjenih, kranjski deželni zbor pa je sklenil, da deset let ne bodo sprejeli nikogar (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 891, sejni zapisniki 17, 1634–1646, fol. 94v–101v). Graffenweger se ni veliko zanimal za stanovske zadeve, saj ga od podelitve deželanstva do smrti leta 1640 ne srečamo na deželnih zborih (prim. iste sejne zapisnike).

⁴³ Gl. op. 95.

⁴⁴ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–18, 15. 2. 1640, pag. 58–111.

⁴⁵ Mihael Friderik Hiller, doktor obojega prava, se je po P. Radicu rodil v Ljubljani kot sin knjigoveza Janeza Hillerja. Nekaj mesecev po poroki leta 1628 mu je oče izročil premoženje, vredno dobrih 27.000 goldinarjev, naslednje leto 1629 pa je Mihael Friderik od Otilije Wagen pl. Wagensperg za 8.500 goldinarjev kupil Pogonik (Radics, *Alte Häuser in Laibach*, str. 74). V njegovem zapuščinskem inventarju je naveden samo kupni dogovor za Pogonik z dne 15. julija 1632, a brez imen pogodbenikov (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 41, fasc. XXI, lit. H–8, 29. 11. 1633 in 12. 12. 1633, pag. 32). Z Marijo, hčerko Andreja Graffenwegerja, se je poročil 13. februarja 1628 v Ljubljani; Hiller je v poročni matici označen samo kot »dominus« in doktor obojega prava, medtem ko matica Marijo naslavlja kot »nob.(ilis) virgo« (NSAL, ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1605–1632, pag. 146). Hillerjevega krsta v ljubljanskih krstnih maticah z začetkom leta 1588 ne najdemo, kot tudi ne krstov njegovih sorojencev (prav tam, Ind R 1588–1621). Oče Janez (Hans) omenja v svoji oporoki leta 1629 še hčerko Barbaro, vdovo Bobnar, ki ni imela otrok; hči je dobila šestino njegove zapuščine, sin Mihael Friderik pa vse ostalo (ARS, AS 308, Testamenti, I. serija, šk. 5, testament H–6, 4. 11. 1629). Tri leta za očetom je že bolni Mihael Friderik 3. septembra 1632 na Bajnofu pri Novem mestu napisal oporoko, v kateri je predvidel več možnosti dedovanja (prav tam, H–8, 3. 9. 1632; prim. objavo dela oporoke v: Radics, *Alte Häuser in Laibach*, str. 74–76). Če bi mu žena rodila posthumnega sina ali hčerko, bi bil dedič ta želeni otrok. Če se ne bi rodil ali pa bi pred polnoletnostjo umrl, postaneta dediča dva moža: Burkhard Hitzing, cesarski deželni svetnik na Kranjskem, deželni tajnik in pisar ograjnega sodišča, ter cesarski svetnik Andrej Graffenweger pl. Graffenau. Vdovi Mariji naj po določilu ženitnega pisma do izteka njenega življenja izplačujeta 500 goldinarjev, ne glede na to, ali se bo ponovno poročila ali ne, iz preostalega premoženja pa naj v Ljubljani z odobritvijo cesarja in škofa zgradijo ženski samostan za ljubljanska meščanska dekleta. Drugače bi bilo, če bi se rodil otrok, saj bi v tem primeru Hitzing in Graffenweger postala njegova varuha in izvršitelja oporoke, vdova pa bi do vnovične poroke skupaj z otrokom v celoti uživala Hillerjevo zapuščino. Kot pričajo regesti listin v inventarju njegove zapuščine, popisane jeseni 1633 v Ljubljani in na Pogoniku, je bil Hiller živ vsaj še 19. februarja 1633 in prejkone tudi 22. marca istega leta (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 41, fasc. XXI, lit. H–8, 29. 11. 1633 in 12. 12. 1633, pag. 33, 40). Po Radicu naj bi sicer umrl že prejšnje leto, žena Ana Marija pa 17. oktobra 1633, stara komaj 22 let, zato je šla Hillerjeva zapuščina za gradnjo samostana klaris (Radics, *Alte Häuser in Laibach*, str. 76). Valvasor piše o Hillerju kot o ustanovitelju samostana, ki da je za njegovo zgraditev zapustil 60.000 goldinarjev (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 696).

⁴⁶ O gradnji samostana gl. zlasti: Hančič, *Klarise na Kranjskem*, str. 29–30.

Dvorec Poganig pri Litiji, »matični grad« kranjskih Graffenwegerjev, po Valvasorjevi Topografiji Kranjske iz leta 1679 (Valvasor, Topographia, št. 186).

lastne kapele pri avguštincih.⁴⁷ Za glavnega dediča je veljal starejši **sin Baltazar** (najpozneje 1614–1663), ki je imel še sestro Felicito († ne pred 1667), poročno Schwab pl. Lichtenberg (od 1642) in Blanda (od 1650),⁴⁸ ter mlajšega polbrata Andreja (1625–1647).

Baltazarja najdemo leta 1631 med novospregajimi člani ljubljanske jezuitske kongregacije Marije Vnebovzete, kar pomeni, da je bil dijak jezuitske gim-

⁴⁷ V mrliški matici je Andrej Graffenweger označen zgolj kot »Nob[ilis] D[omi]nus« (NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1635–1657, pag. 46). Po Lukantschitschevi genealogiji naj bi umrl 25. januarja 1647 v Gradcu (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/45r, fol. 232). Tam je bil dan pozneje, 26. junija 1647, resnično pokopan »Woledl vnd Gestrenge Herr Andreß von Graffenweger von Graffen (sic!) zu Poganögg etc.«, ki je tedaj živel v Celovcu (DAG, Altmatricken, Hl. Blut, Sterbebuch III 1642–1649, pag. 267). Gre za Andrejevega sina z enakim imenom. O njegovem rojstvu leta 1625 v Ljubljani in šolanju v Gradcu leta 1642 gl. op. 31.

⁴⁸ Glede na to, da Felicitinega krsta ni najti v ljubljanskih krstnih maticah, je bila najverjetneje Baltazarjeva prava sestra iz očetovega prvega zakona in torej prav tako rojena pred letom 1614. Po navedbi Lidije Slana se je leta 1642 poročila z Gotfridom pl. Schwabom, ki je leta 1650 umrl brez otrok na Tuštanju pri Moravčah in bil tudi lastnik pristave Kuret pri Mokronogu (Slana, Lichtenbergi na Tuštanju, str. 179 in »Preglednica I – Lichtenbergi na Tuštanju« med str. 188 in 189). Gotfrid je bil rojen pred letom 1621, ko se je njegov oče Erazem (Andrej) pl. Schwab drugič poročil (prav tam). L. Slana ne navaja vira za letnico Gotfridove poroke s Felicito 1642, te pa nima niti Lazarinijeva genealoška zbirka (ZAL, LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka, šk. XXII, Lichtenberg). Felicito srečamo že kot Schwabovo v regestih listin iz let 1643 in 1645 v zapuščinskem inventarju njenega nečaka Franca Baltazarja Graffenwegerja (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–31, 27. 11. 1677, pag. 38–39/Nr. 46). Skromno zapuščino njenega moža so konec leta 1650 popisali v dvorcu, pravzaprav pristavi Kuret (*Siz Khuret*) pri Mokronogu (prav tam, šk. 100, fasc. XXXXII, lit. S–24, 10. 12. 1650); vsa pokojnikova posest je ležala v okolici, po požaru pa je namesto dvorca stalo lečasno bivališče (*ein interims*

wohnung) (pag. 1). Po moževi smrti se je Felicita ponovno poročila. Kot Felicita Blanda, rojena Graffenweger, je izpričana leta 1662 ob prodaji neke hube Juriju pl. Scharffenegku, tastu svojega brata Baltazarja (ARS, AS 173, Zbirka rokopisov, I/100r, 18. 10. 1672, fol. 9). V ljubljanski poročni matici ni ne njene prve ne druge poroke (NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1632–1651). Zapuščinski inventar njenega drugega moža Wolfganga Blande, sestavljen v dvorcu Vrh ali Na dolih pri Škocjanu na Dolenjskem razkriva, da sta poročno pogodbo sklenila 10. julija 1650 (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 9, fasc. V, lit. B–17, 27. 6. 1667, pag. 14/Nr. 5) in da je bila Felicita ob moževi smrti še živa, saj za razliko od njega v regestu nobene listine ni navedena kot pokojna (prav tam, pag. 14/Nr. 5–6, pag. 15/Nr. 12, pag. 18/Nr. 29). Kot priča primerjava Blandove in Schwabove posesti, posredno pa tudi omemba urbarja imenij Gotfrida Schwaba, je Felicita svojemu drugemu možu prinesla v zakon del Schwabove zemljiške posesti (prav tam, pag. 1–7, 14/Nr. 1). Še več, iz primerjave obeh zapuščinskih inventarjev je jasno razvidno, da je Blandov dvorec Vrh ali Na dolih (*Auenthall oder Nadullich*) nastal na novo prav na prejšnji Schwabovi posesti. Medtem ko je imel Felicitin prvi mož Gotfrid Schwab Na dolih pusto hubo brez stavbe (*Na Dulich, Ein ganze Hueben, ohne Gebej, oedt*) (prav tam, šk. 100, fasc. XXXXII, lit. S–24, 10. 12. 1650, pag. 6), je na tej hubi medtem zrastle stavba z gospodarskimi poslopji, kjer sta zakonca Blanda živela (*Auenthall oder Nadullich genandt, Ein Hueben daran Er gesesen sambt den Gepeu, als Wohnung etc.*) (prav tam, šk. 9, fasc. V, lit. B–17, 27. 6. 1667, pag. 1). Po dosedanjih dognanjih se je Vrh prvič omenjal v Blandovem zapuščinskem inventarju (Smole, *Graščine*, str. 538), povezava s Kuretom pa ni bila znana (prav tam, str. 250). Valvasor v XI. knjigi *Slave* ne omenja ne Kureta ne Vrha. O Vrhju gl. tudi Golec, Valvasorjevo neznano potomstvo (1. del), str. 364.

nazije.⁴⁹ Težko pa bi imel šele kakšnih 13 ali 14 let, kot je bila tedaj običajna starost ob sprejemu v kongregacijo,⁵⁰ ampak nekaj let več. Na svet je prišel še pred preselitvijo družine v Ljubljano, kar se ni zgodilo pred koncem leta 1614. V prid tej trditvi ne govori samo dejstvo, da njegovega krsta ni v ljubljanskih krstnih maticah,⁵¹ ampak tudi podatek, da je »žlahtni gospod« (*Nobilis Dnus*) Baltazar Graffenweger šel že leta 1632 v Ljubljani za poročno pričo.⁵² Pri tem skoraj ni dvoma, da gre za istega Baltazarja, in ta kot priča ne bi mogel biti star šele 14 ali 15 let. Rodil se je morda še v Gradcu ali že na Čušperku in imel kakšnih petnajst let mlajšo ženo. Soproga Ana Marija, rojena Vertaš (pl. Scharffenegk), je bila namreč ob smrti leta 1678 stara približno 50 let in torej rojena okoli leta 1628.⁵³ Poročila sta se 19. januarja 1645 v Ljubljani, kjer so ju v poročno matico vpisali brez vsakih gospodskih predikatov.⁵⁴ Mlado nevesto je Andrej odpeljal v svoj dvorec Pogonik pri Litiji, kjer sta se zakoncema vsekakor rodila tudi prva dva sinova, saj njunih krstov ni v ljubljanski krstni matici: Jurij Andrej (1645/47–1694), poznejši varuh Valvasorjevih otrok, in Franc Baltazar (1646/48–1677).⁵⁵ Dvorec Pogonik (*Süz Poganikh*), tik nad strugo Save zahodno od Litije, so v imenjski knjigi vpisali na Baltazarja Graffenwegerja leta 1647, in sicer z razmeroma skromno imenjsko rento dobrih 23 goldinarjev.⁵⁶

Štiri leta prej, 1643, ga je kupil Graffenwegerjev kurator Janez Juvankovič, in sicer od drugega Hillerjevega dediča Burkharda pl. Hitzinga.⁵⁷ Očitno je šlo pri tem samo za odkup Hitzingovega deleža, saj je Baltazar gospodaril na deležu svojega očeta Andreja Graffenwegerja že od očetove smrti.⁵⁸ Že v tem času pa je držal roko nad Baltazarjem njegov bodoči tast, ljubljanski mestni veljak Jurij Vertaš.⁵⁹ Ni naključje, da se je prav Vertaš zavzel za usodo Hillerjeve zapuščine in nato vsa leta dejavno spremljal gradnjo samostana klaris.⁶⁰

Tudi Baltazarjeva žena **Ana Marija**, poznejša Valvasorjeva tašča, se je rodila še kot neplemkinja. Še več, njen oče, trgovec **Jurij Vertaš (Wertasch)**,⁶¹ je postal plemič, ko je bila že poročena. Cesarjevo plemenitenje je dosegel 18. julija 1649 kot ljubljanski

⁴⁹ V kongregacijski knjigi je ob sprejemu 28. avgusta 1631 označen kot Ljubljancan: »Balthafar Graffenbeger Labacen:« (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 128). Sicer pa ga ne najdemo med ljubljanskimi konviktorji, gojenci jezuitskega seminarja, ki so obiskovali tamkajšnjo jezuitsko gimnazijo (prim. Črnavec (ur.), *Ljubljanski klasiki*), kot tudi ne v graških univerzitetnih matrikah (Andritsch, *Die Matrikeln. Band 1; Band 2*).

⁵⁰ O starosti ob sprejemanju v kongregacijo: Golec, Valvasorjev izvor (1. del), str. 44. – Tudi njegov polbrat Andrej je bil sprejet pri takšni starosti, in sicer 8. septembra 1638, označen kot kranjski deželan: »Andreas Graffenbeger Provinc: Carn:« (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 147).

⁵¹ Prim. NŠAL, ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, Ind R 1588–1621.

⁵² V vlogi poročne priče imenuje Baltazarja poročna matica 23. februarja 1632 (NŠAL, ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, P 1632–1651, pag. 2).

⁵³ Naknadni vpis v mrliško matico župnije Šmartno pri Litiji, nastal malo po 18. decembru 1678, pravi, da je umrla oktobra istega leta (NŠAL, ZA Šmartno pri Litiji, Maticne knjige, M 1660–1710, s. p.). Po mlajšem Graffenwegerjevem rodovniku naj bi se rodila leta 1638 (ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, šk. 4, št. 97, Graffenweger), kar je glede na starost njenih otrok prepozno; prejkone so se ušeli za natanko deset let in bi se rojstna letnica morala glasiti 1628.

⁵⁴ NŠAL, ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Maticne knjige, P 1632–1651, s. p., 19. 1. 1645. – Isti datum je nosila poročna pogodba, popisana v zapušinskem inventarju sina Franca Baltazarja leta 1677 na Pogoniku (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–31, 27. 11. 1677, pag. 54/Nr. 76).

⁵⁵ V ljubljanski krstni matici je prvi vpisan brat Janez Jožef, krščen 24. maja 1649 (NŠAL, ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Maticne knjige, R 1643–1653, pag. 225), krstne matice župnije Šmartno pri Litiji pa so za ta čas izgubljene (od 1636 do 1651).

⁵⁶ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 5 (1619–1661), fol. 118.

⁵⁷ Okoliščine nakupa razkriva dogovor o delitvi Graffenwegerjeve zapuščine iz leta 1672. Graffenwegerjev kurator Janez Juvankovič je Pogonik (*Edlmanß Süz Paganikh*) s pritisklino kupil 10. junija 1643 od Jurija Jankoviča za 8.500 goldinarjev, potem ko je imel prej celotno posest Mihael Friderik Hiller (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/100r, 18. 10. 1672, fol. 3–3v). Brata Baltazar in Andrej Graffenweger sta se 17. decembra istega leta poravnala s kuratorjem Juvankovičem in sestro Felicito pl. Schwab za sestrino dediščino po očetu, materi in drugi sestri (Hillerjevi); Felicita je bila v celoti izplačana leta 1645, ko je tudi Andrej izdal Baltazarju pobotnico za 1.047 goldinarjev (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–31, 27. 11. 1677, pag. 38–39/Nr. 46). Tako je Baltazar lahko postal edini lastnik Pogonika. – V kranjsko imenjsko knjigo je bil Pogonik vpisan pred letom 1640 na Hillerjevo ime, Jurij Juvankovič pa je ob prepisu posesti Baltazarju Graffenwegerju leta 1647 navedel kot lastnik, ki je posest kupil od Burkarda pl. Hitzinga, tedaj že pokojnega Hillerjevega dediča: »alß gewest instituirten Hüllerischen Erben« (ARS, AS 173, Imenjska knjiga, knj. 5 (1619–1661), fol. 124). – Valvasor pri opisu Pogonika v XI. knjigi *Slave* svojega tasta Baltazarja Graffenwegerja ne imenuje, ampak pravi, da so grad kupili gospodje Graffenweger, ne da bi podatek tudi časovno opredelil (Valvasor, *Die Ehre XI. str.* 446). Baltazarjevo ime ostaja tudi v naslednji imenjski knjigi (vodeni od 1662) vse do leta 1695, ko je bil že več kot trideset let mrtev († 1663) in ga je nasledil sin Ernest Friderik (prav tam, št. 6 (1662–1756), fol. 178), ki ga Valvasor navaja kot lastnika leta 1689 (Valvasor, *Die Ehre XI. str.* 447).

⁵⁸ V tistem delu Andrejevega zapušinskega inventarja, ki obravnava zapuščino na Pogoniku, so popisali »hišni register«, ki so ga izročili »mlademu gospodu« Baltazarju Graffenwegerju »zur Nachrichtung« (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–18, 15. 2. 1640, pag. 64, med Nr. 24 in 25). V zapušinskem inventarju leta 1646 umrlega pl. Hitzinga ni najti regestov dokumentov, ki bi zadevali Pogonik in bi natančneje pojasnili način prenosa posesti na Graffenwegerja (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 41, fasc. XXI, lit. H–14, 16. 5. 1646).

⁵⁹ Iz regestov nedatiranih listin v zapušinskem inventarju Baltazarjevega sina Ernesta Friderika izvemo, da je bil Vertaš Graffenwegerjev pooblaščenec in da se je v tej funkciji praval z »gospodom Juvankovičem« (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 34, fasc. XVII, lit. G–52, 13. 2. 1699, pag. 13–14/Nr. 19, pag. 19–20/Nr. 35).

⁶⁰ Žvanut, Ljubljanski župan, str. 24, 25.

⁶¹ Življenjsko pot Jurija Vertaša je temeljito obdelala Maja Žvanut, po kateri tudi sprejemamo slovenski fonetizirani zapis priimka (Žvanut, Ljubljanski župan). V virih je veliko manj opore za različico Bertaš, ki jo je uporabljal Vladislav Fabjančič (gl. Vertašev biogram v: Fabjančič, *Zgodovina ljubljanskih sodnikov. 3. zvezek*, str. 178–180).

mestni sodnik.⁶² Predikat **pl. Scharffenegk**, kakor se je Vertaš poleg prvotnega priimka odtlej imenoval, se zdi izpeljanka iz nemškega imena gospostva Svibno pri Radečah: Scharffenberg. Jurij je sicer šele pozneje kupil polovico tega gospostva,⁶³ a je bil morda že prej na kak način povezan s Svibnim. Izvor Vertašev je podobno skrivnosten kakor poreklo Graffenwegerjev. Vemo sicer, čigav sin in brat je bil Jurij, ne pa tudi, od kod prišel v Ljubljano. Kot navaja plemiška diploma, je njegov oče Mihael konec 16. stoletja sodeloval v vojaških spopadih med turškim obleganjem Kaniže, Siska in Petrinje, trije bratje pa so bili v cesarski vojaški službi.⁶⁴ Vertaši vsekakor niso izvirali iz Ljubljane, kjer sta zakonca Jurij in Apolonija izpričana šele leta 1631, in sicer kot lastnika hiše v Gosposki ulici.⁶⁵ Hči Ana Marija, poznejša gospa Graffenweger, se je okoli leta 1628 rodila še zunaj Ljubljane, tako kot tudi morebitni drugi Vertaševi otroci.⁶⁶ Jurij, sprva kramar in pozneje trgovec, je dobil ljubljansko meščanstvo leta 1632, malo po pridobitvi hiše. Trgo-

vino je imel vseskozi od leta 1632 do 1660 v nekdanji Hrenovi hiši na Mestnem trgu 10, a ne kot lastnik hiše, temveč kot najemnik. Uspešen ni bil samo v poslovnem življenju, ampak tudi v javnem delovanju. Potem ko je sredi štiridesetih let prišel v notranji mestni svet in opravljal funkcijo nižjega komornika, je bil od leta 1647 do 1649 mestni sodnik in štiri leta ljubljanski župan (1650–52 in 1655–57), do leta 1660 pa spet notranji svetnik.⁶⁷ V petdesetih letih 17. stoletja, ko je v kranjski prestolnici posegel po najvišji mestni funkciji, je za obresti vneto posojal zasebnikom in deželnim stanovom.⁶⁸ Manj kakor tovrstne naložbe ga je zanimala hišna posest, saj te ni kopicil in si v Ljubljani tudi ni ustvaril prepoznavnega doma kot statusnega simbola.⁶⁹ Njegova hiša v Gosposki ulici je najpozneje leta 1651 prešla v druge roke.⁷⁰ Leta 1646 je sicer kupil hišo na Starem trgu,⁷¹ vendar je v začetku šestdesetih let in nemara že vse od leta 1632 prebival na uglednejšem Mestnem trgu,⁷² v omenjeni nekdanji Hrenovi hiši, tedaj v lasti pl.

⁶² Skupaj z Jurijem je bil poplemeniten tudi njegov brat Mihael, o katerem iz plemiške diplome izvemo le, da je bil tedaj še vedno v vojaški službi; po Jurijevi prošnji je v diplomu povzeto, da je Jurij veliko storil za nastanitev in vzdrževanje vojaštva, ko je opravljal funkcije ljubljanskega sodnega upravitelja, mestnega sodnika in nazadnje župana (ÖStA, AVAFHKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Georg Wertasch von Scharffenegg 18. 7. 1649; o poplemenitvi prim tudi: Frank, *Standeserhebungen und Gnadenakte*, 5. Band, str. 207).

⁶³ Gl. op. 75.

⁶⁴ Prvi brat Janez (*Jans*) je 18 let služil kot konjeniški stotnik (ritmojster), Friderik 14 let kot praporščak pešcev, Mihael, edini še živeči, pa je bil v vojaški službi še ob podelitvi plemstva (ÖStA, AVAFHKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Georg Wertasch von Scharffenegg 18. 7. 1649). V prošnji za deželanstvo dvanajst let pozneje ni Jurij niti omenil brata Mihaela, druga dva pa samo s častniškim činom; o sebi je povedal, da ga je oče obdržal doma za »hišno gospodarstvo« (*der Haufwirtschaft Vleissig abgewahrt*) (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 847, Pisma deželanstva, S–9, prezentirano 4. 4. 1661). – Jurij in njegovi bratje niso bili krščeni v ljubljanski stolni župniji (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, Ind R 1588–1621), sicer pa najdemo priimek Vertač (*Vértazh*) v mestni okolici, leta 1625 v Žadvoru (prav tam, Ind R 1621–1653). Morda je Jurijev oče Mihael istoveten s kuharjem Miho Vertošem (*Wertosch*), ki se med letoma 1623 in 1636 v ljubljanskih mestnih davčnih knjigah pojavlja kot lastnik majhne hiše v Križevniški ulici, nato so mu do leta 1643 sledili njegovi neimenovani dediči, potem pa usoda hiše ni znana vse do okoli leta 1700; Miha je v mestnih davčnih knjigah sprva označen kot Koch in od leta 1632 kot Wertosch s poklicem kuhar (Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. II. del. Novi trg*, s. p., Križevniška ul. 2). V matičnih knjigah ljubljanske stolne župnije ni krsta nobenega Mihaelovega otroka, ki bi ga vpisali s priimkom Koch ali Kuhar (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, Ind R 1588–1621, Ind R 1621–1653). Mihael Vertaš st. ali ml. se je 5. novembra 1634 oženil s Katarino Koder ali Kodre (*Cordin*) (prav tam, P 1632–1651, pag. 24), podatkov o njunih otrocih pa ni.

⁶⁵ Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. II. del. Novi trg*, s. p., Dodatek ad Gosposka ul. 15.

⁶⁶ Jurij Vertaš si družine ni ustvaril v Ljubljani, saj tam ne najdemo ne njegove poroke ne krstov otrok (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1605–1632, Ind R 1621–1653).

⁶⁷ Fabjančič, *Zgodovina ljubljanskih sodnikov. 3. zvezek*, str. 178–180; Fabjančič, *Zgodovina ljubljanskih sodnikov. 4. zvezek*, str. 41, 42, 49, 50.

⁶⁸ O Scharffenegkovih posojilih se najbolje poučimo iz dodatka k njegovi oporoki iz leta 1669 in iz dogovora o delitvi njegove zapuščine tri leta pozneje; v zastavo za posojeni denar je poleg nepremičnin sprejemal zlatino in srebrnino (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. S 1–71, testament S–20, 12. 3. 1669; AS 1073, Zbirka rokopisov, I/100r, 18. 10. 1672).

⁶⁹ Za neporavnan dolg mu je ljubljanski magistrat leta 1654 prisodil dve tretjini hiše Karla barona Egka pl. Hungerspacha na prestižnem Novem trgu, a je Scharffenegk pridobljeno posest leta 1660 prodal Volfu Engelbertu grofu Auerspergu (ARS, AS 2048, Zbirka digitalnih posnetkov arhivskega gradiva za zgodovino Slovenije, Auersperg/379, 1654 junij 26., Ljubljana; Auersperg/396, 1660 februar 16., Ljubljana). Zunaj mestnega obzidja, na Prulah, pa je leta 1658 od Franca Štoka kupil hiščo z vrtom (AS 1073, Zbirka rokopisov, I/100r, 18. 10. 1672, fol. 57v).

⁷⁰ Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. II. del. Novi trg*, s. p., Dodatek ad Gosposka ul. 15. – Za Jurijem Vertašem in ženo Apolonijo je tu šele leta 1651 izpričan lastnik Janez Andrej Erazem (grof) Auersperg. Morda sta Vertaša kupila hišo le za krajši čas, toliko da je Jurij izpolnil pogoj za sprejem med meščane, kar je postal naslednje leto.

⁷¹ V zapuščinskem inventarju vnuka Franca Baltazarja Graffenwegerja je regest kupnega pisma: Vertaš je hišo na Starem trgu kupil od zakoncev Bosio, ob vnukovi smrti (1677) pa je bila v rokah Adama Opleniča (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–31, 27. 11. 1677, pag. 43/Nr. 52). Po davčnih knjigah je Vertašu kot lastniku mogoče slediti od leta 1651. Označen je kot mestni sodnik in župan Wertasch, od leta 1652 s plemiškim prediktom pl. Scharffenegk (Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. I. del. Stari trg*, s. p., Stari trg 22).

⁷² V popisih družinskih poglavarjev, nastalih ob veliki noči 1660 in 1662, je Vertaš (*Georgius Werthosh*, *Dnus Georgius Berthosh*) naveden s tremi odraslimi osebami (spovedanci); ob upoštevanju Fabjančičeve *Knjige ljubljanskih hiš. III. del*, je iz zaporedja družinskih poglavarjev moč ugotoviti, da gre za lokacijo Mestni trg 10 (NŠAL, NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 58/17, Ljubljana, Nomina Communicantium, Restantium et Cathecumenorum annotata 1660 [...] Tractus D. Vicarii Baschtantschitsch; Nomina, Cognomina Patrum familias qui de se suisque Anno 1662 pro Paschali tempore exhibuerunt Schedas).

Wazenbergov, kjer je imel trgovino.⁷³ Po volji muhastega zgodovinskega spomina se po Juriju imenuje ljubljanska mestna četrt Vrtača, ki je dobila ime po Vertaševih vrtovih zunaj mesta.⁷⁴

Ko se mu je v Ljubljani rodila vnukinja Ana Rozina pl. Graffenweger (1658), Valvasorjeva prva žena, je bila Scharffenegkova družina v kranjski prestolnici in sploh v deželi že bolj uveljavljena kot Graffenwegerjeva. Trgovsko dejavnost in meščansko življenje je Jurij pl. Scharffenegk opustil šele nekaj let pred smrtjo. Potem ko je odložil župansko službo, si je tudi sam po zetovem zgledu kupil dvorec pri Litiji, a z večjo posestjo. Vdova Katarina baronica Wazenberg mu je namreč leta 1660 prodala dvorec Slatna tik ob Šmartnem pri Litiji skupaj s polovico gospodstva Svibno pri Radečah.⁷⁵ Svibenska posest in deželsko-

sodna oblast sta segali skoraj do Šmartna, tako da je Slatna ležala še na tleh deželskega sodišča Svibno, dokler ni postala sedež lastnega majhnega deželskega sodišča.⁷⁶ Kot poroča Valvasor, so »gospodje pl. Wazenbergi« po pridobitvi Slatne porušili staro stavbo in začeli zidati povsem nov grad.⁷⁷ Slabo leto po Scharffenegkovem nakupu Slatne in njene posesti, so kranjski deželni stanovi spomladi 1661 uslišali Scharffenegkovo prošnjo za podelitev deželanstva, in sicer z utemeljitvijo, da ima posest in da je bil uspešen župan Ljubljane.⁷⁸ Malo prej je opustil trgovino in od leta 1660 ni več sedel v notranjem mestnem svetu. Po veliki noči 1662, ko je še izpričan kot prebivalec Ljubljane,⁷⁹ se je na Slatno tudi preselil. Tam je 12. marca 1669, v letu svoje smrti, napisal oporoko, o kateri bomo še govorili.⁸⁰ Pokopali so ga v njegovi grobnici v župnijski cerkvi v Šmartnem pri Litiji, kjer si je pozneje izvolila zadnji dom tudi hči edinka Ana Marija pl. Graffenweger († 1678).⁸¹

⁷³ Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. III. del. Veliki trg*, s. p., Mestni trg 10.

⁷⁴ Ena nekdanj najelitnejših ljubljanskih mestnih četrti Vrtača je dobila ime po Vertaševih vrtovih, kompleksu vrtov zunaj mesta, ki ga je Jurij Vertaš kupil leta 1652 od meščanskega špitala (Zvanut, Ljubljanski župan, str. 22, 23; Valenčič, *Zgodovina ljubljanskih uličnih imen*, str. 112). O nakupu govori regist v zapuščinskem inventarju njegovega vnuka Franca Baltazarja, poznejšega lastnika: meščanski špital je posest prodal Juriju pl. Scharffenegku, njegovi ženi Apoloniji in hčerki Ani Mariji Graffenweger za dobo treh življenj, v kupnem pismu pa je bila opredeljena kot zemljišče s travniki in njivami pred Nemškimi vrati pri križu (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–31, 27. 11. 1677, pag. 45/Nr. 57).

⁷⁵ Kupna pogodba med Jurijem in vdovo baronico kot nujno varuhinjo njenih otrok je bila podpisana 24. aprila 1660, poobnica je imela datum 4. maj 1662, kupnina pa je znašala 18.000 goldinarjev (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/100r, 18. 10. 1672, fol. 7–7v). Tudi Valvasor poroča o Scharffenegkovi pridobitvi Slatne in polovice svibenskega gospodstva kot o enem dejanju, ne da bi ga časovno opredelil (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 537). Scharffenegkova posestna pridobitev še dolgo ni bila vpisana v kranjsko imenjsko knjigo, naknadno šele potem, ko je njegov vnuk Jurij Andrej Graffenweger Slatno z delom gospodstva Svibno leta 1692 prodal. V imenjski knjigi so Slatno in Svibno vodili ločeno. Po knjigi za obdobje 1619–1661 so bratje Peter, Gregor in Mihael Waz (poznejši Wazenbergi) med drugim posedovali dvorec Slatna (*Edlmans Siz Slatnegkb*) z imenjsko rento dobrih 16 goldinarjev, ki se je do leta 1653 povečala na nekaj več kot 22 goldinarjev (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 5 (1619–1661), fol. 101v), gospodstvo Svibno (*Herrschaft Scha(r)ffenberg*) z 72 goldinarji imenjske rente pa je bilo vodeno na ime Ane Waz in njenih sinov (prav tam, fol. 524v). Obe posestni enoti so v novo imenjsko knjigo prenesli na ime Mihaela Waza, vendar sta še naprej ostali ločeni (prav tam, knj. 6 (1662–1756), fol. 71, 508). Upoštevaje, da je Scharffenegk leta 1660 kupil polovico svibenskega gospodstva, bi mu torej pripadalo 36 goldinarjev rente. Skupaj z 22 goldinarji rente za Slatno bi potemtakem imel 58 goldinarjev rente, kar je nekaj manj, kot je pozneje (1672) znašala Valvasorjeva imenjska renta za Bogenšperk z Lihtenberkom in Črni potok (64 goldinarjev). Tudi razlika v vrednosti obeh je primerljiva: Scharffenegk je Slatno s polovico gospodstva Svibno kupil leta 1660 za 18.000 goldinarjev, Valvasor pa svojo posest dvanajst let pozneje (1672) za dobrih 20.000 (Golec, Valvasor kot zemljiški gospod (1. del), str. 68). Vendar je bil Scharffenegkov delež kupljenega gospodstva Svibno v resnici manjši, saj je renta znašala le slabih 11 goldinarjev. Njeno višino razkriva imenjska knjiga leta 1693 ob prepisu tega dela svibenske posesti novemu, že tretjemu lastniku. Pri obeh posestnih enotah, Slatni in Svibnem, so tedaj takole sumarno povzeli dotedanje dogaja-

nje: od vdove Marije Katarine baronice Wazenberg kot nujne dedinje svojih otrok je obe posesti kupil Jurij pl. Scharffenegk, po delitvi sta pripadli (njegovemu vnuku) Juriju Andreju Graffenwegerju, ta pa ju je leta 1692 prodal Janezu Kristofu baronu Ottheimu (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 6 (1662–1756), fol. 71, 508). Skupna imenjska renta za Slatno in polovico gospodstva Svibno je torej znašala le slabih 33 goldinarjev. – Na Jurija Vertaša pl. Scharffenegka se je tako v imenjski knjigi glasila samo majhna imenjska renta, ki se je nanašala na neko drugo kupljeno posest. Leta 1661 so Jurija vpisali z rento 5 goldinarjev in 25 krajcarjev (prav tam, knj. 5 (1619–1661), fol. 101v). V naslednji imenjski knjigi so to enoto vodili na Scharffenegkovo ime vse do leta 1696, ko so jo, povečano na slabih 7 goldinarjev, kot dediščino prepisali njegovemu vnuku Janezu Jožefu Graffenwegerju (prav tam, knj. 6 (1662–1756), fol. 216).

⁷⁶ Osamosvojeno slatensko deželsko sodišče je na severu mejilo na Savo, segalo na zahodu skoraj do Šmartna, na vzhodu do Polšnika in na jugu do Grmade (*Historischer Atlas*, Blt. 32). Izoblikovalo se je najverjetneje takoj po prodaji Slatne skupaj s polovico svibenskega gospodstva pl. Scharffenegku (1660). Urbar, nastal ob njeni prodaji leta 1692, govori o pristojnostih in časovno neopredeljeni razdelitvi svibenskega deželskega sodišča, ne vsebuje pa opisa meja (ARS, AS 776, Gospodstvo Slatna, fasc. 2, urbar 1692–1706, fol. 164–[167]; prim. *Erläuterungen zum historischen Atlas*, str. 478).

⁷⁷ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 537.

⁷⁸ Sklep o sprejemu so v deželnem zboru sprejeli 4. aprila 1661; argumenta za sprejem Jurija Vertaša (pl. Scharffenegka) sta bila tudi ta, da kandidat nima moških potomcev in da so Ljubljančani naklonjeni napredovanju svojih ljudi in uradnikov (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 896, sejni zapisniki 22, 1657–1662, fol. 280–280v). V deželnem pismu so povzete proslilčeve navedbe, podobne tistim v plemiški diplomii dvanajst let prej: zasluge očeta in dveh bratov častnikov ter njegove lastne, zaradi katerih ga je cesar poplemenitil, navedel pa je tudi, da ima po imenjski knjigi dovolj posesti (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 847, Pisma deželanstva, S–9, 4. 4. 1661).

⁷⁹ Gl. op. 72. – Kot krstni boter je v Ljubljani zadnjič izpričan 16. februarja 1660, žena Apolonija pa 12. decembra 1661 (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1653–1664, pag. 245, 282).

⁸⁰ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. S 1–71, testament S–20, 12. 3. 1669.

⁸¹ V svoji oporoki je Ana Marija pl. Graffenweger izrazila željo biti pokopana v očetovi grobnici (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. G 1–54 1/2, testament G 53 1/2, 17. 2. 1676).

Zakonca **Baltazar in Ana Marija Graffenweger**, poznejša tast in tašča Janeza Vajkarda Valvasorja, sta po poroki leta 1645 živela na Pogoniku pri Litiji,⁸² vendar je večina krstov njunih otrok vpisanih v ljubljanske krstne matice. V deželni prestolnici so jih med letoma 1649 in 1660 krstili devet,⁸³ tj. vse razen prvih dveh ali morda še katerega, ki je zgodaj umrl.⁸⁴ Kot že rečeno, Graffenwegerji v Ljubljani niso imeli lastne hiše.⁸⁵ Da Ljubljana ni bila dom Graffenwegerjeve družine, dokazujeta dve dejstvi. Prvo je odsotnost zgodaj umrlih otrok v tamkajšnji mrliški matici, v katero so sicer vpisovali tudi osebe, ki so jih pokopali drugje.⁸⁶ Drugi dokaz pa sta popisa ljubljanskih družinskih poglavarjev, nastala ob veliki noči leta 1660 in 1662. V obeh je najti le očeta in tasta Jurija Vertaša (pl. Scharffenegka) s tremi odraslimi osebami (spovedanci).⁸⁷ Ana Marija je torej prihajala k staršem rojevat ali pa so na Pogoniku rojene otroke nosili v Ljubljano h krstu, kar bi bilo prej izjema. Graffenwegerjevi otroci so tako skoraj brez dvoma prihajali na svet pri starih starših Vertaševih pl. Scharffenegkih na Mestnem trgu 10, v hiši pl. Wazenbergov, kjer je torej iskati tudi rojstno hišo Valvasorjeve soproge Ane Marije.⁸⁸ Ker nobenega od zgodaj umrlih otrok ne najdemo v ljubljanskih mrliških maticah, so več kot očitno pomrli na Pogoniku in bili pokopani v Šmartnem pri Litiji.⁸⁹

Jurij v svoji oporoki nasprotno ni navedel, kje želi biti pokopan (gl. op. 80). O njegovem pokopu v šmarnski župnijski cerkvi govori tudi dogovor o delitvi Graffenwegerje in Scharffenegkove zapuščine (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/100r, 18. 10. 1672, fol. 18, 39v).

⁸² V krstnih maticah župnije Šmartno pri Litiji se Graffenwegerji pojavijo tudi dogovor o delitvi Graffenwegerje in Scharffenegkove zapuščine (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/100r, 18. 10. 1672, fol. 18, 39v).

⁸³ V krstnih maticah ljubljanske stolne župnije je vpisanih devet krstov Graffenwegerjevih otrok: 1) Janez Jožef 24. maja 1649, 2) Jošt Eberhard 30. novembra 1650, 3) Marija Apolonija 11. februarja 1652, 4) Filip Jakob 13. maja 1653, 5) Volfgang Engelbert (Engelbreht) 9. novembra 1654, 6) Adam Ferdinand 9. decembra 1655, 7) Lovrenc Ignac 28. julija 1657, 8) Ana Rozina 11. oktobra 1658 in 9) Friderik Ernest 3. maja 1660 (NŠAL, ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Maticne knjige, R 1643–1653, pag. 225, 260, 292; R 1653–1664, pag. 12, 62, 115, 171, 207, 247). Svojem stanu primerno so starši prosili za krstne botre plemiče, največkrat iz rodbine Raunach in Samburg, med botri pa najdemo tudi grofice Ursini-Blagaj, Lamberg in Attems. Poznejši Valvasorjevi ženi Ani Rozini sta botrovala Janez Kozel pl. Samburg in Ana pl. Raunach.

⁸⁴ V vrsti šmarnskih krstnih matic je vrzel od leta 1636 do 1651, sicer pa v njih manjka vrsta plemiških otrok (Golec, Plemstvo v cerkvenih, str. 88–91).

⁸⁵ Gl. op. 41.

⁸⁶ NŠAL, ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Maticne knjige, M 1635–1657, M 1658–1735. – O zgodaj umrlih otrocih gl. op. 97.

⁸⁷ Gl. op. 72.

⁸⁸ Od leta 1646 je imel Vertaš sicer v lasti hišo na Starem trgu 22, ki jo je gotovo oddajal (gl. op. 71).

⁸⁹ Prim. NŠAL, ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Maticne knjige, M 1635–1657, M 1658–1735. – Mrliške matice župnije Šmartno se začenjajo šele leta 1660 (NŠAL, ZA Šmartno pri Litiji, Maticne knjige, M 1660–1710), trije od osmih otrok pa so pomrli pred letom 1666 (gl. op. 97). – V Lukantschitschevi genealoški zbirki kranjskih plemiških rodbin z začetka 18.

Baltazar Graffenweger pl. Graffenau ni pustil sledov v javnem življenju, ampak se je posvečal predvsem gospodarstvu, tako da je imenjsko rento dobrih 23 goldinarjev v štirinajstih letih, do leta 1661, povečal na več kot 51 goldinarjev. Kupoval je manjše posestne dele okoli Litije, največjega leta 1655, ko so mu od Maksimilijana Brema prepisali dvorec Knežija na levem bregu Save z 18 goldinarji rente.⁹⁰ Toda pri tem ni šlo brez težav. Kot vse kaže, kupnina ni bila v celoti poravnana, saj je moral dvakrat posredovati Graffenwegerjev tast Jurij pl. Scharffenegk. Ta je leta 1659 najprej izposloval »stanovsko pravico« nad Knežijo in z njo za tri leta dobil posest,⁹¹ deset let pozneje (1669), malo pred smrtjo, pa je Knežijo od Brema (dokončno) kupil, in sicer za 6.000 goldinarjev.⁹² V svoji oporoki je dal vedeti, da je bil pokojni zet Graffenweger njegov dolžnik.⁹³

Medtem je Baltazar Graffenweger umrl, po sekundarnih virih 24. novembra 1663,⁹⁴ ko je bilo Val-

stoletja je navedenih šest Graffenwegerjevih otrok, ki so vsi odrasli, ni pa podatkov o štirih zgodaj umrlih in o Valvasorjevi soprogi Ani Rozini (!) (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/45r, fol. 232).

⁹⁰ Pri tej pridobitvi ni šlo samo za posest, ampak izrecno za dvorec oziroma grad (*Gschloß Grauenweeg*) s pripadajočimi imenji (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 5 (1619–1661), fol. 118).

⁹¹ V zvezi s pridobitvijo »stanovske pravice« (*Landtschaft Jus*) je znan le dekret z dne 28. avgusta 1659, ki Scharffenegka imenuje s prvotnim priimkom Vertaš (Wertasch). Dve »stanovski pravici« za Knežijo je dobil že prej, nato pa se je zaostanek v letih 1656–1658 povečal na slabih 269 goldinarjev. Proti plačilu zaostanka so deželni stanovi Vertašu podelili še eno »stanovsko pravico« in mu za tri leta izročili Knežijo (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 894, sejni zapisniki 20, 1653–1659, fol. 268v). Iz regesta v zapuščinskem inventarju vnuka Franca Baltazarja Graffenwegerja izvemo, da je imel Maksimilijan Brem s Scharffenegkom neznano kdaj pravdo za lastništvo Knežije (*wegen deß eigenthums über das Guett Graffenweeg*), dokumentu pa je bilo priložen nekaj »stanovskih pravic« (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–31, 27. 11. 1677, pag. 57/Nr. 82). Zaradi »stanovskih pravic« nad Knežijo se je Scharffenegk pravdal tudi z Janezom Andrejem Gandinom (prav tam, pag. 57–58/Nr. 83).

⁹² Po dogovoru o delitvi Graffenwegerjeve in Scharffenegkove zapuščine je Jurij pl. Scharffenegk Knežijo kupil od Maksimilijana pl. Bremsfelda, in sicer 13. julija 1669; glavnino posesti je predstavljalo 18 celih hub, kupnemu dogovoru pa je bil priložen urbar z dne 5. aprila 1669, ki ga je kot dedič po svojem očetu in kot zastopnik sorojencev podpisal Jurij Jožef Gandin (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/100r, 18. 10. 1672, fol. 5–5v). Isto kupno pogodbo in urbar navaja tudi zapuščinski inventar Franca Baltazarja Graffenwegerja, obenem pa še Bremove pobotnice za prejšnjo kupnino (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–31, 27. 11. 1677, pag. 58–59/Nr. 85).

⁹³ Na seznam svojih dolžnikov v prilogi k oporoki je Scharffenegk uvrstil tudi pokojnega zeta Baltazarja Graffenwegerja in njegove otroke. Za stroške, ki jih je imel s svojimi vnuki, skupaj 12.000 goldinarjev, naj bi mu ti dolgovali še 9.000, in sicer poleg (stroškov) za Knežijo (*ausser des Guets Graffenweeg*) (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. S 1–71, testament S–20, 12. 3. 1669).

⁹⁴ Datum navajata Lukantschitscheva genealoška zbirka z začetka 18. stoletja (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/45r, fol. 232) in rodovno deblo iz istega stoletja (ARS, AS 1075,

Dvorec Slatna pri Litiji, ki ga je kupil Jurij pl. Scharffenegk in kamor se je Valvasor priženil k njegovi vnukinji Ani Rozini pl. Graffenweger (Valvasor, Topographia, št. 241).

vasorjevi bodoči ženi Ani Rozini šele pet let. Njena ovdovela mati Ana Marija je imela v naslednjih letih nemalo preglavic z odrasčajočimi otroki in gmotnim stanjem. Leta 1666 se je poverjeniški urad kranjskih deželnih stanov spomnil, da njen pokojni tast Andrej Graffenweger po sprejemu med deželane leta 1635 ni plačal zahtevanega posojila deželi v višini 5.000 goldinarjev. Zdaj so vsoto skupaj z obrestmi zahtevali v gotovini v pičlih šestih tednih, sicer bi Graffenwegerjevo posest doletela dvojna obdavčitev ali pa družino izguba deželanstva. Vdova je kot nujna varuhinja nedoletnih otrok prosila za spregled naložene obveznosti in v prošnji opisala svoj nezavidljiv položaj. Ob majhni posesti Pogonik, ki naj bi imela v imenjski knjigi (pre)visoko odmero, s svojimi osmimi otroki ne bi mogla shajati, če ji ne bi pomagal oče Jurij pl. Scharffenegk. Poleg tega je bil en otrok slaboumen in nenehno bolan, pa tudi sama je imela zaradi slabega zdravja veliko stroškov za zdravlila. Trije sinovi, ki so tedaj študirali v Gradcu, so se nekaj dni

prej vrnil domov in nameravali ponovno potovati v Italijo, kar bo zahtevalo nemalo denarja.⁹⁵ Poverjeniški urad se je vdove usmilil in znižal zahtevano posojilo na tisoč goldinarjev.⁹⁶

Vdova mati Ana Marija je torej s kopico nedoraslih otrok našla oporo v svojem očetu Juriju pl. Scharffenegku, ki se je nemara prav zato iz Ljubljane preselil v svoj dvorec Slatna nedaleč od Pogonika. Kaže, da je hči z vnuki prišla s Pogonika živeti na Slatno že tedaj in ne šele po Scharffenegkovi smrti nekaj let pozneje († 1669). Trije od enajstih otrok so pomrli še v otroštvu, do leta 1666,⁹⁷ četrti, slaboumni

Zbirka rodovnikov, šk. 4, št. 97, Graffenweger). – Če bi Graffenweger umrl v Ljubljani, bi ga vpisali v mrliško matico tudi v primeru, ko bi ga pokopali drugje. Njegove smrti v ljubljanski mrliški matici ni (prim. NSAL, ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735), kot tudi ne v šmarnski, vendar v tej med januarjem 1663 in februarjem 1664 skoraj ni vpisov (NSAL, ZA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, M 1660–1710). Sodobnih virov prve roke, ki bi ga omenjali kot živega še po letu 1663 ni, vdova Ana Marija pa je leta 1666 zapisala, da je že nekaj let vdova (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 844, Pisma deželanstva, G–12, s. d., po 20. 3. 1666).

⁹⁵ Nedatirana prošnja je nastala po 20. marcu 1666, ko je poverjeniški urad od vdove zahteval plačilo. Iz nje je razvidno, da je bila napisana istega leta, najverjetneje ob velikonočnih ali jesenskih šolskih počitnicah. Prošnjo za spregled plačila je Ana Marija še posebej utemeljevala s tem, da je njen tast Andrej Graffenweger veliko let služil deželnim stanovom. ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 844, Pisma deželanstva, G–12, s. d., po 20. 3. 1666.

⁹⁶ V dogovoru o delitvi zapuščine med brati Graffenweger je navedena zadolžnica za stanovsko posojilo 1.000 goldinarjev deželne veljave, ki so jo kranjski deželni stanovi 18. avgusta 1666 izdali dedičem pokojnega Baltazarja Graffenwegerja (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/100r, 18. 10. 1672, fol. 10v). Postavlja se vprašanje, ali ni dobršnega dela razlike med zahtevanim in plačanim dejansko malo prej pokril Jurij pl. Scharffenegk, saj je 24. maja istega leta posodil stanovom 3.000 goldinarjev; obe zadolžnici je ob delitvi dobil sin oziroma vnuk Franc Baltazar Graffenweger (prav tam, fol. 45v), pet let pozneje pa sta bili popisani v njegovi zapuščini (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–31, 27. 11. 1677, pag. 61/Nr. 92 in 93).

⁹⁷ Za tri sorojence Ane Rozine Graffenweger, vse tri starejše

Ostanki Slatne danes (foto: B. Golec, marec 2014).

Volfgang Engelbreht (* 1654) pa med letoma 1669 in 1671, star največ šestnajst let in pol.⁹⁸ Odrastlo jih je sedem, pet sinov in dve hčerki. V šestdesetih letih so starejši sinovi študirali v Gradcu in potovali po

Italiji, od mlajših dveh sinov je starejši prav tako želel v šole,⁹⁹ bodoča Valvasorjeva soproga Ana Rozina je bila še otrok, njena starejša sestra Marija Apolonija (* 1652) pa je 13. maja 1668 stopila pred oltar z Volfgangom Jakobom Soncem, stara šestnajst let.¹⁰⁰

od nje, poznamo le podatek o krstu v Ljubljani. To so bili: Jošt Eberhard (* 1650), Filip Jakob (* 1653) in Lovrenc Ignac (* 1657). Vsi so pomrli še pred letom 1666, ko mati v prošnji poverjenikemu uradu navaja, da ima osem otrok (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 844, Pisma deželanstva, G–12, s. d., po 20. 3. 1666). Smrt jih je skoraj gotovo doletela na Pogoniku ali že na Slatni. Zaman jih iščemo tako v ljubljanskih mrljskih maticah kot v najzgodnejši šmarski, ki se začne leta 1660 (NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1635–1657, M 1658–1735; ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, M 1660–1710)

⁹⁸ Za slaboumnost in bolehnost enega od otrok izvemo iz prošnje matere Ane Marije kranjskim deželnim stanovom leta 1666, v kateri pa ni navedeno otrokovo ime (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 844, Pisma deželanstva, G–12, s. d., po 20. 3. 1666). Da je šlo lahko samo za Volfanga Engelbrehta (* 1654), razberemo iz mlajših virov. Ded Jurij pl. Scharffenegk ga tako kot drugih sedem otrok še omenja v svoji oporoki 12. marca 1669 (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. S 1–71, testament S–20, 12. 3. 1669), umrl pa je pred 9. junijem 1671, ko je sestra Marija Apolonija sklenila poravnavo za dediščino po njem, dedu Juriju pl. Scharffenegku in očetu Baltazarju Graffenwegerju (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/100r, 18. 10. 1672, fol. 1v). Iz dogovora o delitvi Graffenwegerjeve in Scharffenegkove dediščine 18. oktobra 1672 še izhaja, da je njegova mati zanj malo prej darovala župnijski cerkvi v Šmartnem pri Litiji (prav tam, fol. 18). Obe sestri in pet bratov je bilo tedaj opravilno sposobnih, zato nihče ni mogel biti slaboumni otrok iz materine šest let prej napisane prošnje. Smrt Volfanga Engelbrehta ni vpisana v mrljsko matico župnije Šmartno pri Litiji, v kateri je več vrzeli in zlasti nedosledno vpisani pokopi plemiških oseb (NSAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, M 1660–1710).

⁹⁹ Vsaj štirje od petih odrastlih bratov Graffenweger so obiskovali višje jezuitske študije v Gradcu, potem ko so vsi bratje končali ljubljansko jezuitsko gimnazijo. Kot gimnazijce jih srečamo ob vpisu v kongregacijo Marije Vnebovzete: Franca Baltazarja leta 1662, ko je bil v zadnjem, šestem ali retoričnem razredu (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 246), Jurija Andreja in Janeza Jožefa naslednje leto 1663 brez navedbe razreda (prav tam, pag. 250), Adama Ferdinanda leta 1671, ko je obiskoval peti, poetični razred (prav tam, pag. 276), Ernest Friderik pa je v kongregacijski knjigi vpisan dvakrat, leta 1678 kot dijak petega, poetičnega razreda gimnazije, in naslednje leto v zadnjem, retoričnem razredu (prav tam, pag. 325, 329). Nobenega od bratov ne najdemo med ljubljanskimi konviktorji, gojenci jezuitskega seminarja (Črnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*). Tisti trije poimensko neimenovani, ki so po materini navedbi leta 1666 študirali v Gradcu (gl. op. 95), so bili glede na starost: Jurij Andrej (* 1645/47), Franc Baltazar (* 1646/48) in Janez Jožef (* 1649). Dva od teh – Jurij Andrej in (Janez) Jožef – sta istega leta 1666 vpisana v graški univerzitetni matriki na študijski stopnji fizika kot kranjska deželana (Andritsch, *Die Matrikeln. Band 3*, str. 12), medtem ko o šolanju Franca Baltazarja ni neposrednih podatkov. Leta 1673 srečamo na študijski stopnji logika mlajšega Adama Ferdinanda (* 1655), navedenega kot kranjski deželan in Ljubljančan (prav tam, str. 39). 18-letni Adam Ferdinand je tisto leto poslal iz Gradca materi na Slatno pismo (ARS, AS 776, Gospostvo Slatna, šk. 1, 21. 3. 1673). Samo za najmlajšega Ernesta Friderika (* 1660) tako ne vemo, ali se je tudi on po ljubljanski gimnaziji odpravil v Gradec.

¹⁰⁰ Datum poroke navajata dva sekundarna rodoslovna vira (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/45r, fol. 232; ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, šk. 4, št. 97, Graffenweger).

O razmerah v Graffenwegerjevi družini izvemo veliko iz oporoke njihovega deda Jurija pl. Scharffenegka. Napisal jo je že kot vdovec 12. marca 1669 na Slatni, približno pol leta pred smrtjo.¹⁰¹ Za glavne dediče je imenoval ovdovelo hčerko Ano Marijo Graffenweger in vse njene otroke, mimo tega pa naredil vrsto volil, zlasti cerkvenim ustanovam in vnukom. Vnukinji Ani Rozini, poznejši Valvasorjevi ženi, je za doto namenil zadolžnico Eberharda (Leopolda) Ursinija grofa Blagaja za 4.000 goldinarjev, do poroke pa naj bi se ji obračunavale obresti na davek od Svibnega v višini 41 goldinarjev in 40 krajcarjev na leto.¹⁰² Scharffenegk je imel sicer veliko sitnosti z vnuki Graffenwegerji, ki naj bi jih po lastnih besedah vzgajal od zibelke dalje in zanje porabil več tisoč goldinarjev. Najstarejši vnuk Jurij Andrej bi dobil 5.000 goldinarjev, a mu je ded zdaj namenil samo tisoč državnih tolarjev, ker mu je Jurij Andrej kljuboval in ponoči ušel od njega in ker mu zato nobeden od vnukov ni izkazoval spoštovanja in hvaležnosti. Francu Baltazarju, ki naj bi bil prav tako svojeglav, je zapustil 1.000 goldinarjev, Janezu Jožefu pa 600 skupaj z obleko, opremo, konjem in potrebnim orožjem, ker se je odločil za vojaško življenje. Druga vnukinja Marija Apolonija, poročena Sonce, je že prejela 7.000 goldinarjev in bila s tem odpravljena. Za tri mlajše vnuke, Volfganga (Volfa) Engelbrehta, Adama Ferdinanda in Ernesta Friderika (*Erenstel*) je Jurij sklenil, da bodo dedovali tako kot ostali, njihova mati pa bo že vedela, kaj naj dobijo od njegovega premoženja in od imetja njihovega pokojnega očeta. Previdni Jurij pl. Scharffenegk oporoke ni shranil pri ograjnem sodišču, ampak si je pridržal pravico do dopolnitev. Dodal ji je popis srebrnine in aktivnih dolgov ter na

koncu izračunal, da je njegovo premoženje brez premičnin vredno okoli 83.000 goldinarjev. Pomenljivo je, da je na seznam dolžnikov uvrstil tudi pokojnega zeta Baltazarja Graffenwegerja in njegove otroke, torej svoje vnuke, ki naj bi jih vzgajal od zibelke. Poleg stroškov za posest Knežija naj bi mu dolgovali še 9.000 od skupno 12.000 goldinarjev, ki jih je porabil za njihovo obleko, hrano, konje in drugo. S tem je nekdanji ljubljanski trgovec več kakor o bližnjih sorodnikih povedal o sebi.

Prejkone se je Ana Marija Graffenweger z otroki preselila z manjšega Pogonika k svojemu očetu na Slatno še pred njegovo smrtjo, potem ko ji je leta 1663 umrl mož. Tako tudi lažje razumemo Scharffenegkove trditve, kako naj bi vnuke vzgajal od malih nog in kolikšne stroške je imel z njimi. Ko je pozno poleti 1669 zatisnil oči, so torej hči in vnuki postali dediči njegovega z lastnim delom pridobljenega »imperija«. Niti najstarejši vnuk Jurij Andrej še ni bil polnoleten, a je to postal kmalu, najmlajši vnuk je štel dobrih devet let, skorajšnja Valvasorjeva nevesta Ana Rozina pa je tisto jesen dopolnila enajst let. Njena mati Ana Marija je večše gospodarila tudi po smrti svojega očeta. V dobrem letu je kupila še dva dvorca na levem bregu Save, najprej malo Vidernico, pravzaprav pristavo (1670), ki so jo pridružili Knežiji,¹⁰³ in kmalu zatem Ribče z neprimerno večjo posestjo (1671).¹⁰⁴

¹⁰¹ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. S 1–71, testament S–20, 12. 3. 1669. – Jurij pl. Scharffenegk je umrl vsaj nekaj dni pred 23. septembrom, ko so obravnavali njegovo oporoko (datum je naveden na zadnji strani oporoke). Živ je bil še sredi poletja, saj je 13. julija z Maksimilijanom pl. Bremsfeldom sklenil kupno pogodbo za dvorec Knežija, 18. julija pa je dal majhno posojilo Adamu Rapitiusu (po dogovoru o delitvi Graffenwegerjeve in Scharffenegkove zapuščine: ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/100r, 18. 10. 1672, fol. 5, 15). V mrliški matici župnije Smartno pri Litiji njegove smrti ni, tako kot oba z ženo Apolonijo pogrešamo v ljubljanski mrliški matici (prim. NSAL, ŽA Smartno pri Litiji, Maticne knjige, M 1660–1710; ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Maticne knjige, M 1658–1735). Apolonija je kot živa zadnjič izpričana 12. decembra 1661, ko je šla v Ljubljani za krstno botro (prav tam, R 1653–1664, pag. 282), v Jurjevi oporoki dvanajst let pozneje pa ni več omenjena. Ob delitvi Scharffenegkove in Graffenwegerjeve dediščine leta 1672 je skupaj z možem izrecno označena kot pokojna (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/100r, 18. 10. 1672, fol. 8). Hči Ana Marija Graffenweger je zanj malo prej darovala šmarski župnijski cerkvi (prav tam, fol. 18).

¹⁰² S to zadolžnico, ki jo je Scharffenegku leta 1655 izdal Erberhard Leopold Ursini grof Blagaj, je bil leta 1672 poravnani del kupnine za Valvasorjevo posest – Bogenšperk z Lihtenberkom in Črni potok, – ki sta jo zakonca Janez Vajkard in Ana Rozina Valvasor kupila od Franca Albrehta barona Kheyslla (Golec, Valvasor kot zemljiški gospod (1. del), str. 71).

¹⁰³ Vidernica (*Hoff Widerniz*) je bila kupljena 23. septembra 1670 od Maksimilijana Brema za 2.052 goldinarjev in pridružena bližnji Knežiji, h kateri so jo že šteli ob sklenitvi dogovora o delitvi Graffenwegerjev in Scharffenegkove dediščine leta 1672 (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/100r, fol. 5v). Po regestu v zapuščinskem inventarju Franca Baltazarja Graffenwegerja so Vidernico omenjenega dne kupili mati Ana Marija ter njeni mladoletni in polnoletni sinovi (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–31, 27. 11. 1677, pag. 52–53/Nr. 73). Enak dokument navaja tudi zapuščinski inventar Maksimilijana pl. Bremsfelda (prav tam, šk. 124, fasc. L, W–90, pag. 6/Nr. 6, 23. 7. 1735). – Valvasor o Vidernici, ki je ni obravnaval posebej, ampak pri Knežiji, ni bil najbolje poučen, saj naj bi po njegovem spadala h Knežiji že od nekdanj (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 222). Njeno lokacijo je opredelil takole: leži samo pol ure od Knežije na lepem ravnem polju čisto blizu Save. O ugotovljeni lokaciji gl. op. 234.

¹⁰⁴ Po navedbi v dogovoru o delitvi Graffenwegerjeve in Scharffenegkove zapuščine so bile Ribče (*Daß Gueth Fischern*) kupljene 17. januarja 1671 za 10.964 goldinarjev od Jurija barona De Lea (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/100r, fol. 7). V imenjski knjigi so Ribče z dobrimi 27 goldinarji imenjske rente prepisali z Jurija De Lea na Janeza Jožefa Graffenwegerja šele leta 1687 (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 6 (1662–1756), fol. 178v). – Valvasor pravi, da je Ribče po smrti Adama Rapitiusa (1646) naslednje leto 1647 dobil Jurij pl. Scharffenegk, De Leo naj bi jih od tega kupil leta 1654, od njega pa nekaj let pozneje Graffenwegerjevi dediči (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 136). Iz razpoložljivih izvirnih dokumentov ni razvidno, da bi Scharffenegk res imel Ribče že v letih 1647–1654, ni pa izključeno. Iz imenjske knjige tudi ni razvidna domnevna De Leova pridobitev Ribč leta 1654, ampak samo njegova posest v solastništvu z dvema bratoma (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 5 (1619–1661), fol. 468).

Graffenwegerji in Janez Vajkard Valvasor

Prav v tem času, leta 1671, se je s svojega zadnjega mladostnega potovanja vrnil na Kranjsko **30-letni Janez Vajkard Valvasor**. Kot smo videli, je naslednje leto prišel na Slatno kot snubec in srečno preстал vse preizkušnje. Denarja skoraj ni premogel, zato pa se je z blagoslovom polbrata barona Karla tudi sam napol javno izdajal za barona in v očeh Graffenwegerjev veljal za pripadnika »stare kranjske plemiške rodbine«. Še ne 14-letna Ana Rozina Graffenweger je imela nasprotno plitve plemiške korenine, pa zato tem globlji žep, v katerega je lahko spravila doto in dediščino. Pri poroki, ki so jo praznovali 10. julija 1672 na Slatni, torej ni šlo samo za zvezo med izkušenim tridesetletnikom in še nedavnim otrokom, temveč tudi za pakt med razmeroma revnim kvazi-baronom in bogato dedinjo plemenitencev.

Graffenwegerji in Valvasorji so se lahko dobro poznali že od prej. Polihistorjev varuh, njegov polbrat Karel, je večidel živel v Ljubljani še za sodnikovanja in županovanja Jurija pl. Scharffenegka.¹⁰⁵ Poleg tega od Valvasorjeve Medije ni bilo tako daleč do Pogonika in Slatne na drugi strani Save, kjer so prebivali Graffenwegerji oziroma nazadnje stari Scharffenegk. In ne nazadnje je imela slatenska gospoda na nasprotnem bregu Šave, v Ponovičah, za sosede novopečene barone Witzensteine, prav tako Valvasorjeve sorodnike. Karel Witz pl. Witzenstein (od 1667 baron) je bil poročen s polihistorjevo zgodaj umrlo sestrično Polikseno Valvasor, po smrti leta 1672 pa ga je nasledil sin Janez Krstnik, polihistorjev nekaj let mlajši mrzli nečak.¹⁰⁶

Ni odveč povedati, da je imel nevestin ded Jurij pl. Scharffenegk slabe izkušnje zaradi gospe Sidonije Regine baronice Valvasor iz Zavrha pri Svibnem, tj. Karlove svakinje in vdove Karlovega ter polihistorjevega pokojnega bratranca Janeza Krstnika Valvasorja. O stvari vemo samo to, kar je Scharffenegk o njej zapisal sam. Po nedolžnem naj bi bil obtožen, da je slabo govoril »zoper gospo Valvasor iz Zavrha«, a se je stvar nazadnje iztekla v njegovo korist, čeprav naj bi ga stala časti in bi bil zaradi nje celo skoraj ob življenje (!).¹⁰⁷ Med Scharffenegkom in Valvasorji oči-

tno ni ostala (večja) zamera, poleg tega pa je bil Jurij ob možitvi vnukinje Ane Rozine in Janeza Vajkarda Valvasorja že pokojni.

Ko se je Valvasor oženil na Slatno in nekaj mesecev pozneje postal gospod bližnjih dvorcev Bogenšperk (s posestjo razvaljenega Lihtenberka) in Črni potok, je bil v rokah družine njegove žene pododovani, še nerazdeljeni Scharffenegk-Graffenwegerjev »imperij«, ki ga je sestavljala predvsem Scharffenegkova zapuščina. Za družino Ane Rozine Graffenweger je bilo leto 1672 nasploh pomembna prelomnica. Potem ko je mati Ana Marija drugo za drugo oddala v zakon obeh hčerki (1668 in 1672), je pet sinov 18. oktobra 1672 na Slatni sklenilo **dogovor o delitvi zapuščine** po očetu Baltazarju Graffenwegerju in dedu Juriju Scharffenegku. Pri dogovoru so sodelovali trije polnoletni bratje Graffenweger – Jurij Andrej, Franc Baltazar in Janez Jožef, mati pa je dogovor podpisala namesto dveh mladoletnih sinov – Adama Ferdinanda in Ernesta Friderika.¹⁰⁸ Dogodek se je odvil le dobra dva tedna zatem, ko sta zakonca Janez Vajkard in Ana Rozina Valvasor 1. oktobra prevzela bližnjo kupljeno posest in sta se lahko preselila na Bogenšperk.¹⁰⁹ Vrednost Scharffenegk-Graffenwegerjeve zapuščine je po delitvenem dogovoru znašala blizu 67.622 goldinarjev,¹¹⁰ upošteva, da sta bili sestre Ana Rozina in Marija Apolonija že skoraj v celoti izplačani z zadolžnicami v skupni višini 16.000 goldinarjev.¹¹¹ Dobrih 17.054 goldinarjev ali približno četrtno zapuščine so predstavljale zadolžnice,¹¹² okoli tri četrtnine, dobrih 50.568 goldinarjev, pa nepremičnine, in sicer dvorci v okolici Litije – Pogonik, Knežija z Vidernico, Ribče, Slatna s polovico gospostva Svibno in razna manjša kupljena posest (hube, oštati in drugo) – ter

ob skoraj 4.000 goldinarjev, ob čast in skorajda ob življenje (*schier umb das leben gebracht*). Wazenbergova je nato štiri dni pred smrtjo priznala, da je Scharffenegku delala krivico, njen sin Janez Henrik pa mu je med svojo težko boleznijo obljubil, da mu bosta povrnila škodo. Ker se to dotlej še ni zgodilo, je Scharffenegk vnesel škodo 4.000 goldinarjev na seznam dolgov. Vse to se je dogajalo zadnja leta njegovega življenja, saj je Marija Katarina pl. Wazenberg umrla 12. maja 1667 (Preinfalk, *Plemiške rodbine*, str. 181). Zadevo bi dodatno pojasnila njena oporoka, ki je žal ni (ARS, AS 308, Testamenti, popis). V pomanjkljivo ohranjenih protokolih ograjnega sodišča za Kranjsko opisanega spora ni najti (ARS, AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko, knj. 12, protokoli 1644–1649, knj. 13, protokoli 1654–1656, knj. 14, protokoli 1664–1667).

¹⁰⁸ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/100r, fol. 1.

¹⁰⁹ Golec, Valvasor kot zemljiški gospod (1. del), str. 68.

¹¹⁰ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/100r, fol. 15v.

¹¹¹ Marija Apolonija, poročena Sonce, je prejela 7.000 goldinarjev še za življenja deda Jurija pl. Scharffenegka (prav tam, fol. 1v), Ana Marija, poročena Valvasor, pa je po poravnavi 5. julija 1672, tj. ob poroki z Valvasorjem, dobila tri zadolžnice (prav tam, fol. 1v–2), za katere iz Valvasorjevega in njenega kupnega pisma za Bogenšperk, Lihtenberk in Črni potok izvememo, da so skupaj tehtale 9.000 goldinarjev (ARS, AS 746, Cistercijski samostan in državno gospostvo Kostanjevica, Spisi, fasc. 2, Kupoprodajna pisma, 27. 9. 1672).

¹¹² ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/100r, fol. 9v–15.

¹⁰⁵ Golec, Valvasorjev izvor (4. del), str. 206–208.

¹⁰⁶ Valvasorjev izvor (1. del), str. 51–53. – Janez Krstnik baron Witzenstein je bil krstni boter enemu od vsega treh polihistorjevih otrok, vpisanih v krstne matice župnije Šmartno pri Litiji (NSAL, ZA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1674–1688, s. p., 21. 4. 1683). Skupaj s polbratom Francem ga najdemo tudi med pričami in podpisniki oporoke Ane Marije Graffenweger 17. februarja 1676 (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. G 1–54 1/2, testament G 53 1/2, 17. 2. 1676).

¹⁰⁷ Scharffenegk je stvar na kratko opisal na seznamu svojih dolžnikov, priloženem k oporoki (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. S 1–71, testament S–20, 12. 3. 1669). Marija Katarina pl. Wazenberg in njen sin Janez Henrik naj bi ga »wegen der verlognen Sabina Wesiakhin, vnschuldiger waiß, alß wan ich wider Frauen Valuosorin zu Saourch übl gereth«, spravila

Scharffenegkova zemljišča onstran ljubljanskega mestnega obzidja.¹¹³ Scharffenegkovo hišo na Starem trgu v Ljubljani so dediči medtem že prodali.¹¹⁴ Enako se je zgodilo z dvorcem Hotemež pri Radečah, ki ga je ded pridobil nekaj let prej prek »stanovske pravice«.¹¹⁵ Od skupne zapuščinske mase so odšteli za dobrih 15.542 odbitkov, po večini oporočnih postavk deda Jurija pl. Scharffenegka, med katerimi so bila nekatera še neizplačana volila vnukom ter kot najvišja postavka 7.800 goldinarjev, ki jih je po poravnavi dobila vdova Ana Marija Graffenweger, kot obveznost pa jih je vzel nase njen najstarejši sin Jurij Andrej.¹¹⁶ Od skupne »neto« zapuščinske mase 52.079 goldinarjev in pol, ki so jo zdaj razdelili na pet enakih delov, je vsakemu bratu pripadla vrednost 10.415 goldinarjev in 53 krajcarjev. Delitev je vključevala nepremičnine in premičnine, da pa so lahko dosegli enake deleže, so morali sorojenci drug drugemu nekaj malega plačati v denarju, tako tudi Ana Rozina Valvasor bratu Adamu Ferdinandu. Pet dvorcev so razdelili med štiri brate, medtem ko se je Franc Baltazar zadovoljil z zadolžnicami in Scharffenegkovimi zemljišči pri Ljubljani. Očetov Pogonik je dobil najmlajši Ernest Friderik, Adamu Ferdinandu je pripadla Knežija z malo Vidernico, Janezu Jožefu Ribče in najstarejšemu Juriju Andreju Slatna s polovico gospodstva Svibno.¹¹⁷

¹¹³ Prav tam, fol. 3–9v.

¹¹⁴ Po dogovoru o delitvi zapuščine je bila Scharffenegkova hiša v Ljubljani tedaj že prodana Adamu Opleniču (prav tam, fol. 3). To se je vsekakor zgodilo šele po Scharffenegkovi smrti, saj so hišo v mestnih davčnih knjigah od leta 1669 do 1676 vodili na ime dedičev Jurija pl. Scharffenegka; kupno pismo Scharffenegkovih dedičev Opleniču naj bi bilo sicer izdano šele leta 1676 (Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. I. del. Stari trg*, s. p., Stari trg 22). V zapuščinskem inventarju Franca Baltazarja Graffenwegerja je regist kupne pogodbe za Scharffenegkovo hišo, sklenjene med brati Graffenweger in Opleničem, datiran 7. marca 1673 (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–31, 27. 11. 1677, pag. 12/Nr. 2). Pri registu kupnega pisma iz leta 1646 za isto hišo pa je navedeno, da je zdaj (1677) v rokah Adama Opleniča (prav tam, pag. 43/Nr. 52).

¹¹⁵ Tudi dvorec Hotemež pri Radečah ali del njegove posesti leta 1672 ni bil več v Scharffenegkovi zapuščini. Iz regestov dokumentov v dogovoru o njeni delitvi razberemo, da je Janez Gotard baron Egk Juriju Scharffenegku leta 1663 odstopil (cediral) »stanovsko pravico« pri tem dvorcu (*Hoff Hotemesch*) (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/100r, fol. 58v–59). Do leta 1667 je imel Hotemež pod Scharffenegka v zakupu Volf Andrej pl. Hohenwart (prav tam, fol. 59–59v), tedaj pa je Scharffenegk za tri leta sklenil zakupno pogodbo z Danijelom Röffingerjem (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–31, 27. 11. 1677, pag. 47–48/Nr. 61). V zvezi s stanovsko pravico in obračunom se je Ana Marija Graffenweger kot nujna varuhinja mladoletnih sinov v letih 1671 in 1675 pravdala z Jurijem Andrejem Forestom (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 810, fasc. 543d, kopalne knjige poverjeniškega urada, 1671–1672, s. p., 7. 4. 1671, 5. 9. 1671; prav tam, 1675–1676, 10. 6. 1675). Ta je kot lastnik izpričan nekako do leta 1683 (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 288; Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 268).

¹¹⁶ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/100r, fol. 16–19v.

¹¹⁷ Prav tam, fol. 19v–56. – Pogonik s pritliklami je bil vreden 10.430 goldinarjev (prav tam, fol. 21), Knežija z Vidernico

Le nekaj manjši dedni delež kot njunih pet bratov sta dobili tudi sestre Ana Rozina in Marija Apolonija. Ker pa sta že bili izplačani, pri sklenitvi dogovora med brati nista sodelovali. Starejšo Marijo Apolonijo, poročeno Sonce, so odpravili z dedovim poročnim darilom 7.000 goldinarjev in ji je po poravnavi iz prejšnjega leta pripadalo še 2.900 goldinarjev.¹¹⁸ Mlajšo, Valvasorjevo soprogo Ano Rozino pa so ob poroki v celoti izplačali s tremi zadolžnicami, eno Blagajevo in dvema Wazovima, izdanimi njenemu dedu pl. Scharffenegku. Po poravnavi in odpovedi po dedu, bratu in očetu, ki jo je sklenila 5. julija 1672, istega dne kot poročno pismo, je morala Ana Rozina izplačati (razliko) 198 goldinarjev ter 31 krajcarjev in pol; ob delitvi 18. oktobra istega leta so določili, da gre izplačilo te vsote bratu Adamu Ferdinandu.¹¹⁹ Višina njene celotne dediščine se skriva v kupoprodajni pogodbi za Bogenšperk, Lihtenberk in Črni potok z dne 27. septembra 1672. Zakonca Valvasor sta morala prodajalcu Francu Albrehtu baronu Kheysllu izročiti 9.000 goldinarjev v zadolžnicah, od katerih je ena izvirala od grofa Blagaja in dve od Wazov (baronov, nato grofov Wazenberg).¹²⁰ Prva, Blagajeva, je tista, ki jo je Jurij pl. Scharffenegk volil vnukinji Ani Rozini tri leta prej v svoji oporoki, pa tudi drugi dve sta bili njegovi.¹²¹

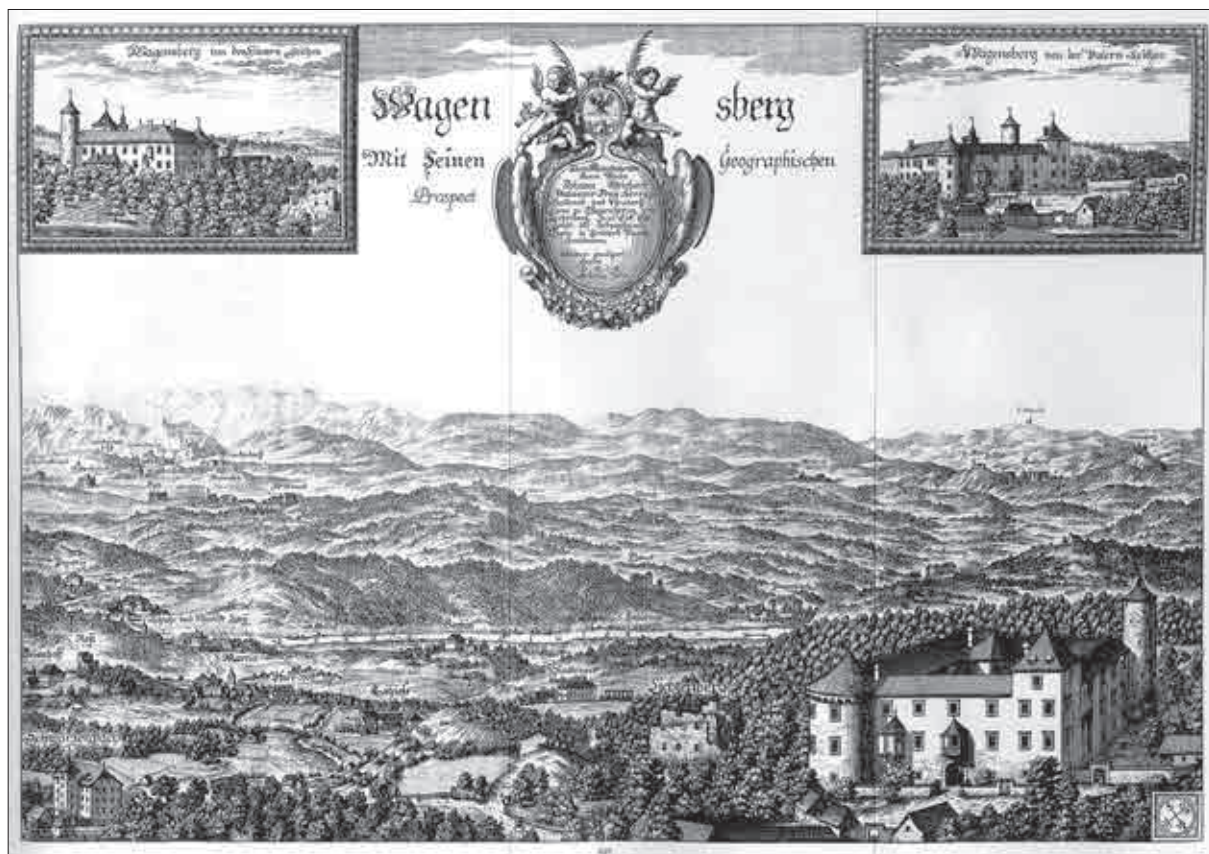
približno 9.023 in pol (fol. 33), Ribče 10.964 (fol. 39v), Slatna s polovico gospodstva Svibno pa 18.000 goldinarjev (fol. 52), zato je imel njen novi gospodar Jurij Andrej največje obveznosti. – Posebej so popisali še za dobrih 19.289 goldinarjev vprašljive zapuščine, zlasti težko izterljivih zadolžnic, ki je niso vključili v delitev in bi si jo bratje lahko razdelili v prihodnosti (prav tam, fol. 56v–63). – Kot lastniki naštetih gradov so bratje leta 1679 navedeni na seznamu gradov v Valvasorjevi *Topografiji Kranjske* (Valvasor, *Topographia*, Index etc., fol. Cv, D, Fv, Gv).

¹¹⁸ Marija Apolonija je poravnava za dediščino po dedu Juriju pl. Scharffenegku, bratu Volfu Engelbrehtu in očetu Baltazarju Graffenwegerju sklenila 9. junija 1671 (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/100r, fol. 1v).

¹¹⁹ Prav tam, fol. 1v–2, 34, 61v–62.

¹²⁰ ARS, AS 746, Cistercijski samostan in državno gospodstvo Kostanjevica, Spisi, fasc. 2, Kupoprodajna pisma, 27. 9. 1672. – Wazi so bili povzdignjeni v barone z naslovom Waz von Wazenberg leta 1650, v grofe Wazenberge pa 1673 (Frank, *Standeserhebungen und Gnadenakte. 5. Band*, str. 190; ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 268, I/136, lit. S V, Podeljevanje plemiških naslovov V–Z, W–8, 20. 8. 1650).

¹²¹ O Scharffenegkovem oporočnem volilu vnukinji Ani Rozini gl. op. 102. – Podrobnosti o zadolžnicah razkriva zapuščinski inventar prodajalca Franca Albrehta barona Kheyslla (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 50, fasc. XXVI, lit. K–42/I, 28. 5. 1674). Dne 12. oktobra 1672 je prejel dve zadolžnici, obe izstavljeni Juriju pl. Scharffenegku. Prvo, za 4.000 goldinarjev, je pl. Scharffenegku izdal Eberhard Leopold Ursini grof Blagaj leta 1655 in jo je Ana Rozina Valvasor odstopila (cedirala) Kheysllu kot Scharffenegkova dedinja (prav tam, pag. 9–10/Nr. 4 in 5). Drugo zadolžnico z nominalno vrednostjo 2.300 goldinarjev je Scharffenegku leta 1665 izročil Volf Vincenc baron Wazenberg, zdaj pa jo je Kheysllu prepustila Scharffenegkova hči Ana Marija Graffenweger, mati Ane Rozine, in sicer skupaj s cesijo (*Affer Cession*) svojih sinov, »gospodov Graffenwegerjev« (prav tam, pag. 10–11/Nr. 6 in 7). Hkrati z izročitvijo zadolžnic sta zakonca Valvasor izdala Kheysllu obligacijo za 500 goldinarjev obresti, ki so se nanašale na

Panoramski bakrerez Bogenšperka v Slavi vojvodine Kranjske, 1689 (Valvasor, Die Ehre XI, med str. 620 in 621). Tik ob njem so razvaline Valvasorjevega Lihtenberka, desno spodaj njegov Črni potok (Schwarzenbach), v ozadju pa od leve proti desni Graffenwegerjevi dvorci Pogonik (Poganig), Ribče (Fischern), Slatna (Slatteneck) in Knežija (Graffenweg), dva na levem in dva na desnem bregu Save.

Vsa dediščina Ane Rozine Valvasor, če izvzamemo doto, je bila torej prej last njenega deda po materini strani. In njena dediščina je predstavljala tudi

(zadolžnico) barona Wazenberga, in s prodajalcem za vse navedeno naredila obračun (prav tam, pag. 11/Nr. 8 in 9). Na tretjo zadolžnico je moral baron Kheysell nekoliko počakati. Šlo je za zadolžnico Marije Katarine vdove Wazenberg za 1.928 goldinarjev, izdano pl. Scharffenegku leta 1665 (prav tam, pag. 14/Nr. 13). Seštevek vrednosti vseh treh zadolžnic – 8.228 goldinarjev – je za 772 goldinarjev nižji od zaveze v kupoprodajni pogodbi, ki je govorila o treh zadolžnicah v skupni višini 9.000 goldinarjev. Kot kaže, se je v Kheysellovem zapuščinskem inventarju pri Wazenbergovi zadolžnici za 2.300 goldinarjev pripetila napaka. Dva druga vira namreč govorita o 3.000 (!) goldinarjih. Prvi je dogovor o delitvi Graffenwegerjeve in Scharffenegkove zapuščine z dne 18. oktobra 1672: vdova Ana Marija Graffenweger je 12. oktobra 1672 – torej istega dne, ki ga najdemo v Kheysellovem zapuščinskem inventarju (!) – odstopila (cedirala) svoji hčerki Ani Rozini Valvasor Wazovo zadolžnico za 3.000 goldinarjev (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/100r, fol. 2). Da je šlo za zadolžnico s prav takšno vsoto, je mati potrdila še v svoji oporoki štiri leta pozneje (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. G 1–54 1/2, testament G 53 1/2, 17. 2. 1676). Seštevek vseh treh zadolžnic 8.928 goldinarjev (4.000, 3.000 in 1.928) je tako le za 72 goldinarjev nižji od vsote 9.000 goldinarjev v zadolžnicah, o kateri govori kupoprodajna pogodba zakoncev Valvasor za Bogenšperk, Lihtenberk in Črni potok.

vse, kar sta zakonca Valvasor malo po nakupu posesti 27. septembra 1672 lahko plačala prodajalcu baronu Kheysllu. Preostanek kupnine, tj. več kot 11.000 goldinarjev, sta se obvezala poravnati s sredstvi, ki bi jih bil Kheysell pripravljen sprejeti, ali pa mu izdata zadolžnico in od 1. oktobra dalje plačujeta obresti v višini, kakršna je v deželi običajna.¹²² Kot je znano, se je njun dolg zmanjševal zelo počasi, kupnina ni bila nikoli poravnana v celoti, Ana Rozina je medtem umrla (1687) in Janez Vajkard je bil med letoma 1689 in 1692 prisiljen celotno posest prodati.¹²³

O položaju, v katerem se je znašel polihistor kot sveže poročeni zakonski mož in novopečeni zemljiški gospod, ne govori nič nazorneje kakor naslednje dejstvo. Ko sta zakonca Valvasor 1. oktobra 1672 zagospodarila na Bogenšperku, bratje Graffenweger pa so si še isti mesec razdelili Graffenwegerjevo in Scharffenegkovo dediščino, so bili skoraj vsi dvorci v okolici Litije, na obeh straneh Save, v rokah Graf-

¹²² ARS, AS 746, Cistercijski samostan in državno gospodarstvo Kostanjevica, Spisi, fasc. 2, Kupoprodajna pisma, 27. 9. 1672.

¹²³ O tem natančno: Golec, Valvasor kot zemljiški gospod (1. del); isti, Valvasor kot zemljiški gospod (2. del).

fenweger-Valvasorjeve rodbine. Zakonca Valvasor sta domovala na Bogenšperku, ki mu je pripadala tudi posest sosednjega razvaljenega Lihtenberka, in ime-la še Črni potok. Na Slatni, kjer je še naprej živel njuna mati in tašča Ana Marija Graffenweger, je postal gospodar njen najstarejši sin Jurij Andrej, Franc Baltazar je namesto mladoletnega Ernesta Friderika upravljal Pogonik in v imenu prav tako mladoletnega Adama Ferdinanda Knežijo z Vidernico,¹²⁴ Janez Jožef pa je dobil Ribče. Ne gre prezreti, da je bil na levem bregu Save lastnik gospostva Lebek z dvorcem Ponoviče in manjšega dvorca Hotič Valvasorjev mrzli nečak Janez Krstnik baron Witzenstein.¹²⁵ In končno je leta 1684 kupila дворец Sela nedaleč od Bogenšperka polihistorjeva ovdovela svakinja Marija Saloma Valvasor.¹²⁶ Od dvorcev na ožjem Litijskem sta tako ostala zunaj »dosega« Valvasorjev in Graffenwegerjev samo dva, mali Grbin pri Litiji in Grmače pri Šmartnem ter obe gosposki domovanji v samem trgu Litija.¹²⁷

Čeprav je o Graffenwegerjih na voljo veliko virov, je vendarle razmeroma malo znanega o **Valvasorjevih odnosih z družino njegove prve žene**. Izpričani so določeni poslovni stiki in nekaj botrstev, iz mateline oziroma taščine oporoke izverno za nesoglasje v zvezi z njeno donacijo zetu in hčerki, vse drugo pa je prepuščeno sklepanjem in ugibanjem, kot je nasploh značilno za Valvasorjeve odnose s sorodstvom, tako krvnim kot nekrvnim. Še najbolj osebno pisanje kakšnega polihistorjevega sorodnika, povezano tudi z njim, je sklepni del pisma svaka Adama Ferdinanda Graffenwegerja, ki ga je ta kot študent spomladi 1673 poslal iz Gradca svoji materi na Slatno. V skromnih vrsticah je pustil najlepše pozdraviti »gospoda Valvasorja in gospo Valvasor ter gospode brate«.¹²⁸ Pismo je nastalo v času, ko se je sveže poročeni Janez Vajkard za dvajset let ustalil na malo prej kupljenem Bogenšperku.

Glavno besedo v Graffenwegerjevi družini sta tedaj vsekakor imela polihistorjeva **tašča Ana Marija**, ženska sredi štiridesetih, od zeta Janeza Vajkarda starejša kakšnih trinajst let, in njen najstarejši sin, novi gospodar Slatne Jurij Andrej Graffenweger. O njunih stikih in odnosih z Valvasorjem vemo tudi največ. Odnose med Ano Marijo in zakoncema Valvasor je vsekakor kalilo donacijsko pismo, ki ga je vdova svoji hčerki in zetu najprej izdala, nato pa ga je zahtevala nazaj in razglasila za neveljavnega. Kdaj je spremenila mnenje in zakaj, ne vemo natanko, gotovo tudi na pritisk sina Jurija Andreja. Nastalo nesoglasje je

razvidno iz njene oporoke, podpisane pred pričami 17. februarja 1676 na Slatni, ko sta Valvasorja preživljala četrto leto zakonskega življenja. V zadnjem določilu oporoke, kjer Graffenwegerjeva govori o donacijskem pismu, svojega zeta niti ne imenuje z imenom, temveč zgolj kot moža hčerke Ane Rozine Valvasor. Hčerko in zeta obvezuje, naj vrneta donacijsko pismo za 5.000 goldinarjev, ki naj bi ga dobila od nje »povsem neupravičeno in nepravilno« (*wider alle biligkheit vnd gerechtigkeit*). Izročiti ga morata njenemu najstarejšemu sinu in glavnemu dediču Juriju Andreju Graffenwegerju, v nasprotnem naj jima omenjeni brat oziroma svak niti najmanj in z ničimer ne pomaga. Še več, oporočiteljica je donacijsko pismo preklicala in razveljavila ob navedbi, da si za »neupravičeno donacijo« nikakor ne bi upala odgovarjati pred Bogom.¹²⁹

Samo sprašujemo se lahko, kaj je Valvasorjevo taščo Ano Marijo tri leta in pol prej navedlo, da je donacijsko pismo sploh dala iz rok, in to dokument, težak nič manj kot 5.000 goldinarjev. Več kot pomemben je datum izdaje 19. oktober 1672.¹³⁰ Le dva dni prej je namreč Ana Rozina podpisala odpovedno pismo za prejeto dediščino po očetu in materi,¹³¹ prejšnji dan, 18. oktobra, pa so bratje Graffenweger sklenili dogovor o delitvi dediščine.¹³² Je Valvasor pri tašči izkoristil trenutek slabosti in izsilil od nje še dodatno dediščino? Ali pa je imela Ana Marija iskrene namene in so jo o neupravičenosti darovnice šele pozneje prepričali njeni sinovi? Kakor koli, v celoti ali deloma na račun zastavljenega donacijskega pisma je Ana Rozina Valvasor dobrih sedem let dobivala posojila Valvasorjevega sorodnika Janeza Herbarda pl. Posarela, ki so nazadnje celo malo presegle njegovo nominalno vrednost 5.000 goldinarjev. Morda si je tašča Graffenwegerjeva premislila in je donacijo razveljavila, potem ko je ugotovila, da je zet in hči nista shranila za poravnavo še nepoplačane kupnine za posest, ko bo za to prišel trenutek (po njeni smrti), ampak jo je Valvasor zastavil Posarelu za denarna posojila. Glede na to, koliko mu je Posarel zanj izplačal, bi se lahko s tem denarjem za polovico zmanjšala glavnica dolga na kupljeni posesti, a je bilo dejansko

¹²⁹ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. G 1–54 1/2, testament G 53 1/2, 17. 2. 1676.

¹³⁰ Kot razkriva inventar Valvasorjevega posojilodajalca Janeza Herbarda pl. Posarela, graščaka iz Volčjega potoka pri Kamniku, je Valvasor pismo uporabil kot hipoteko Posarelu. 3. oktobra 1680 je namreč podpisal potrdilo (*Recognition*) za donacijsko pismo, ki ga je 19. oktobra 1672 izdala njegova pokojna tašča (*von seiner frauen schwiger see: /.../ Donations brieff*). Pismo brez navedbe vrednosti je Janez Vajkard zastavil Posarelu kot hipoteko in ga nato, očitno leta 1680, vzel nazaj (*pro Hipoteca eingesetzten, Volgendts aber widerumb hinausgenombenen*); ob potrdilu je bilo tudi pet majhnih pisem (*Sendtbriefflein*).

¹³¹ Poravnavo poznamo iz regesta v zapuščinskem inventarju brata Jurija Andreja Graffenwegerja (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 34, fasc. XVII, lit. G–63, s. d. (1694), pag. 97–98/Nr. 40).

¹³² ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/100r.

¹²⁴ O Francu Baltazarju kot upravitelju gl. op. 237.

¹²⁵ Golec, Valvasorjev izvor (1. del), str. 53; isti, *Die Ehre XI*, str. 302, 348, 451.

¹²⁶ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 233. – O nakupu Sel gl. Golec, Valvasorjev izvor (4. del), str. 220.

¹²⁷ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 183, 226, 343, 344; Smole, *Graščine*, str. 152, 177, 260; Golec, Litija – trg ob reki, str. 458–459.

¹²⁸ ARS, AS 776, Gospostvo Slatna, šk. 1, 21. 3. 1673.

zmanjšanje glavnice komaj vredno omembe. Ni torej dvoma, da so šla Posarelova posojila v druge name-ne, za Valvasorjeve »konjičke«. ¹³³ Ko je bila tašča že nekaj let pokojna, se je Valvasor s svakom Jurijem Andrejem Graffenwegerjem res poravnal za taščino donacijo 5.000 goldinarjev, kot ga je zavezovala njena oporoka, bodisi v celoti bodisi deloma. Regest porav-nalne pogodbe v njegovem zapuščinskem inventarju, datirane 29. januarja 1683, navaja sicer le poravnavo »za 1.200 goldinarjev« (*ain Donation Pro: 5000. fl. Betreffent, so aber Pro: 1200: fl Verglichen worden*), ¹³⁴ kar koli že to pomeni: da je šla razlika 3.800 goldi-narjev v Valvasorjevo ali v Graffenwegerjevo korist. Prejkone pa je daljši konec vendarle potegnil Janez Vajkard.

O siceršnjih odnosih Ane Marije Graffenweger z družino Valvasor skoraj ni pričevanj. Skupaj s poli-historjevim polbratom Karlom baronom Valvasor-jem je bila 29. aprila 1674 krstna botra prvi vnukinji Mariji Sidoniji in nato bržkone še kateremu od vnu-kov, vendar njihovi krsti niso vpisani v krstne matice župnije Šmartno pri Litiji. ¹³⁵ V oporoki je najmanj zapustila prav hčerki Ani Rozini Valvasor, a ne brez razloga, saj je bila hči že izplačana z odstopljeno (cedirano) Wazovo (tj. Wazenbergovo) zadolžnico za 3.000 goldinarjev, v kateri prepoznamo del poravna-ne kupnine za Valvasorjevo posest. Mati ji je zdaj na-menila le še polovico svojega platna, drugo polovico pa njeni sestri Mariji Apoloniji Sonce, ki svojih treh tisočakov dediščine po materi še ni videla. ¹³⁶ Ana Marija Graffenweger, rojena Vertaš (pl. Scharffe-negk), je preminila dve leti in pol zatem, neznanega dne oktobra 1678 na Slatni, po mrliški matici stara okoli petdeset let. ¹³⁷

V bližini svojega novega doma na Bogenšperku je imel Valvasor poleg tašče tudi skoraj vse drugo Graf-

fenwegerjevo sorodstvo, pet svakov, od katerih sta dva umrla še mlada. Z Litijskega se je odselila samo ženi-na starejša sestra Marija Apolonija, in sicer še preden se je polihistor priženil v Graffenwegerjevo družino. Poudariti kaže, da so Graffenwegerji našli življenj-ske sopotnike v svojem stanu primernih, še nedolgo tega plemenitenih rodbinah. Soproga Franca Bal-tazarja je bila, kot bomo videli, plemenitena sploh šele v otroških letih, še najgloblje plemiške korenine – stare dobra štiri desetletja, a le po očetu – pa je imel mož Marije Apolonije. Tako je Janez Vajkard Valva-sor v tem pogledu med zeti in snahami Ane Mari-je Graffenweger precej izstopal. Bil je daleč najbolj »modre krvi«, plemič po vseh štirih starih starših, po nekaterih še precej dlje v preteklost. ¹³⁸ Predstavljal se je celo kot baron in to je bilo tudi njegovo edi-no »orožje« ob dejstvu, da je v zakon z Ano Rozino prinesel bore malo, predvsem svoj pedigre in ugled Valvasorjevega rodu.

Ni znano, da bi imel Valvasor kakšne posebne sti-ke s **svakinjo Marijo Apolonijo** (* 1652, † 1679), ki se je 13. maja 1668 omožila z *Volfgangom Jakobom pl. Soncem* (Sonze) ¹³⁹ in je še mlada, stara komaj 27 let, umrla v soprogovem dvorcu Otočec na Krki. ¹⁴⁰ Volfgang Jakob (* 1642, Otočec, † 1689–90 [Oto-čec]) se je tu že rodil kot sin plemenitenega Janeza pl. Sonca in njegove plebejske žene Ane Marije. ¹⁴¹ Po očetu je izviral iz zelo podobnega okolja kot nje-gova izvoljenka. Tako kot njen ded Jurij Vertaš je bil namreč tudi njegov ded ljubljanski mestni sodnik in župan, znani Janez Sonce († 1613), oba stara očeta pa sta si pridobila znatno premoženje. Janez Sonce je kot sodnik in župan vodil Ljubljano pol stoletja pred Vertašem pl. Scharffenegkom, ¹⁴² vendar ni postal plemič, ampak je ta čast doletela šele naslednjo gene-racijo. Njegov sin in soimenjak Janez ml. (ok. 1585–1654) je bil po študiju v Gradcu ¹⁴³ v letih 1618–1641

¹³³ Golec, Valvasor kot zemljiški gospod (1. del), str. 82–83.

¹³⁴ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–7/I, 16. 1. 1694, pag. 5/Nr. 1. – S to pogodbo bi utegnil biti povezan posel, ki sta ga svaka sklenila poldrugo leto pozneje, 9. junija 1684. Iz regesta ni povsem jasno, kateri od njiju je bil kupec in kateri prodajalec štirih hub, niti to, za kakšno vrsto pogod-be je šlo in kdaj je bila opravljena v njej omenjena kupo-prodaja, tedaj ali morda že prej (prav tam, pag. 5/Nr. 2).

¹³⁵ NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1665–1674, s. p.

¹³⁶ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. G 1–54 1/2, testa-ment G 53 1/2, 17. 2. 1676. – Ža glavnega dediča je Ana Marija imenovala najstarejšega sina Jurija Andreja, ki ga je obvezala izplačati oporočna volila. Jurij Andrej naj bi ji ve-dno izkazoval vso dolžno sinovsko ljubezen in zvestobo, tem bolj v njeni bolezni in žalosti. Polnoletnima sinovoma Fran-cu Baltazarju in Janezu Jožefu je namenila po 500 renskih goldinarjev, ki jih bosta brez obresti dobila v desetih letih. Mladoletna Adam Ferdinand in Ernest Friderik bosta dobila prav toliko brez obresti, ko dosežeta polnoletnost, poleg tega pa si z bratom Jurijem Andrejem razdelita materino skromno srebrnino. Hčerki Mariji Apoloniji Sonce pa je Jurij Andrej dolžan izplačati njenih 3.000 renskih goldinarjev v treh letih, prav tako brez obresti.

¹³⁷ NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, M 1660–1710, s. p., naknadni vpis po 18. 12. 1678.

¹³⁸ O Valvasorjevih prednikih gl. Golec, Valvasorjev izvor (1. in 2. del).

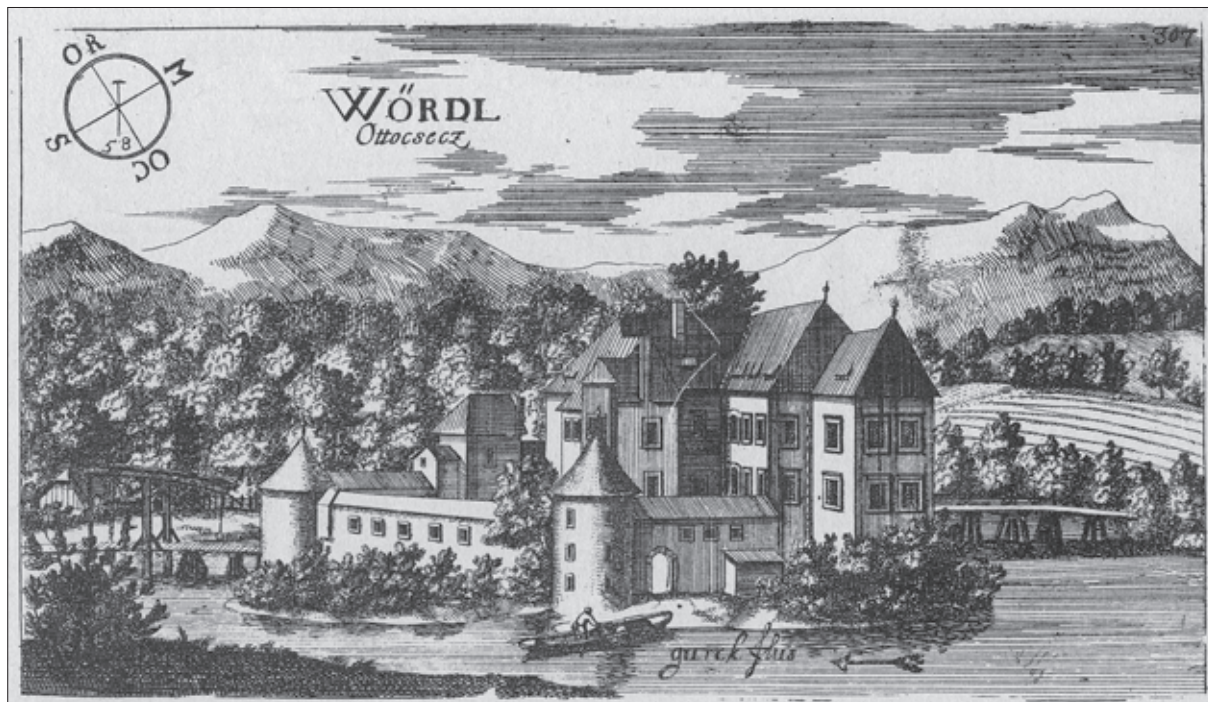
¹³⁹ Datum poroke poznamo samo iz dveh sekundarnih genealoških virov iz 18. stoletja: Lukantschischeve genealoške zbirke in rodovnika v Zbirki rodovnikov ARS (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/45r, fol. 232; ARS, AS 1075, Zbirka ro-dovnikov, šk. 4, št. 97, Graffenweger). Poroka ni vpisana ne v poročno matico nevestine in ne ženinove župnije (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, P 1660–1670; ŽA Št. Peter–Otočec, Matične knjige, RPM 1642–1686). Nespor-no je bila Marija Apolonija že poročena 12. marca naslednje leto 1669, ko jo ded Jurij pl. Scharffenegk v oporoki imenuje z moževim priimkom (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. S 1–71, testament S–20, 12. 3. 1669).

¹⁴⁰ NŠAL, ŽA Št. Peter–Otočec, Matične knjige, RPM 1642–1686, pag. 242.

¹⁴¹ Jakoba Volfanga so krstili 13. julija 1642 (NŠAL, ŽA Št. Peter–Otočec, Matične knjige, RPM 1642–1686, pag. 6); o njegovi smrti gl. op. 158.

¹⁴² Fabjančič, *Zgodovina ljubljanskih sodnikov*. 2. zvezek, str. 324–330.

¹⁴³ Leta 1606 ga srečamo ob vpisu na študij, naslednje leto je dosegel bakalavreat iz filozofije in bil leta 1608 promoviran, vsakič naveden le kot Kranjec (Andritsch, *Die Matrikeln*. Band 1, str. 31, 112, 115).

Otočec na Krki, kjer je bila omožena Valvasorjeva svakinja Marija Apolonija pl. Sonce (Valvasor, Topographia, št. 307).

deželni prokurator in odvetnik kranjskih deželnih stanov.¹⁴⁴ V vmesnem času, najverjetneje leta 1629, je kupil gospostvo Otočec na Krki in postal tudi gospodar dveh drugih dolenjskih posestev, Štatenberka in Gorenjega Mokronoga.¹⁴⁵ Skupaj s petimi sorodniki

iz vsaj dveh rodbinskih vej je bil leta 1626 poplemeniten s predikatom po Gorenjem Mokronogu – »auf Obernassenfueß«,¹⁴⁶ devet let pozneje, 1635, pa so ga sprejeli med deželane, in sicer sočasno z Andrejem Graffenwegerjem.¹⁴⁷ Ker je Janezova skrivna druga

¹⁴⁴ Fabjančič, *Zgodovina ljubljanskih sodnikov*. 2. zvezek, str. 329. – V prošnji za kranjsko deželanstvo, napisani leta 1634 ali v začetku naslednjega leta, je Janez Sonce zapisal, da opravlja službe za deželne stanove že šestnajst let in da ga je cesar imenoval za svētnika (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 847, Pisma deželanstva, S–31, s. d., ad 6. 3. 1635).

¹⁴⁵ Po regestu v njegovem zapuščinskem inventarju je bil sklep o izročitvi gospostva Otočec Janezu pl. Soncu izdan leta 1629 (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 100, fasc. XXXXII, lit. S–27, 19. 4. 1654, pag. 58/Nr. 217). Pridobitev Štatenberka je morala biti povezana z nakupom Otočca. Valvasor namreč pri Otočcu pravi, da so ga gospodje Sonce kupili od gospodov Dovoljč, ki so sledili baronom Lenkovičem (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 659), pri že povsem razvaljenem Štatenberku pa pove zelo podobno: za karlovškim generalom in kranjskim deželnim glavarjem Jurijem Lenkovičem je bil lastnik Jurij Dovoljč in za njim gospodje Sonce (prav tam, str. 555). Od Soncev je pri obeh gradovih poimensko navedel samo zadnjega lastnika Volfa Jakoba, ki ga ima tudi pri opisu porušenega Gorenjega Mokronoga kot naslednika pred mnogimi leti izumrlih Mokronoških (prav tam, str. 425). Očitno je Janez pl. Sonce prišel do posesti Gorenji Mokronog prek zakupništva sorodnika Andreja Sonca; v lasti te rodbine je moral biti Gorenji Mokronog vsaj že leta 1626 ob pridobitvi plemiškega predikata »auf Obernassenfueß« (gl. op. 146). Ob podelitvi deželanstva leta 1635 je Janez pl. Sonce že naveden kot gospodar Otočca (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 847, Pisma deželanstva, S–31, 6. 3. 1635), iz njegovega zapuščinskega inventarja pa izhaja, da je moral biti Otočec nekoč res v rokah Jurija Dovoljča in da je bil ta s Soncem v poslovnih stikih (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 100, fasc. XXXXII, lit.

S–27, 19. 4. 1654, pag. 28/Nr. 53, pag. 59/Nr. 221). – V kranjsko imenjsko knjigo so Janeza Sonca vpisali leta 1631, ko so nanj od Knežije prenesli prav majhno imenje z eno hubo in imenjsko rento dveh goldinarjev in 20 krajcarjev (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 5 (1619–1661), fol. 129). K tej so leta 1642, ko je Sonce že imel predikat »zum Wördl« (z Otočca), pripisali še dve imenji, prvo prepisano s pokojnega Jurija barona Lenkoviča (dobrih 28 goldinarjev) in drugo z Jurija Wagna (14 goldinarjev). Od skupno približno 44 goldinarjev in pol imenjske rente so Wagnovo imenje s 14 goldinarji rente še isto leto prenesli na njegovo hčerko Suzano pl. Sigesdorf, tako da je Janezu Soncu ostalo okoli 30 goldinarjev in pol (prav tam, fol. 100).

¹⁴⁶ Potrditev plemstva in izboljšan grb so 3. maja 1626 dobili bratje Janez, Jurij in Jožef Sonce ter bratrance Janez, Jakob in Adam iz Ljubljane (Frank, *Standeserhebungen und Gnadenakte*. 4. Band, str. 22). – Predikat po Gorenjem Mokronogu je povezan z dejstvom, da je imel Andrej Sonce grad Gorenji Mokronog v zakupu od Jurija barona Lenkoviča, ki ga je kupil leta 1598 (Smole, *Grasčine*, str. 301). Fabjančič je izrazil domnevo, da je bil Andrej, ki se leta 1594 omenja v Ljubljani kot Lenkovičev oskrbnik in v zvezi s hišo Janeza Sonca, brat poznejšega mestnega sodnika in župana Janeza (Fabjančič, *Zgodovina ljubljanskih sodnikov*. 2. zvezek, str. 326). Če Andrej in Janez že nista bila prava brata, sta bila vsaj polbrata ali bratrance, po trije sinovi vsakega od njiju pa so tisti, ki so leta 1626 dobili plemiško diplomo (gl. v isti opombi zgoraj).

¹⁴⁷ Deželanstvo mu je bilo podeljeno 6. marca 1635 (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 847, Pisma deželanstva, S–31; ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 891, sejni zapisniki 17, 1634–1646, fol. 94v–101v).

poroka s hčerko ranocelnika vzbudila veliko ogorčenja, mu je kranjski deželni zbor leta 1636 začasno celo odvzel komaj pridobljeno deželanstvo, a mu ga je po nekaj mesecih vrnil.¹⁴⁸ Zgodba je pozneje navdihnila pisatelja Ivana Tavčarja, da je Janeza upodobil v noveli Janez Sonce, katere dogajanje je sicer pomaknjeno za četrto stoletja bliže sedanjosti, v leto 1660.¹⁴⁹

Janezov edini moški potomec in naslednik Volfgang Jakob, poznejši Graffenwegerjev zet in svak Valvasorjeve prve žene, je torej izviral iz morgannatskega zakona.¹⁵⁰ Očeta Janeza, umrlega leta

1654,¹⁵¹ je nasledil še kot jezuitski študent, star dvajset let. Zatem je obiskoval višje jezuitske študije v Gradcu (1658)¹⁵² in se pri 26-ih (1668) oženil z deset let mlajšo Marijo Apolonijo Graffenweger.¹⁵³ Mlada družina je prebivala na idiličnem Otočcu na rečnem otoku Krke, sicer pa je Volfgang Jakob na Dolenjskem podedoval po očetu še dve posesti z nemara že tedaj povsem porušenima gradovima Gorenji Mokronog in Štatenberk.¹⁵⁴ Ko je Marija Apolonija 22.

¹⁴⁸ V sklepu deželnega zbora z dne 11. decembra 1636, s katerim je Janez Sonce izgubil deželanske pravice, je govor o skrivni poroki (*Winckelheyrath*) s hčerko neimenovanega ranocelnika. Z odvzemom deželanstva izrecno niso bile prizadete pravice Sončeve hčerke iz prejšnjega zakona, omožene pl. Sigesdorf, prek katere je Janez Sonce dobil ugledno sorodstvo. Na prošnjo Janeza Franca pl. Sigesdorfa s Prežeka je deželni zbor 20. marca 1637 Soncu in vsem njegovim potomcem vrnil deželanske pravice, in sicer ob pogoju, da bodo živeli zgledno plemiško življenje. ARS, AS 2, Deželni stavovi za Kranjsko, I. reg., šk. 847, Pisma deželanstva, S-31; prim. Fabjančič, *Zgodovina ljubljanskih sodnikov*. 2. zvezek, str. 331. – Za ime Sončeve hčerke iz prvega zakona, Suzane pl. Sigesdorf, izavimo iz imenjske knjige, ko ji je oče leta 1642 prepustil Wagnovo imenje (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 5 (1619–1661), fol. 100), in nato še iz njegovega zapuščinskega inventarja; v njem je navedena njegova oporoka z dne 7. januarja 1653, pri kateri je bil tudi seznan premičnin, ki jih je pokojnik izročil hčerki Suzani pl. Sigesdorf, nato vnovič poročeni Muretič (*bernach Muretsch*) (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 100, fasc. XXXXII, lit. S-27, 19. 4. 1654, pag. 60/Nr. 224). Suzana je bila krščena v Ljubljani 15. januarja 1618; oče Janez je pri krstu označen kot »procurator provinciae Carnioliae«, materinega imena pa ni (NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1614–1621, pag. 158). Tudi drugih otrok in poroke Janeza Sonca v maticah ni najti in prav tako ne Suzanine poroke z Jurijem Adamom pl. Sigesdorfom (prim. prav tam, Ind R 1588–1621, Ind R 1621–1653, P 1605–1632, P 1632–1651). Suzana se je po Sigesdorfovi smrti omožila z leta 1639 poplemenitenim Janezom Jakobom Muretičem, s Prežeka pa jo je odpravil isti Janez Franc pl. Sigesdorf, njen svak ali tast, ki je prej zahteval, da pl. Soncu odvzamejo kranjsko deželanstvo (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 100, fasc. XXXXII, lit. S-25, 2. 1. 1651, pag. 25/Nr. 58). Zakonca Muretič sta umrla malo pred Janezom pl. Soncem, Suzana leta 1652 in Janez Jakob še isto ali naslednje leto; zapuščini obeh so popisali v Muretičevem dvorcu Ostrož pri Šentjerneju (prav tam, šk. 67, fasc. XXXI, lit. M-19, 31. 10. 1652; prav tam, lit. M-20, 1. 3. 1653; o Muretičevi poplemenitvi prav tam, pag. 1).

¹⁴⁹ Na Tavčarjevo zgodovinsko novelo Janez Sonce, prvič objavljeno v letih 1885–86, je opozoril že V. Fabjančič (Fabjančič, *Zgodovina ljubljanskih sodnikov*. 2. zvezek, str. 325).

¹⁵⁰ Oče Janez Sonce se je drugič oženil med pridobitvijo deželanstva 6. marca 1635 in začasnim odvzemom tega 11. decembra 1636 (gl. op. 147 in 148). – Po Schönlebnovi genealogiji kranjskega plemstva (1674) je bil Janez Sonce, doktor prava in od leta 1635 kranjski deželan, poročen z Marijo Očepek (*Ozbepek*); podatkov o drugih članih rodbine na njegovem rodovnem deblu ni, ampak je le nakazano, da sta zakonca imela sina in snaho (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/42r, pag. 687). Ime in priimek Janezove žene potrjuje regist v njegovem zapuščinskem inventarju z dne 19. aprila 1654, ko sta bila oba že pokojna. Gre za regist obračuna med zakoncema ter ženinima bratoma Elijo in Adamom Ocepkom (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 100, fasc. XXXXII, lit. S-27, 19. 4. 1654, pag. 60/Nr. 227). Na podlagi teh podatkov je bilo

mogoče ugotoviti, da so se Marija, Elija in Adam Očepek rodili v Ljubljani meščanskima staršema Janezu ali Anžetu in Katarini, ki sta imela vsaj sedem otrok, Marija pa je bila krščena 11. junija 1615 (NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1607–1614, pag. 224, 304; R 1614–1621, pag. 28, 150, 288; R 1621–1626, pag. 135; R 1626–1631, pag. 74). Poroke staršev v ljubljanski poročni matici ni (prav tam, P 1605–1632). Janez oziroma Anže Očepek je bil torej tisti ranocelnik, zaradi katerega je Janez pl. Sonce začasno izgubil kranjsko deželanstvo, ko se ni oženil stanu primerno. – Koliko otrok sta imela Janez pl. Sonce in Marija, rojena Očepek, ne vemo natanko. V ljubljanskih krstnih maticah ni nobene (prim. NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, Ind R 1621–1653), v najstarejši krstni matici župnije Št. Peter–Otočec, ki se začenja leta 1642, pa samo Volfgang Jakob, rojen na gradu Otočec (*natus in Arce Werlt*) in krščen 13. julija 1642; ime matere je Ana Marija (NSAL, ŽA Št. Peter–Otočec, Matične knjige, RPM 1642–1686, pag. 6). Imel je vsaj še starejšo sestro Evo Barbaro, ki se je malo po očetovi smrti omožila 6. septembra 1654 s Friderikom Fuškaričem iz Norvega mesta (prav tam, pag. 124). Ob smrti 28. aprila 1702 ji je bilo po navedbi v mrliški matici 67 let (prav tam, pag. 148), kar pomeni, da se je rodila okoli leta 1635. Njegova sestra je bila skoraj gotovo tudi neporočena Uršula Terezija, umrla 19. marca 1697, stara okoli 56 let (rojena okoli 1641) (prav tam, pag. 141), ki je kot »Domicella Vrsula« v letih 1675 in 1677 izpričana kot krstna botra dvema nečakoma (prav tam, pag. 165, 178). Mlajša sestra je morala biti samska Marija Sidonija z Otočca, umrla 17. julija 1701, po mrliški matici stara okoli 50 let (prav tam, pag. 217). Potemtakem se je rodila okrog leta 1651, a je v šempetrski krstni matici ne najdemo. Precej verjetno pa imamo lahko za njihovo sestro tudi neporočeno Katarino Sonce, ki je umrla na Otočcu 30. marca 1699, njena starost pa zaradi popravka (44 ?) ni jasna (prav tam, pag. 143).

¹⁵¹ Janez pl. Sonce je umrl na Otočcu pred 19. aprilom 1654, ko so tam popisali njegovo zapuščino (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 100, fasc. XXXXII, lit. S-27, 19. 4. 1654). Na Otočcu je 7. januarja 1653 sestavil tudi oporoko (prav tam, pag. 60/Nr. 224).

¹⁵² Kot Kranjca in deželana srečamo Volfganga Jakoba leta 1658 na študijski stopnji logika (Andritsch, *Die Matrikeln*. Band 2, str. 107). Za to stopnjo je bil zelo mlad, star manj kot 16 let.

¹⁵³ Gl. op. 139.

¹⁵⁴ V zapuščinskem inventarju Janeza pl. Sonca leta 1654 je vsa njegova posest opredeljena kot gospostvo Otočec s pripadajočimi imenji in posestmi (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 100, fasc. XXXXII, lit. S-27, 19. 4. 1654, pag. 3). Po prepustitvi Wagnovega imenja hčerki Suzani pl. Sigesdorf (1642) je njegova imenjska renta obsegala približno 30 goldinarjev in pol (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 5 (1619–1661), fol. 100). Ime Volfganga Jakoba so leta 1662 vpisali v novo imenjsko knjigo na dveh mestih: kot posestnika Otočca z omenjeno imenjsko rento ter kot imetnika urada Štatenberk z 20 goldinarji rente (prav tam, knj. 6 (1662–1756), fol. 182, 513). Imenjska renta Otočca se je do leta 1707, ko so posest prepisali na sina Volfa Gotarda, zmanjšala za slabe 3 goldinarje, potem ko se je vmes povečala (prav tam, fol. 182), renta Štatenberka pa je ostala nespremenjena (prav tam, fol. 513). V zadnji se je verjetno skrival tudi Gorenji Mokronog. Valvasor v XI. knjigi *Slave* navaja Volfa Jakoba kot lastnika

februarja 1679, po slabih enajstih letih zakona umrla, stara 27 let, so bili živi trije otroci.¹⁵⁵ Njena zgodnja smrt je vsekakor vplivala na odnose med vdovcem Volfgangom Jakobom na eni strani ter Graffenwegerji in zakoncem Valvasor na drugi.¹⁵⁶ Polihistor Janez Vajkard nikjer ne pušča namiga, da bi bil z otoškim sorodstvom svoje prve žene posebej povezan. Volfganga Jakoba pl. Sonca omenja zgolj kot lastnika Otočca in obeh razvaljenih gradov.¹⁵⁷ Sonce tako kot Valvasor in bratje Graffenweger ni bil dejaven v javnem življenju dežele. Umrl je star 47–48 let še pred Valvasorjem, leta 1689 ali 1690,¹⁵⁸ ko so njegovi

otroci šele odrasli. Ker ne sinova ne hči niso imeli otrok, je rod izumrl že v naslednji generaciji, Otočec pa je prešel v tuje roke.¹⁵⁹

vseh treh gradov (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 425, 555, 659). Gorenji Mokronog je upodobil kot povsem opustelo razvalino in navedel, da ima v bližini majhno »stanovanje« in nekaj hiš (prav tam, str. 555). Štatenberk je bil po njegovih besedah samo še kup kamenja, zato je njegov opis brez bakroreza (prav tam, str. 425).

¹⁵⁵ Mrliška matična knjiga župnije Št. Peter–Otočec daje Mariji Apoloniji približno 30 let (NŠAL, ŽA Št. Peter–Otočec, Matične knjige, RPM 1642–1686, pag. 242). Iz oporoke, sestavljene tri tedne prej, 30. januarja 1679 na Otočcu, izvemmo za njeno hčerko Ivano Terezijo in še majhna sinova (*Sendlein*) Janeza Jakoba in Volfa Gotarda, ki ju je mati imenovala za svoja glavna dediča. Zanimivo je oporočno določilo, naj se hči ne poroči pred dvajsetim letom. Kaže namreč, da se je Marija Apolonija pri dobrih 16-ih počutila premlado za zakon (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. S 1–71, testament S–28, 30. 1. 1679). Ker je v krstni matici župnije Št. Peter–Otočec skoraj sedemletna vrzel (1668–1675), poznamo le krste mlajših Sončevih otrok: Justa Jožefa 10. marca 1675, Franca Antona 2. aprila 1676, Volfganga Gotfrida 23. septembra 1677 in Ane Marije Suzane 1. septembra 1678; prvima dvema je bil krstni boter stric Janez Jožef Graffenweger (NŠAL, ŽA Št. Peter–Otočec, Matične knjige, RPM 1642–1686, pag. 165, 169, 178, 185). Trije so umrli še pred materjo Marijo Apolonijo: Just Jožef pred 13. januarjem 1677, ko se začenja mrliška matica, Franc Anton 11. aprila 1677 – tega navaja vpis smrti brez imena, kot enoletnega otroka (prav tam, pag. 240) – in Ana Marija Suzana takoj po krstu 1. septembra 1678 (podatek v vpisu krsta). Tretji otrok Volfgang Gotfrid je nedvomno identičen z Volfom Gotardom iz materine oporoke. Ob smrti 26. avgusta 1713 na Otočcu mu namreč mrliška matica daje 36 let, kar se ujema z rojstno letnico 1677 (prav tam, RPM 1717–1737 (dejansko mrliška matica od 1713), pag. 122). Njegov starejši brat Janez Jakob, umrl prav tam 8. aprila 1697, naj bi bil star 27 let (prav tam, RPM 1687–1727, pag. 141) in potemtakem rojen okoli leta 1670. Po nekem sekundarnem viru se je rodil februarja 1669 (Preinfalk, *Plemiške rodbine*, str. 114), kar je glede na znani datum poroke njegovih staršev zelo logično. Na ljubljanski jezuitski gimnaziji srečamo Janeza Jakoba leta 1686, ko je bil v petem ali šestem razredu (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 356), Volfganga (Gotarda) pa leta 1694 v petem ali poetičnem in naslednje leto v zadnjem, retoričnem razredu (prav tam, str. 420, 425). Pri njuni sestri (Ivani) Tereziji, ki je umrla 28. februarja 1728 v Ljubljani kot vdova baronica Stroblhof, je starost 66 let previsoka, saj bi se potemtakem morala roditi že okrog leta 1662 (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 301). V resnici je luč sveta zagledala približno deset let pozneje.

¹⁵⁶ Štirinajst mesecev po ženini smrti se je Volfgangu Jakobu rodil nezakonski sin Lovrenc iz razmerja s »konkubino« Felicito, krščen 28. junija 1680 (NŠAL, ŽA Št. Peter–Otočec, Matične knjige, RPM 1642–1686, pag. 200).

¹⁵⁷ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 425, 555, 659.

¹⁵⁸ Zadnjič je izpričan kot živ leta 1689 v XI. knjigi *Slave*, naveden kot lastnik treh gradov (gl. op. 157). Na dveh seznamih cesarskega posojila, obravnavanih septembra 1690 na kranj-

skem deželnem zboru, najdemo že njegove dediče, Volfa Jakoba pa izrecno kot pokojnega (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 547, fasc. 310a, pag. 1745, 20. 9. 1690; pag. 1919, s. d.); na dveh drugih seznamih za posojilo je še njegovo ime (prav tam, pag. 1600, 20. 9. 1690; pag. 1953, s. d.). V mrliški matici župnije Št. Peter–Otočec njegovo smrt pogrešamo, ker je v njej vrzel od januarja 1688 do aprila 1692 (NŠAL, ŽA Št. Peter–Otočec, Matične knjige, RPM 1687–1717 (mrliška dejansko samo do 1713)). Prav tako ne poznamo njegove oporoke in zapuščinskega inventarja.

¹⁵⁹ Starejši sin Janez Jakob je leta 1687 izpričan v Gradcu na višjih jezuitskih študijih, na študijski stopnji logika, in sicer kot Kranjec z Otočca in deželan (Andritsch, *Die Matrikeln. Band 3*, str. 103). 12. avgusta 1694 je v vlogi krstnega botra naveden kot gospodar Otočca (*Dno in Werdel*) (NŠAL, ŽA Št. Peter–Otočec, Matične knjige, RPM 1687–1717 (mrliška dejansko samo do 1713), pag. 67). Oženil se je 21. februarja 1696 v Ljubljani z Ljubljancanko Evo Regino pl. Pernburg (NŠAL, ŽA Št. Peter–Otočec, Matične knjige, RPM 1687–1717, pag. 217; ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1682–1718, s. p., 21. 2. 1696) in umrl že 8. aprila naslednje leto 1697 na Otočcu (ŽA Št. Peter–Otočec, Matične knjige, RPM 1687–1717, pag. 141), v istem letu pa tudi žena, ki ni vpisana v mrliško matico ne na Otočcu ne v Ljubljani (prim. NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 123–125). Po Lukantschitschevi genealoški zbirki z začetka 18. stoletja je umrla še pred možem, in sicer 5. februarja 1697 (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/44r, fol. 45); po genealoških zapiskih s konca 18. stoletja se ji je življenje izteklo istega dne na Otočcu (ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, šk. 3, št. 74, Flödnig). Njeno zapuščino so popisali 20. junija v Ljubljani in 11. julija na Otočcu (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 103, fasc. XXXXII, lit. S–76). Otočec je nato prešel na mlajšega sina Volfganga Gotarda; v kranjski imenjski knjigi so očetovo imenjsko rento prenesli nanj kot dediča leta 1707 (ARS, AS 173, Imenjska knjiga, knj. 6 (1662–1756), fol. 182). Njegove poroke za Ljubljancanko Marijo Rozalijo pl. Schweiger ni ne v otoški ne v ljubljanski poročni matici (ŽA Št. Peter–Otočec, Matične knjige, RPM 1687–1717; ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1682–1718). Volfgang Gotard je umrl 26. avgusta 1713 (NŠAL, ŽA Št. Peter–Otočec, Matične knjige, RPM 1717–1732 (mrliška dejansko od 1713), pag. 122) in prav tako kot starejši brat brez otrok. V oporoki, napisani šest dni pred smrtjo na domačem Otočcu, je vse imetje razen nekaj volil zapustil ženi Mariji Rozaliji (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. S 1–71, testament S–44, 20. 8. 1713). Njegovo zadnjo voljo je izpodbijala sestra Ivana Terezija baronica Stroblhof, ki je dobila samo 50 goldinarjev deželne veljave; na podlagi njenega vprašalnika je novomeški frančiškanski pater Placid Direin na zahtevo kranjskega ograjnega sodišča dve leti pozneje podrobno poročal o okoliščinah nastanka Sončeve oporoke (prav tam, 14. 10. 1715). Vdova Marija Rozalija, rojena pl. Schweiger, je umrla 19 let pozneje, 16. septembra 1732 v Ljubljani (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 330), potem ko je lastništvo Otočca z oporoško prenesla na Schweigerje (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. S 1–71, testament S–65, 6. 9. 1732; prim. Smole, *Graščine*, str. 339). V kranjski imenjski knjigi je prenos slabo dokumentiran. Volfgangu Gotardu pl. Soncu, ki je Otočec z okoli 27 goldinarji in pol imenjske rente podedoval po očetu leta 1707, sledi vpis iz leta 1740, ko je že bil gospodar Franc Karel pl. Schweiger (ARS, AS 173, Imenjska knjiga, knj. 6 (1662–1756), fol. 182). – Ob smrti drugega brata je še živele edina odrasla sestra Ivana Terezija pl. Sonce, ki se je poldrugo leto prej, 4. februarja 1712, omožila s Francem Krištofom baronom Stroblhofom in je ob poroki imenovana Marija Terezija (NŠAL, ŽA Št. Peter–Otočec, Matične knjige, RPM

Drugače kot Marija Apolonija je **pet odrastlih bratov Graffenweger** živel v neposredni bližini Valvasorjevega Bogenšperka. Bratje so bili štiri do devetnajst let mlajši od svaka Janeza Vajkarda, od svoje sestre Ane Rozine Valvasor pa prvi štirje starejši od tri do trinajst let in zadnji brat poldrugo leto mlajši. Vseh pet se je v skladu z družbeno normo šolalo pri jezuitih, vsaj štirje tudi na višjih študijih v Gradcu,¹⁶⁰ vendar nimamo niti za enega podatkov, da bi pridobljeno formalno izobrazbo pozneje uporabil v kakšni deželni ali drugi javni službi.¹⁶¹ Pravzaprav bi smeli podobno reči za Valvasorja, ki se je posvečal le svojim konjičkom, njegova edina javna služba pa je bilo mesto stotnika pešcev v Spodnji četrti.¹⁶² Drugače kot Janeza Vajkarda ne srečamo bratov Graffenweger niti v vrstah deželne konjenice.¹⁶³ Sodba o dejanski izobrazbenosti in kulturni ravni polihistorjevih svakov bi bila zato lahko hitro zgrešena. Kaj jih je zanimalo in ali so svaku Janezu Vajkardu kako pomagali, ostaja prikrito našim spoznavnim zmožnostim. Dejstvo je le, da Valvasor v *Slavi* nobenega ni omenil drugače kot lastnika enega ali dveh dvorcev pri Litiji.¹⁶⁴

1687–1717, pag. 242). Hči je torej ubogala materino zadnjo voljo, naj se ne omoži pred dvajsetim letom (gl. op. 155), saj jih je imela že okoli 40. Umrla je 28. februarja 1728 v Ljubljani, po mrliški matici stara 66 let (NŠAL, ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 301), kar je vsaj sedem let preveč, saj bi se potemtakem rodila že okoli leta 1662. Njenemu soprogu Francu Krištofu daje mrliška matica ob smrti 21. februarja 1723 le 50 let (prav tam, pag. 269) in bi bil torej rojen okoli leta 1673. Njegovih rojstnih podatkov ne poznamo; vemo le, da ga v ljubljanskih krstnih maticah ni (NŠAL, ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Ind R 1653–1692) in da njegovega krsta tudi Schiviz von Schivizhoffen ne pozna (*Der Adel – Krain*). Vprašanja njegovega rojstva rojstva prav tako ne pojasnijo rodovniki rodbine Strobhof (ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 120, Breckerfeld II, Genealogica R–Z, Strobhof). – Obe snahi Volfganga Jakoba pl. Sonca sta bili Ljubljanki: Eva Regina pl. Pernburg krščena 4. aprila 1675, Marija Rozalija pl. Schweiger pa 9. septembra istega leta (NŠAL, ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1669–1678, pag. 249, 260).

¹⁶⁰ Gl. op. 99.

¹⁶¹ Prim. zlasti ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, kartoteka Deželne zadeve, Graffenweger.

¹⁶² Valvasor je to mesto zasedal od 18. septembra 1680 do smrti septembra ali oktobra 1693. Zadnje ugotovitve o stotniški službi gl. v: Golec, Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, str. 33, 36, 41.

¹⁶³ Prim. zlasti seznam pripadnikov deželne konjenice leta 1688, ko so bili živi še trije bratje Graffenweger – Jurij Andrej, Janez Jožef in Ernest Friderik: ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 545, fasc. 310, pag. 1871–1875, 6. 4. 1688. – Morda je bil član deželne konjenice Franc Baltazar. Malo pred njegovo smrtjo 10. februarja 1677 mu je namreč Jurij Baltazar Raumschüssl izdal potrdilo za prejem odstopljene (cedirane) čakarine (*Wartgelt*); to bi pomenilo, da je Raumschüssl nadomestil odsotnega Graffenwegerja (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–31, 27. 11. 1677, pag. 27/Nr. 27).

¹⁶⁴ Kot zemljiške gospode je navedel Jurija Andreja (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 537), Ernesta Friderika (str. 447), Janeza Jožefa (str. 136, 222) in (Adama) Ferdinanda (str. 222), medtem ko Franca Baltazarja upravičeno nima niti v tej vlogi.

Bogenšperku fizično najbližji Jurij Andrej Graffenweger je kot najstarejši zagospodaril na Slatni, kjer je do smrti leta 1678 prebivala tudi mati Ana Marija in kjer so se v sedemdesetih letih še zadrževali mlajši bratje. Vsi bratje so tedaj bolj ali manj stalno živeli na litijskem območju, če odmislimo čas šolanja in mladostnih potovanj mlajših dveh.¹⁶⁵ V Ljubljani so sicer vsaj nekaj časa imeli najeto stanovanje, ne pa lastne hiše.¹⁶⁶ Dva Graffenwegerja sta zgodaj umrla, trije pa so Valvasorja preživeli, čeravno nihče za dolgo. Glava družine Jurij Andrej se je malo pred Valvasorjevim odhodom z Bogenšperka z vso družino preselil v Ljubljano, potem ko je Slatno prodal (1692). Bratje Graffenweger so bili med drugim znani po svojem nekonvencionalnem življenju. V krstnih maticah župnij Šmartno in Vače kar mrgoli zunajzakonskih potomcev treh Valvasorjevih svakov in sosedov. Jurij Andrej je enega dobil pred poroko, Janez Jožef in najmlajši Ernest Friderik pa sta imela vsak po štiri nelegitimne otroke, oba z dvema ženskama, in sta si konkubinat izbrala sploh za življenjski slog. Morda je zgodnja smrt sveže poročenega Franca Baltazarja in še mlajšega Adama Ferdinanda razlog, da ne poznamo nobenega njunega nezakonskega otroka.

Vsaj v poslovnem oziru je imel Valvasor najintenzivnejše stike s svojim najstarejšim svakom **Jurijem Andrejem Graffenwegerjem** (* 1645/47, [Pogonik], * 1694, Ljubljana), graščakom na sosednji Slatni. Spomnimo na taščino donacijsko pismo, ki bi ga moral Janez Vajkard po določilu njene oporoke (1676) vrniti svaku, s katerim se je poravnal sedem let pozneje (1683).¹⁶⁷ Naslednje leto sta svaka sklepala neko kupoprodajo za štiri hube.¹⁶⁸ Kot najstarejši

¹⁶⁵ O šolanju bratov Adama Ferdinanda in Ernesta Friderika gl. op. 99. – V zapuščinskem inventarju Franca Baltazarja so popisani dokumenti o stroških, ki jih je kot postavljeni varuh imel v sedemdesetih letih z vzdrževanjem obeh mlajših bratov v Ljubljani, in o tem, da je Adamu Ferdinandu leta 1677 poslal denar v Italijo (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–31, 27. 11. 1677, pag. 13/Nr. 4, pag. 16–18/Nr. 9, pag. 19/Nr. 11).

¹⁶⁶ Kot hišni lastniki se Graffenwegerji po prodaji podedovane Scharffenegrove hiše (najpozneje 1672) ne pojavljajo v mestnih davčnih knjigah (prim. *Fabjančič, Knjiga ljubljanskih hiš*). – 21. novembra 1676 sta Jurij Andrej in Franc Baltazar sklenila najemno pogodbo s Ferdinandom pl. Sibenegkom za srednje, tj. prvo nadstropje v Ottovi hiši, 25. aprila 1677 pa z istim lastnikom pogodbo za enoletni najem spodnjega nadstropja, tj. pritličja omenjene hiše (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–31, 27. 11. 1677, pag. 25/Nr. 23, pag. 59–60/Nr. 86). Skoraj brez dvoma gre za hišo nekdanjega mestnega sodnika in župana, leta 1664 plemenitenega Krištofa Ottha na Čevljarski ulici 1 (*Fabjančič, Knjiga ljubljanskih hiš. II. del. Novi trg*, s. p., Čevljarska ul. 1).

¹⁶⁷ Gl. op. 129 in 134.

¹⁶⁸ Iz regesta pogodbe z datumom 9. junij 1684 ni povsem jasno, kateri od njiju je bil kupec in kateri prodajalec štirih hub, niti to, za kakšno vrsto pogodbe je šlo in kdaj je bila opravljena v njej omenjena kupoprodaja, tedaj ali morda že prej (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–7/I, 16. 1. 1694, pag. 5/Nr. 2). Zdi se, da je hube prodal Valvasor oziroma, bolje rečeno, svaku jih je odstopil v zameno za dolg. Ker imenjska knjiga o kakršnem koli povečanju ali zmanjšanju Valvasorjeve

stric Valvasorjevih otrok iz prvega zakona je bil Jurij Andrej tudi poklican, da po Valvasorjevi smrti postane varuh sirot, a je nalogo opravljal le nekaj mesecev, saj se je od tega sveta poslovil že februarja 1694.¹⁶⁹ Kako blizu sta si bila s polihistorjem sicer, najsi bo osebno ali po zanimanjih, ne vemo. Vsekakor sta fizično najbližje stala njuna domova. Graffenwegerjev dvorec Slatna je bil le kakšno uro hoda oddaljen od Bogenšperka, poleg tega pa je Jurij Andrej tam tudi vseskozi prebival, dokler ni Slatne prodal, in sicer le malo pred Valvasorjevo prodajo Bogenšperka (1692). Janez Vajkard in Jurij Andrej sta bila tako celi dve desetletji sosedata ter petnajst let svaka, do smrti žene in sestre Ane Rozine († 1687). Skupaj z mlajšim bratom Ernestom Friderikom se je Jurij Andrej znašel tudi med sopodpisniki Valvasorjeve poročne pogodbe z drugo ženo Ano Maksimilo Zetscher 20. julija 1687 v Vrhovem pod Gorjanci.¹⁷⁰

Jurij Andrej je edini od bratov Graffenweger živel urejeno družinsko življenje, če izvezemo kratkotrajni zakon Franca Baltazarja. Potem ko je imel še za materinega življenja razmerje z neko navadno žensko in iz tega prepovedan sad, nezakonsko hčerko (1674),¹⁷¹ se je okoli leta 1680 oženil z *Marijo Katarino pl. Lachenheim* (* 1645, Ljubljana, † 1707, Hotemež).¹⁷² Njegova ne več mlada izbranka je izvi-

rala iz plemenitene ljubljanske rodbine. Rodila se je še s priimkom Lach kot prva hči Gregorja Ludvika Lacha in Marije Sidonije, rojene Ziegelfest, in bila krščena 24. oktobra 1645 v Ljubljani.¹⁷³ Njen oče, nedomačin, je tedaj opravljal službo gradiščana ljubljanskega gradu, mati pa je bila Ljubljanka, prav tako rojena v družini gradiščana.¹⁷⁴ Vse kaže, da je Gregor Ludvik Lach pridobil plemiški predikat pl. Lachenheim med letoma 1652 in 1655, vendar ne od cesarja, temveč precej verjetno od knezov Eggenbergov,¹⁷⁵ torej tako kot predtem bržkone tudi

narjev (prav tam, pag. 20–21/Nr. 4). – Nasprotno je dobro dokumentirana poroka njene mlajše sestre Sidonije Renate pl. Lachenheim s Francem Karlom pl. Schweigerjem: njuna poroka je 25. aprila 1682 vpisana v poročni knjigi ljubljanske stolne župnije (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1651–1682, s. p.), poročno pismo z dne 3. februarja 1682 pa je navedeno v dveh zapuščinskih inventarjih, tako v Graffenwegerjevem kot v inventarju zapuščine njegove tašče (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 34, fasc. XVII, lit. G–63, s. d. (1694), pag. 63–64/Nr. 14; prav tam, šk. 61, fasc. XXIX/B, lit. L–31, 26. 8. 1691, pag. 21/Nr. 6). Renata Sidonija (Sidonija Renata) (1660–1703) se je kot bogata vdova, dedinja gospostva Črnomelj, leta 1699 omožila celo z grofom, in sicer s Karlom Bernardom grofom Lichtenbergom (ZAL, LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka, šk. XXII, Lichtenberg; Slana, Lichtenbergi na Tuštanju, str. 183; Preinfalk, *Plemiške rodbine*, str. 153).

¹⁷³ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1643–1653, pag. 109.

¹⁷⁴ Njena starša sta se poročila 17. septembra 1641, ko je oče že bil gradiščan (*alhie zü Laybach Burgraff*) (prav tam, P 1632–1651, pag. 82). Kot tak je označen tudi pri krstu mlajše hčerke Klare Terezije 10. avgusta 1647 (prav tam, R 1643–1653, pag. 170). – Zanimivo je, da je bil krstni boter njene matere Marije Sidonije (kršč. 25. septembra 1624), hčerke Janeza in Katarine Ziegelfest, ravno Andrej Graffenweger (prav tam, R 1621–1626, pag. 154). O Janezu Ziegelfestu († 1626/27) kot deželnem svetniku in gradiščanu na ljubljanskem gradu gl. Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. III. del. Veliki trg*, s. p., Mestni trg 17.

¹⁷⁵ Pri krstih prvih štirih v Ljubljani krščenih hčerk je Gregor Ludvik naveden še s priimkom Lach, nazadnje 28. marca 1652, pri zadnjih dveh, začeni 23. marca 1655, pa kot Lachenheim (prav tam, R 1643–1653, pag. 109, 170, 238, 295; R 1653–1664, pag. 79, 245a). – O izvoru svojega plemiškega naslova ni sam povedal ničesar, ko je na kranjske deželne stanove naslovil prošnjo za podelitev deželanstva z daljšo utemeljitvijo (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 845, Pisma deželanstva, L–9, s. d., prezentirano 21. 1. 1671, prošnja). Njegove plemiške diplome ni v relevantnih arhivskih fondih in zbirkah na Dunaju in v Ljubljani (prim. popise v: ÖStA, AVAFHKA, Adelsakte; Frank, *Standeserhebungen und Gnadenakte. 3. Band. K–N*, str. 100; ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 264, I/136, lit. S II, Podeljevanje plemiških naslovov J–L, seznam za črko L; ARS, AS 1064, Zbirka plemiških diplom, popis). Prav tako je ni najti v arhivu rodbine Eggenberg (Sedlák, Eggenberské nobilitační diplomy, str. 252 sl.). Lachenheimova plemiška diploma tudi ni navedena v zapuščinskem inventarju njegove vdove Marije Sidonije, v katerem pa sta dve deželanski pismi. Na to, da je Lachenheim zelo verjetno dobil plemiški naslov od Eggenbergov, kaže podatek, da so med vdovinimi listinami popisali deželansko pismo Eggenbergove grofje Gradiške, izdano Gregorju Ludviku 22. decembra 1662 (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 61, fasc. XXIX/B, lit. L–31, 26. 8. 1691, pag. 31–32/Nr. 24). Kranjski deželni stanovi so mu podelili deželanstvo šele devet let pozneje, 21. januarja 1671 (prav tam, pag. 31/Nr. 24). Posredno je bil Lachenheim povezan z Eggenbersko

posesti molči (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662–1756), fol. 103), je šlo očitno za neko transakcijo, ki ni bilo povezana z bogenšperško-lihtenberškim imenjem.

¹⁶⁹ O Juriju Andreju kot varuhu Valvasorjevih otrok: Golec, Neznano in presenetljivo, str. 345, 349; isti, Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, str. 44–45. – Kot sodno določeni varuh je izrecno označen pri obeh inventurah Valvasorjeve zapuščine, v Krškem in na Bogenšperku (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–7/I, 16. 1. 1694, pag. 1, 15, 64; lit. Z–7/II, 13. 1. 1694, pag. 13. – V prepisih obeh zapuščinskih inventarjev ga naslednji varuh, brat Janez Jožef, na nekaj mestih brez imena omenja kot »prejšnjega varuh« (NŠAL, NŠAL 116, Gospostva, šk. 3, Medija, zapuščinski inventar Janeza Vajkarda Valvasorja 1694, 13. in 16. 1. 1694, s. p.). – O njegovi smrti gl. op. 199.

¹⁷⁰ Objavi poročne pogodbe: Kaspret, Ženitni dogovor, str. 186–189; Radics, *Johann Weikhard*, str. 307–309.

¹⁷¹ 28. marca 1674 so v Šmartnem pri Litiji krstili Heleno, nezakonsko hčerko Jurija Andreja Graffenwegerja, navedenega brez gosposkih pridatkov (!), in njegove ljubice (*eius Amasiae*) Farone (Veronike) Simke, botrovala sta navadna človeka, takšnega stanu pa je bila tudi priča pri krstu (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1665–1674, s. p.). Faronin priimek je bil bodisi Zima bodisi Zimko, Simko ali Zimec; te oblike namreč v šmarnskih krstnih maticah srečujemo v petdesetih in šestdesetih letih 17. stoletja. Njenega krsta ni najti; če je bila domačinka, se je rodila med letoma 1636 in 1651, ko zija v krstnih maticah praznina (prav tam, Ind R 1614–1688).

¹⁷² Ženino ime razkriva rodovno deblo Graffenwegerjev iz 18. stoletja (ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, šk. 4, št. 97, Grafenweger). Poroke ni v poročnih maticah župnij Ljubljana–Sv. Nikolaj in Šmartno pri Litiji NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1651–1682; ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, P 1660–1720), pa tudi poročnega pisma ne najdemo v nobenem zapuščinskem inventarju Graffenwegerjev in Lachenheimov. Prejkone je bil Jurij Andrej že poročen z Marijo Katarino, ko si je 5. maja 1679 pri njenem očetu Gregorju Ludviku pl. Lachenheimu izposodil 1.400 goldi-

rodbina Graffenweger.¹⁷⁶ Še pred letom 1660 je zapustil gradiščansko službo¹⁷⁷ in z družino živel v svobodni hiši na ljubljanskem Mestnem trgu, ženini dediščini po Ziegelfestih.¹⁷⁸ Potem ko so ga leta 1662 sprejeli za deželana grofije Gradiške, je leta 1671 v drugem poskusu slednjič dobil še kranjsko deželanstvo.¹⁷⁹ Zemljiški gospod je bil le krajši čas, in še to

knežjo rodbino prek ženine hiše na ljubljanskem Mestnem trgu, v kateri je z družino tudi živel. Njegov tast Janez Ziegelfest je namreč to svobodno hišo leta 1624 kupil od prvega kneza Eggenberga (gl. op. 178). Končno so v Lachenheimovi hiši v Ljubljani v zapuščini zeta Jurija Andreja Graffenwegerja med 26 slikami popisali tudi portret (Janeza) Ulrika kneza Eggenberga (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 34, fasc. XVII, lit. G–63, s. d. (1694), pag. 120), bodisi ker je ostal tu po prodaji hiše Ziegelfestu bodisi ker so Lachenheimi z njim izkazovali hvaležnost do Eggenbergove rodbine.

¹⁷⁶ Gl. op. 35.

¹⁷⁷ Tega leta je kot gradiščan izpričan Jurij Sigmund baron Raumschüssl, polstric Janeza Vajkarda Valvasorja (NŠAL, NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 58/17, Ljubljana, Nomina et Cognomina Patrum familias, qui de se suisque Anno 1660 Pashali tempore Confessionis et Communione dedere Schedas [...] Levitae Joanni Goste). O Raumschüsslovem sorodstvu s polihistorjem gl. Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 231, 266).

¹⁷⁸ Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. III. del. Veliki trg*, s. p., Mestni trg 17. – Hišo na današnjem Mestnem trgu 17 je leta 1624 kupil Lachenheimov tast Janez Ziegelfest, deželni svetnik in gradiščan na ljubljanskem gradu, za njim jo je imela do leta 1631 njegova vnoučica omožena vdova Katarina, nato pa je (po vmesni vrzeli) do leta 1691 izpričana kot lastnica hči Marija Sidonija pl. Lachenheim, rojena Ziegelfest. Vse od leta 1627 do prodaje leta 1705 so hišo v mestnih davčnih knjigah vodili preprosto na ime dedičev Janeza Ziegelfesta. Veljala je za svobodno, odkar ji je cesar Ferdinand I. leta 1563 podelil takšno svobodo, knez (Janez) Ulrik Eggenberg pa jo je kot svobodno 9. junija 1624 prodal Lachenheimovemu tastu Janezu Ziegelfestu (gl. regesta obeh listin v zapuščinskem inventarju hčerke oziroma žene Marije Sidonije pl. Lachenheim, rojene Ziegelfest: ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 61, fasc. XXIX/B, lit. L–31, 26. 8. 1691, pag. 29/Nr. 19 in 20). – Po popisu ljubljanskih družinskih poglavarjev ob veliki noči 1660 je bilo v družini Gregorja (Ludvika) pl. Lachenheima na Mestnem trgu šest spovedancev in štirje otroci, ki še niso prejeli zakramentov (NŠAL, NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 58/17, Ljubljana, Nomina Communicantium, Restantium et Cathecumenorum annotata 1660 [...] Tractus D. Vicarii Baschtianschitsch).

¹⁷⁹ Podelitev deželanstva grofije Gradiške poznamo le iz regesta deželanske diplome (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 61, fasc. XXIX/B, lit. L–31, 26. 8. 1691, pag. 31–32/Nr. 24), medtem ko prošnja za sprejem med kranjske deželane deloma razkriva tudi Lachenheimovo življenjsko pot (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 845, Pisma deželanstva, L–9, s. d., prezentirano 21. 1. 1671, prošnja). Njegov oče je bil v času furlanske vojne (1615–17) proviantni mojster in je opravljal razne druge naloge, krvni sorodniki pa so služili na cesarskem in deželnoknežjih dvorih Habsburške hiše. Sam je bil od mladosti v službi na knežjih dvorih, se sorodstveno povezal s plemiškimi in deželnimi rodbinami na Kranjskem in Goriškem ter nekaj let opravljal službo gradiščana na ljubljanskem gradu. Z ženo in otroki se je naselil v vojvodini Kranjski, kjer ima premoženje, posest in imenja, pred nekaj leti pa je postal deželan Gradiške. Dejansko tedaj ni več imel edinega imenja (gl. op. 180), a se je znašel tako, da je povzel vsebino prošnje za deželanstvo izpred več let, ki je bila tedaj zaradi prevelikega števila deželanov zavrnjena. – Omenjanje furlanske vojne, Goriške in Gradiške navaja k domnevi, da je Gregor Ludvik Lach izviral z Goriškega in ni bil s to deželo

zgolj kot imetnik desetine v ljubljanski okolici.¹⁸⁰ Po moški strani je rodbina pl. Lachenheimov izumrla že v naslednji generaciji, s smrtjo edinega sina, ki je premislil še pred starši in imel samo hčerko.¹⁸¹ Skupaj s sestro je tako postala glavna dedinja svojih staršev hči Marija Katarina, omožena pl. Graffenweger.¹⁸²

Jurij Andrej pl. Graffenweger in Marija Katarina pl. Lachenheim sta se poročila pozno, ko sta že zakorakala v trideseta leta. Zlasti za nevesto je bila takšna starost neobičajna. Vseh njunih pet otrok, ki so odrasli ter preživeli očeta in mater,¹⁸³ se je naj-

povezan le sorodstveno. Skoraj gotovo je namreč identičen z Gregorjem Ludvikom pl. Lachom, ki je leta 1656 izpričan kot krstni boter plemiškemu otroku v Štanjelu, poleg tega pa je tam v istem času živela družina nekega Gašperja pl. Lacha (Schvizhoffen, *Der Adel – Görz*, str. 49).

¹⁸⁰ Potem ko Lachenheima ne najdemo v kranjski imenjski knjigi za obdobje 1619–1661, so ga v naslednjo knjigo 1662–1756 vpisali z imenjsko rento dobrih 20 goldinarjev. Ko sta posest leta 1669 kupila zakonca Volf Sigmund in Marija Magdalena pl. Stroblhof, je navedeno, da sestavlja imenje zgolj desetino od snopov, žita in prirastka živine v župniji Šentvid nad Ljubljano. ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 6 (1662–1756), fol. 239; prim. knj. 5 (1619–1661). – Nedatiran regest kupoprodajne pogodbe za omenjeno desetino navaja tudi zapuščinski inventar hčerke Marije Katarine Graffenweger (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 34, fasc. XVII, lit. G–64, 9. 3. 1708, pag. 45, sine numero).

¹⁸¹ V ljubljanskih krstnih maticah najdemo samo krste šestih Lachovih oziroma Lachenheimovih hčerk, rojenih med letoma 1645 in 1660 (gl. op. 175), ne pa tudi sina Janeza Ludvika, za katerega izvemo iz oporoke staršev Gregorja Ludvika in Marije Sidonije, napisane 4. maja 1683 v Ljubljani. Janez Ludvik je bil tedaj že pokojni, imel pa je majhno hčerko Marijo Ernestino, ki je živela na Češkem pri materi Ani Rozini, rojeni baronici Sultz (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. L 1–49, testament L–15, 4. 5. 1683). Najverjetneje je umrl kmalu po 5. juniju 1680, ko je datirana njegova latinska oporoka, popisana v zapuščinskem inventarju sestre Marije Katarine Graffenweger (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 34, fasc. XVII, lit. G–64, 9. 3. 1708, pag. 27, sine numero). Bil je starejši od vseh svojih znanih sester, najverjetneje prvorojenec, saj ga že leta 1659 srečamo na višjih jezuitskih študijih v Gradcu, na stopnji logika, označenega kot Ljubljancina, ob promociji naslednje leto pa kot plemiča, Kranjca in Ljubljancina (Andritsch, *Die Matrikeln. Band 2*, str. 110, 214). Predtem je bil leta 1656 kot dijak petega ali šestega letnika ljubljanske gimnazije, še s priimkom Lach, vpisan v kongregacijsko knjigo Marije Vnebovzete kjer so pozneje pripisali, da je umrl leta 1690 ali bil tega leta že mrtev (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 220).

¹⁸² Po oporoki staršev iz leta 1683 sta bili glavni dedinji hčerki Marija Katarina Graffenweger in Renata Sidonija Schweiger, izvršitelj oporoke pa zeta Jurij Andrej Graffenweger in Franc Karel Schweiger (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. L 1–49, testament L–15, 4. 5. 1683). Oporoka omenja od otrok samo še pokojnega sina Janeza Ludvika. Odrastla je sicer še ena hči, a je morda medtem že umrla. Z redovnim imenom Frančiška jo navaja regest odpovednega pisma opatinje samostana klaris v Mekinjah njenemu očetu z dne 24. aprila 1672 (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 34, fasc. XVII, lit. G–64, 9. 3. 1708, pag. 26, sine numero). Na seznamih mekinjskih, škofjeloških in ljubljanskih klaris njeno ime pogrešamo (Hancič, *Klarise na Kranjskem*, str. 53–54, 64–65, 76).

¹⁸³ Poznamo pet otrok, ki so bili vsi še živi leta 1707: sinova Karel Vajkard in Jožef Ignac ter hčerke Izabela Sidonija, Klara Konstancija in Marija Suzana. V svoji oporoki (1694) Jurij Andrej poimensko imenuje dva sinova, Karla Vajkarda in Jožefa Ignaca, svoja glavna (univerzalna) dediča, o hčer-

kah (dveh ali več) pa govori le na splošno (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. G 1–54 1/2, testament G–19, 24. 2. 1694). Vdova Marija Katarina v oporoki trinajst let pozneje (1707) razkriva, da je tedaj živelo pet otrok: sinova Karel Vajkard in še mladoletni Jožef Ignac, ter hčerke Izabela Sidonija, omožena z Ernestom Jožefom baronom Zetscherjem, Klara Konstancija in redovnica (*Closterfrau*) Marija Suzana (prav tam, testament G–34, 3. 2. 1707). Iz njenega dobro leto mlajšega zapuščinskega inventarja izhaja, da so inventuro opravili v navzočnosti dveh sinov in dveh hčerk; ti niso navedeni z imeni, sta pa imenovana zeta barona Zetscherja, brata Ernest Jožef in Janez Sigfrid (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 34, fasc. XVII, lit. G–64, 9. 3. 1708, pag. 1). Po rodovnem deblu iz 18. stoletja sta se Juriju Andreju in Mariji Katarini Graffenweger rodila sinova Franc Karel in Jožef (ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, šk. 4, št. 97, Graffenweger). Lukantschitscheva genealoška zbirka z začetka 18. stoletja pozna štiri otroke, vse razen redovnice Marije Suzane: 1) Franca Karla, ki naj bi bil leta 1690 v tretjem, gramatikalnem razredu (ljublanske jezuitske gimnazije), pozneje pa poročen z Dorotejo baronico Zetscher, 2) Jožefa, pri katerem je prečrtan podatek o smrti, 3) Konstanco, ženo Sigfrida barona Zetscherja, in 4) Sidonijo, ženo Ernesta barona Zetscherja (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/45r, fol. 232). Potrdila se je domneva, da je Franc Karel iz rodoslovnih virov istoveten s Karlom Vajkardom iz očetove oporoke. Lukantschitsch se je namreč zmotil v imenu in je Juriju Andreju pripisal sina Franca Karla, v resnici sina njegovega brata Franca Baltazarja Graffenwegerja, ki je postal stiški cistercijan (o njem gl. op. 251). Karel Vajkard, kot svojega sina imenujeta v oporokah oba starša, ni imel še tretjega imena Franc. V knjigi jezuitske kongregacije Marije Vnebovzete ga leta 1699 srečamo med funkcionarji (*Facigeri*) kot Karla Vajkarda pl. Graffenwegerja (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 440). D. Kos navaja kot moža Marije Doroteje baronice Zetscher prav tako Franca (!) Karla pl. Graffenwegerja (Kos, *Valvasor, kuharica Ana*, str. 160). V Višnji Gori, kjer naj bi leta 1747 po Kosu umrla njegova soproga Marija Doroteja, ga srečamo le kot Karla, stanujočega v mestu. Dne 17. maja 1729 so tam krstili njegovega adoptivnega sina Antona, najdenega na cesti (NŠAL, ZA Višnja Gora, Matične knjige, R 1718–1733, s. p.), ki je umrl že 8. aprila 1734, pri čemer ni navedeno osebno ime adoptivnega očeta, otroku pa so pomotoma prisodili deset let (prav tam, M 1713–1748, s. p.). Soproga Marija Doroteja je preminila 15. novembra 1747, ko ji mrliška matica daje 67 let (rojena okoli 1680) (prav tam, M 1713–1748, s. p.). Kot priča njena oporoka, je bila tedaj že vdova, mož pa v zadnji volji ni omenjen (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. G 1–54 1/2, testament G–52, 15. 10. 1747). Njegovo istovetnost s Karlom Vajkardom potrjujejo sezname revnih deželanov, ki so jim kranjski deželni stanovi namenjali letno podporo. V letih 1731, 1732 in 1734 sta na seznamih zaporedoma navedena Karel Vajkard in Marija Doroteja, od leta 1735 do 1741 pa Marija Doroteja kot vdova (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 924, sejni zapisniki 1731–1779, s. p., 16. 2. 1731, 4. 4. 1732, s. d. 1734, 20. 4. 1735, 20. 6. 1736, 18. 2. 1737, 17. 3. 1738, 5. 2. 1740, 30. 1. 1741). Karel Vajkard pl. Graffenweger je torej umrl neznano kje leta 1734 ali 1735, med smrtjo adoptivnega sina 8. aprila 1734 in 20. aprilom 1735, ko je njegova žena prvič izpričana kot vdova. Lazarinijeva genealoška zbirka pozna le ženo in adoptivnega sina, njega pa niti po imenu (ZAL, LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka, šk. X, Graffenweger, šk. XIX, Zetscher). Karel Vajkard je identičen s Karlom pl. Graffenwegerjem, ki ga I. Jakič navaja kot lastnika dvorca Selo pri Št. Pavlu na Dolenjskem leta 1714, in za njim leta 1728 dr. Pavla Ignaca Ržena (Jakič, *Vsi slovenski gradovi*, str. 296, 434). Selskega graščaka Ržena oziroma Režena ter letnico 1728 prav tako pozna Smoletova, ne omenja pa Graffenwegerja (Smole, *Graščine*, str. 433). Njegova soproga Marija Doroteja Graffenweger je imela na posesti Selo sodno priznано hipoteko še leta 1729 (ARS, AS 730, Gospodstvo Dol, fasc. 85, Plemiške rodbine – collectanea, Ruessenstein, 8. 1. 1729). – Jožef Ignac

verjetneje rodilo na Slatni. Vendar poznajo šmarske krstne matice samo dva sinova (1682 in 1688), ker vanje tedaj niso vpisovali večine plemiških otrok, krščenih po gradovih.¹⁸⁴

Jurij Andrej Graffenweger je kljub zelo solidni formalni izobrazbi – srečamo ga na višjih jezuitskih študijih v Gradcu (1666)¹⁸⁵ – ostal zunaj dometa stanovskih in drugih deželnih javnih služb. Ne najdemo ga ne med prisledniki kranjskega ograjnega sodišča ne med funkcionarji deželnih stanov,¹⁸⁶ kot rečeno niti med člani deželne konjenice. V tem je bil podoben svaku Janezu Vajkardu Valvasorju in svojim bratom. Koliko se je s polihistorjem ujemal po duhovnih obzorjih in zanimanjih, bi lahko nekoliko razkril njegov zapuščinski inventar, ki pa žal ni popoln. Težko je verjeti, da pokojnik († 1694) res ne bi imel nobene knjige, medtem ko je bilo njegovo zadnje, ljubljansko domovanje precej dobro opremljeno s slikami.¹⁸⁷ Kar pa zadeva osebne odnose med zakoncema Valvasor in družino Jurija Andreja, o njih le malo povedo botrstva, saj samo za nekatere otroke iz obeh družin

Graffenweger je kot Ignac Graffenweger leta 1704 izpričan v šestem, retoričnem razredu ljubljanske jezuitske gimnazije (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 454). Njegova nadaljnja življenjska pot je znana le v obrisih. Kje je živel, ostaja neznanka, morda niti ne na Kranjskem. Leta 1735 in 1736 je naveden kot prejemnik stanovske podpore za ubožne deželane, nato ga na letnih seznamih pogrešamo, ponovno pa se pojavlja v letih 1748–1754 (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 924, sejni zapisniki 1731–1779, s. p., 20. 4. 1735, 20. 6. 1736, 23. 11. 1748, 12. 1. 1750, 1. 12. 1750, 29. 1. 1752, 12. 2. 1753, 11. 1. 1754). Odtlej bodisi ni bil več potreben podpore ali pa je umrl še pred nastankom novega seznama, datiranega 7. aprila 1756. Jožef Ignac, kot vse kaže, ni imel družine, zato so kranjski Graffenwegerji z njegovo smrtjo po moški strani izumrli.

¹⁸⁴ Dne 7. februarja 1682 je bil krščen sin, ki mu krstna matica ne daje imena, tako kot je tudi žena Jurija Andreja Graffenwegerja navedena zgolj kot »sua Illma Dna N.«; krstna botra sta bila Julij Henrik Apfalter in Ana Katarina Kheysell (NŠAL, ZA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1674–1688, s. p.). Lahko bi šlo, ni pa nujno, za Karla Vajkarda, znanega iz očetove oporoke. Pri krstu sina Ignaca Jožefa 8. januarja 1688 je izrecno povedano, da je bil krščen na Slatni (*in Arce Slatenag*), materino ime je navedeno kot Ana Regina, krstna botra pa sta bila Janez Krstnik baron Witzenstein in Marija Saloma Schwab, rojena baronica Moscon (NŠAL, ZA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1674–1688, s. p.). Krščenec Ignac Jožef je identičen z Jožefom Ignacem iz očetove oporoke in z Jožefom iz obeh genealoških virov (gl. op. 183). – O nevpisovanju krstov po gradovih v šmarske matične knjige: Golec, Plemstvo v cerkvenih, str. 88–91. – Krstov hčerk Jurija Andreja Graffenwegerja ni najti ne v ljubljanskih maticah ne v maticah drugih kranjskih župnij, zajetih v omenjenem delu Schiviza von Schivizhoffna (prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*).

¹⁸⁵ Gl. op. 99.

¹⁸⁶ Prim. zlasti ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, kartoteka deželne zadeve, Graffenweger Jurij Andrej. – Tudi v zapuščinskem inventarju ni navedena nobena pokojnikova funkcija (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 34, fasc. XVII, lit. G–63, s. d. (1694)).

¹⁸⁷ Manjka zadnji del zapuščinskega inventarja vključno z datacijo. Med 26 večjimi in manjšimi slikami je bilo šest portretov članov ženinine družine pl. Lachenheim (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 34, fasc. XVII, lit. G–63, s. d. (1694), pag. 117–123).

vemo, kdo so bili njihovi krstni botri. Edinima Grafenwegerjevima otrokoma, ki sta vpisana v šmarsko krstno matico, Valvasorja nista šla za botra,¹⁸⁸ lahko pa bi botrovala drugim. Od treh Valvasorjevih otrok, katerih krste najdemo v krstnih matičnih knjigah, pa je bila zadnjemu (1683) botra slatenska gospa Marija Katarina.¹⁸⁹

Kot zemljiški gospod je Jurij Andrej nadaljeval tam, kjer je končal njegov podjetni ded Jurij pl. Scharffenegk, le da je podedovano posest samo ohranjal in ne tudi širil.¹⁹⁰ Valvasor je v XI. knjigi *Slave* zapisal, da je na Slatni »tudi že veliko izboljšal« (*auch schon viel daran gebeffert hat*).¹⁹¹ Toda dobrega pol leta, preden je Valvasor prodal Bogenšperk, je njegov svak storil enako s svojo Slatno. Spomladi 1692 je prešla na Janeza Kristofa barona Ottheima,¹⁹² ki jo je še konec istega leta odstopil Mariji Izabeli baronici Wernegk.¹⁹³ Z izgubo Slatne je šla v tuje roke najpomembnejša Graffenwegerjeva posest na Litijemskem, drugi rodbinski dvorec za Ribčami, izgubljenimi leta 1687.¹⁹⁴

Težko je z gotovostjo soditi, kaj je Jurija Andreja nagnilo k temu, da je Slatno prodal, izgubil s tem skoraj vso zemljiško posest in se z družino preselil v Ljubljano. Drugače kot pri Valvasorju namreč ne poznamo njegovih morebitnih dolgov. Resda je prevzel obveznosti do sorojencev iz materine oporoke

(1676), a je hkrati po materi tudi sam nekaj podedoval¹⁹⁵ in po smrti brata Adama Ferdinanda (1681) dobil še tretjino njegove zapuščine.¹⁹⁶ Prav nič ne kaže na njegovo gmotno stisko oziroma zadolženost. Ko je namreč slabi dve leti po prodaji Slatne umrl, je imel v zadolžnicah naloženih več posojil, kot je bila njegova posest vredna ob prevzemu dvajset let prej.¹⁹⁷ Morda se je preprosto naveličal vloge zemljiškega gospoda in je premislil, da mu bodo zadostne dohodke prinašale obresti iz naloženih posojil. Prav tako je mogoče, da ni več zmogel gospodariti zaradi načetega zdravja. K odločitvi za preselitev v kranjsko prestolnico pa je gotovo prispevalo tudi dejstvo, da je žena Marija Katarina tam podedovala hišo svojih malo prej umrlih staršev pl. Lachenheimov.¹⁹⁸

¹⁸⁸ NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1674–1688, s. p., 7. 2. 1682, 8. 1. 1688.

¹⁸⁹ Marija Katarina je botrovala Janezu Ludviku Valvasorju (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1674–1688, s. p., 21. 4. 1683). V krstni matici je sicer pomotoma navedena kot Elizabeta (*Illsma Dna Elisabetha Graffenbegerin ex Slatenegg*), vendar ni bilo tedaj na Slatni nobene Elizabete; tako se je imenovala samo žena Franca Baltazarja, ki pa se je kot vdova medtem že ponovno poročila (gl. op. 249).

¹⁹⁰ Kranjska imenjska knjiga je glede Graffenwegerjeve posesti zelo nezgovorna. Vse do leta 1693 so Slatno še vedno vodili z dobrimi 22 goldinarji imenjske rente na ime Mihaela Waza (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 6 (1662–1756), fol. 71). Od imenja je leta 1684, že pod Jurijem Andrejem Graffenwegerjem, odpadla samo neka huba z manj kot goldinarjem rente. Sele leta 1693, leto dni po Grafenwegerjevi prodaji celotnega imenja baronu Ottheimu, se je pokazala potreba po ažuriranju lastništva (gl. op. 193).

¹⁹¹ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 537.

¹⁹² Koliko je Graffenweger iztržil s prodajo, žal ne vemo. Kupna pogodba za Slatno s polovico gospostva Svibno, sklenjena 26. marca 1692 med njim in baronom Ottheimom, je znana samo iz regesta (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 34, fasc. XVII, lit. G–63, s. d. (1694), pag. 48–50/Nr. 6). Poverjeniški urad kranjskih deželnih stanov je 3. junija istega leta izdal dekret o prepisu obeh posestnih enot v imenjski knjigi (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 6 (1662–1756), fol. 71, 508); Graffenwegerju je ostalo le še 53 krajcarjev imenjske rente, ki so ji leta 1695 z zamudo pripisali en goldinar oziroma eno hubo, leta 1696 pa je bilo vse skupaj odpisano (prav tam, fol. 71).

¹⁹³ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 77, fasc. XXXIX, lit. O–8, 12. 1. 1699, pag. 49/Nr. 70). – Po imenjski knjigi je bila prodaja Slatne opravljena naslednje leto 1693, nato pa leta 1697 prepis z dedičev pokojne Wernegkove na Jurija Kristofa Kheyslla (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 6 (1662–1756), fol. 202v).

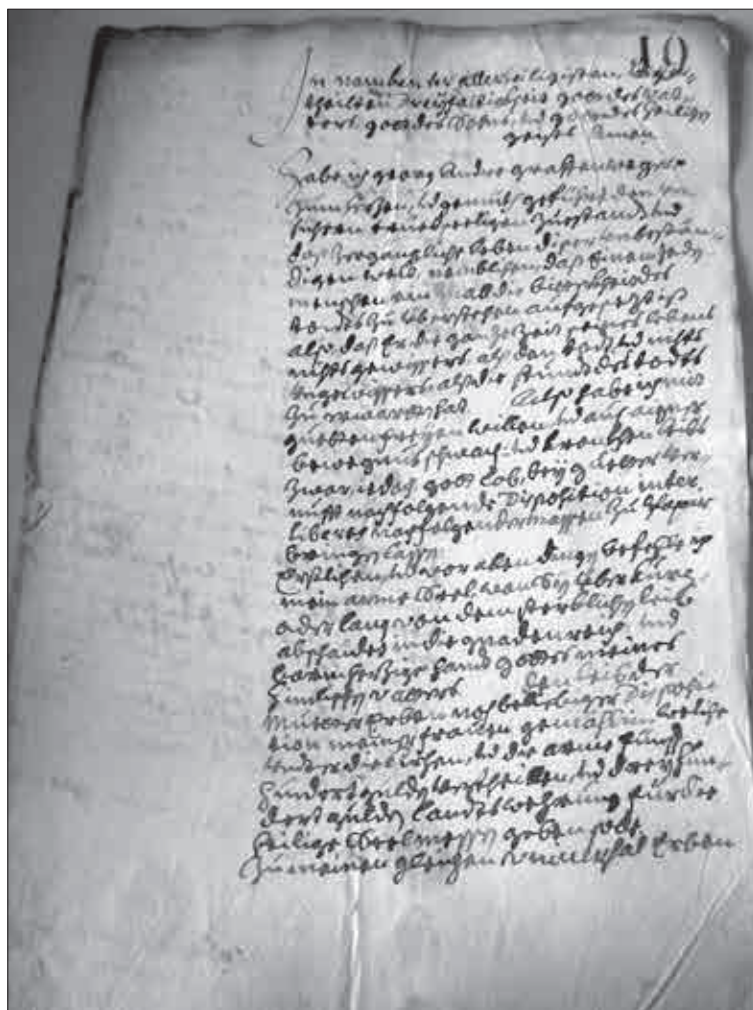
¹⁹⁴ Gl. op. 216.

¹⁹⁵ Ob delitvi Graffenwegerjeve in Scharffenegkove zapuščine jeseni 1672 je Jurij Andrej kot največjo obveznost vzel nase zadolžnico za 7.800 goldinarjev dediščine matere Ane Marije, skupaj s Scharffenegkovimi legati za nekaj manj kot 10.000 goldinarjev obveznosti. Njegov delež dediščine je sicer znašal 20.394 goldinarjev, od tega 18.000 Slatna s posestjo, drugo pa v zadolžnicah (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/100r, 18. 10. 1672, fol. 50v–52v). Mati ga je nato v oporoki imenovala za glavnega dediča, pri čemer je moral (iz naslova omenjenih 7.800 goldinarjev) izplačati 2.000 renskih goldinarjev štirim bratom in 3.000 goldinarjev sestri Mariji Apoloniji Sonce, nekaj malega, 100 goldinarjev in 100 tolarjev, pa je pripadlo raznim cerkvam (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. G 1–54 1/2, testament G 53 1/2, 17. 2. 1676). Kot razkriva njegov zapuščinski inventar, se je Jurij Andrej pozneje v zvezi s sestrično dediščino pravdal z njenimi dediči (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 34, fasc. XVII, lit. G–63, s. d. (1694), pag. 93–94/Nr. 37). Dolg ob njegovi smrti še ni bil poravnal. V oporoki je Jurij Andrej določil, naj se za dolg 3.000 izroči sestrinim dedičem pl. Soncem neka zadolžnica iz zapuščine njegove matere (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. G 1–54 1/2, testament G–19, 24. 2. 1694). Vdovec Volf Jakob Sonce je kot varuh svojih otrok sicer že 12. aprila 1687 izdal Graffenwegerjem odpovedno pismo (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 34, fasc. XVII, lit. G–56/I, 26. in 27. 3. 1700, pag. 9–10/Nr. 11), a očitno ne za prejem celotne otrokom pripadajoče dediščine po materi. Kako in kdaj natanko je Jurij Andrej poravnal obveznosti bratom, ne vemo. V njegovem zapuščinskem inventarju sta navedena »kompromisa«, sklenjena z dvema tedaj še živčima bratom, z Janezom Jožefom leta 1687 in z Ernestom Friderikom v začetku leta 1693 (prav tam, lit. G–63, s. d. (1694), pag. 84–87/Nr. 27–28). Z Janezom Jožefom je leta 1688 sklenil tudi poravnavo glede bratove obligacije za 1.000 goldinarjev nemške veljave (prav tam, 45–46/Nr. 4).

¹⁹⁶ Adam Ferdinand je za glavne (univerzalne) dediče imenoval brate Jurija Andreja, Janeza Jožefa in Ernesta Friderika (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. G 1–54 1/2, testament G–14, 20. 9. 1681).

¹⁹⁷ V dobrem letu in pol po prodaji Slatne je Jurij Andrej za zadolžnice posodil posameznikom več kot 19.000 goldinarjev, od tega največ, 14.000, junija 1692 Janezu Henrik grofu Wazenbergu; poleg tega mu je kupec Slatne baron Ottheim maja istega leta izdal zadolžnico za 7.800 goldinarjev, ki je bila do Graffenwegerjeve smrti vsaj deloma že poravnana (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 34, fasc. XVII, lit. G–63, s. d. (1694), pag. 38–43/Nr. 1–2, pag. 47–48/Nr. 5, pag. 54–62/Nr. 9–12). V njegovi zapuščini so bile tudi stare zadolžnice pl. Scharffenegku in pl. Lachenheimu (prav tam, pag. 65–67/Nr. 15, pag. 70–73/Nr. 17, pag. 77–79/Nr. 20), še kot lastnik Slatne pa je Jurij Andrej leta 1687 prejel zadolžnico baronice Apfaltrera za 150 goldinarjev deželne veljave (prav tam, pag. 42–44/Nr. 3).

¹⁹⁸ Mati oziroma tašča Marija Sidonija Lachenheim, rojena

Začetek oporoke Jurija Andreja Graffenwegerja (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. G 1–54 1/2, testament G–19, 24. 2. 1694).

Jurij Andrej je preminil že slabi dve leti po prodaji, februarja 1694 v Ljubljani, ko mu še ni bilo petdeset let. Skoraj brez dvoma so ga pokopali v Šmartnem.¹⁹⁹ V oporoki, sestavljeni malo pred smrtjo, je

Ziegelfest, je umrla 13. avgusta 1691 v Ljubljani, kjer so jo pokopali pri avguštincah. Mrliška matica jo imenuje Katarina Sidonija, navaja tudi njen deklinški priimek, starost 80 let pa je občutno previsoka (NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 111). Njenega moža Gregorja Ludvika, ki je umrl pred njo, v mrliški matici ni. Dva tedna pred smrtjo je dala Marija Sidonija prepisati možovo in svojo oporoko iz leta 1683 (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. L 1–49, testament L–15, 31. 7. 1691, prepis oporoke 4. 5. 1683). V njej sta zakonca za svoji glavni dedinji imenovala hčerki Marijo Katarino Graffenweger in Renato Sidonijo Schweiger. O Lachenheimovi hiši gl. op. 178.

¹⁹⁹ Po dveh virih druge roke je umrl februarja 1694 (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/45r, fol. 232; AS 1075, Zbirka rodovnikov, šk. 4, št. 97, Graffenweger), kar se ujema z datacijo oporoke v Ljubljani 24. februarja 1694 (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. G 1–54 1/2, testament G–19, 24. 2. 1694). V zadnji volji je odločitev, kje ga bodo pokopali, prepustil svoji ženi. Vse kaže na pokop v župnijski cerkvi v Šmartnem, saj je vdova v svoji oporoki leta 1707 izrazila željo,

za glavna dediča imenoval oba sinova.²⁰⁰ Tako je le za nekaj mesecev preživel svaka Janeza Vajkarda Valvasorja in samo kratek čas opravljal vlogo varuha Valvasorjevih otrok iz njegovega prvega zakona, svojih štirih nečakov. Po njegovi smrti so to nalogo naložili bratu Janezu Jožefu s Knežije.²⁰¹ Vdova Marija Katarina je s petimi otroki ostala v rodni Ljubljani, vendar ni vseskozi živela v podedovani Lachenheimovi hiši,

da bi bila pokopana v avguštinski cerkvi v Ljubljani, v isti grobnici s svojimi starši, ni pa omenila, da bi tam počival tudi njen soprog (prav tam, testament G–34, 3. 2. 1707). Njegova smrt ni vpisana ne v ljubljansko mrliško knjigo ne v šmarsko, a je treba poudariti, da v šmarski med koncem leta 1686 in začetkom leta 1698 skorajda ni vpisov (NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735; Šmartno pri Litiji, M 1660–1710).

²⁰⁰ Jurij Andrej je v oporoki imenoval za glavna dediča sinova Karla Vajkarda in Jožefa Ignaca, hčerkam (brez imen) pa je namenil po 1.500 goldinarjev nemške veljave in stanu primerno balo (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. G 1–54 1/2, testament G–19, 24. 2. 1694).

²⁰¹ Golec, Neznano in presenetljivo, str. 345, 349; isti, Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, str. 44–45.

saj jo je leta 1705 prodala.²⁰² Umrla je v starosti 62 let 3. februarja 1707 pri hčerki in zetu v dvorcu Hotemež pri Radečah, v skladu s svojo zadnjo voljo pa je zadnje počivališče našla v ljubljanski avguštinski cerkvi.²⁰³

V zvezi z Valvasorjevim najstarejšim svakom Jurijem Andrejem Graffenwegerjem gre poudariti še nekaj, kar sicer ni neposredno povezano z Janezom Vajkardom, zato pa se navezuje na njegovo drugo ženo in na polihistorjevo zadnje domovanje v Krškem. Kar trije od petih Graffenwegerjevih otrok so si poiskali življenjske sopotnike v isti rodbini kot Valvasor, pri baronih Zetscherjih. Ena hči je za povrh dolgo živela in umrla prav v polihistorjevi krški hiši, ki sta jo z možem kupila četrto stoletja po Valvasorjevi smrti.²⁰⁴ Sicer pa je Janez Andrej – če izvezemo Franca Baltazarja, čigar edinec je postal redovnik²⁰⁵ – edini od bratov Graffenweger imel legitimno moško potomstvo, a je rodbinsko ime ugasnilo že v naslednji generaciji, ker sta oba njegova sinova umrla brez otrok.²⁰⁶

Tesneje kakor Jurij Andrej je bil z Valvasorjevimi otroki iz prvega zakona povezan njihov drugi

stric **Janez Jožef Graffenweger** (* 1649, Ljubljana, † 1700, Knežija), ki je umrlega Jurija Andreja leta 1694 zamenjal kot varuh otrok.²⁰⁷ Janez Jožef kljub šolanju na višjih jezuitskih študijih v Gradcu²⁰⁸ tako kot bratje ni bil dejaven v javnem življenju dežele. Če se je res podal v vojaški poklic, kot pravi leta 1669 oporoka deda Jurija pl. Scharffenegka,²⁰⁹ je vojsko kmalu zapustil.²¹⁰ Z dogovorom o delitvi očetove in dedove zapuščine (1672) je dobil dvorec Ribče pri Litiji²¹¹ na levem bregu Save v župniji Vače in tam nesporno prebival vsaj od leta 1679,²¹² ko mu je bilo trideset let.

V nečem si je bil zelo podoben z mlajšim bratom Ernestom Friderikom s Pogonika, in sicer po kopici nezakonskih otrok, le da je njega za razliko od brata najverjetneje preživela samo ena hči.²¹³ Ne vemo namreč, kaj se je zgodilo s prvo nezakonsko hčerko,

²⁰² Od leta 1705 je kot lastnik njene, nekdanje Lachenheimove hiše, izpričan Janez Herbard grof Auersperg (Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. III. del. Veliki trg*, s. p., Mestni trg 17).

²⁰³ Marija Katarina je vpisana v ljubljansko mrliško matico kot »Dna Anna Catharina Graffenbegerin nata Lahrenhamin (sic!)«. Umrla je 3. februarja 1707, za starost je puščen prazen prostor, pokopali pa so jo pri avguštincih (NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 165). Zapis »objt in arce« ne pomeni, da je preminila v kakšnem gradu v Ljubljani, ampak pomotoma manjka ime gradu Hotemež. Prav na dan svoje smrti je namreč v Hotemežu napisala oporoko (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. G 1–54 1/2, testament G–34, 3. 2. 1707). Njeno zapuščino so dobro leto pozneje popisali v Ljubljani, kjer ni več premogla hiše, tako kot ni imela drugih nepremičnin (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 34, fasc. XVII, lit. G–64, 9. 3. 1708); skoraj brez dvoma je bilo njeno zadnje ljubljansko stanovanje v Schwitzovi hiši, kjer je aprila 1705 vzela v najem spodnje nadstropje (prav tam, pag. 22–23/sine numero). To se je torej zgodilo prav v času, ko je prodala svojo, podedovano Lachenheimovo hišo.

²⁰⁴ Trije otroci Jurija Andreja Graffenwegerja so se poročili z otroki Franca Engelbrehta barona Zetscherja in Marije Barbare, rojene pl. Rezenheim. Franc Engelbreht, bratranec Valvasorjeve druge žene Ane Maksimile, rojene pl. Zetscher, je v zvezi z Valvasorjevo družino odigral vidno vlogo v zadnjem letu življenja Janeza Vajkarda in po njegovi smrti (Golec, Neznano in pozabljeno, str. 327–329, 338; isti, Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, str. 47). Od Graffenwegerjevih otrok je bil Karel Vajkard poročen s Zetscherjevo hčerko Marijo Dorotejo, njegovi sestri Marija Klara Konstanca in Ana Izabela Sidonija pa s Zetscherjevima sinovima Janezom Sigfridom in Francem Ernestom Jožefom. Natančneje o otrocih Jurija Andreja Graffenwegerja gl. v op. 183; o sorodstvenih zvezah tudi: Kos, *Valvasor, kuharica Ana*, str. 158–160. – Zakonca Janez Sigfrid baron Zetscher in Marija Klara Konstanca, rojena Graffenweger, sta leta 1717 kupila hišo v Krškem, v kateri je leta 1693 umrl Janez Vajkard Valvasor in ki jo je njegova vdova leta 1706 prodala vmesnemu lastniku; tu se je življenjska pot iztekla tudi obema zakoncema Zetscher (Golec, *Valvasorjeva hiša*, str. 91–96).

²⁰⁵ Gl. op. 251.

²⁰⁶ Gl. op. 183.

²⁰⁷ O Janezu Jožefu kot varuhu gl. Golec, Neznano in preneznatljivo, str. 349–354; isti, Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, str. 43–46. – Mesto varuha je zasedel 29. marca 1694, o čemer pričata dve omembi njegovih varuških računov od tega datuma dalje (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 34, fasc. XVII, lit. G–56/II, 29. in 30. 3. 1700, pag. 11–12/Nr. 16; AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko, knj. 16, protokoli 1698–1701, fol. 824, 25. 5. 1701). Potrdilo o oddaji računa za obdobje od 29. marca 1694 do istega dne leta 1699 je bilo datirano 30. januarja 1700 (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 34, fasc. XVII, lit. G–56/II, 29. in 30. 3. 1700, pag. 11–12/Nr. 16). Poleg tega podatka sta v njegovem zapuščinskem inventarju popisana še knjiga, v katero je kot varuh zapisoval izdatke, in koledar za leto 1699, v katerem je bilo prav tako vpisanih nekaj tovrstnih izdatkov, pri obeh pa so bile tudi priloge (prav tam, pag. 16/Nr. 1, pag. 17/Nr. 3). Posebej dragoceni so njegovi zapisi v prepisih obeh Valvasorjevih zapuščinskih inventarjev, bogenšperskega in krškega (NSAL, NSAL 116, Gospodstva, šk. 3, Medija, zapuščinski inventar Janeza Vajkarda Valvasorja 1694, 13. in 16. 1. 1694, s. p.).

²⁰⁸ Gl. op. 99.

²⁰⁹ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. S 1–71, testament S–20, 12. 3. 1669.

²¹⁰ Vsaj že leta 1670 je moral biti spet doma, saj so 14. aprila 1671 v Šmartnem krstili njegovo nezakonsko hčerko (NSAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1665–1674, s. p.), navzroč pa je bil tudi pri dogovorih o delitvi dediščine naslednjega leta 1672 (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/100r). Zanimivo je, da ga pozneje ne srečamo niti med pripadniki deželne konjenice (gl. op. 163).

²¹¹ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/100r, fol. 39v. – Ribče z dobrimi 27 goldinarji imenjske rente so v imenjski knjigi prenesli z Jurija De Lea na Janeza Jožefa Graffenwegerja šele leta 1687 (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 6 (1662–1756), fol. 178v).

²¹² Ko je šel leta 1679 v Šmartnem dvakrat za krstnega botra, je prvič naveden z obema imenoma in z bivališčem »ex Fisheren«, drugič pa samo kot Jožef »D[omi]nus in Fischern« (NSAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1674–1688, s. p., 15. 5. 1679, 27. 8. 1679). – Samostojen gospodar je bil sicer vsaj že dve leti prej, saj se je 3. aprila 1677 v Šmartnem oženil njegov služabnik (prav tam, P 1660–1710, s. p.). Morda je predtem prebival na bratovem Pogoniku, za kar govori podatek, da je šel 2. avgusta 1676 za krstnega botra nezakonskemu sinu pogoniškega grajskega kuharja (prav tam, R 1674–1688, s. p.).

²¹³ V oporoki je za glavno dedinjo imenoval pozakonjeno hčerko Ano Marijo, drugih otrok pa ni omenil (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. G 1–54 1/2, testament G–27, 1. 3. 1700).

ki jo je dobil kot mladoleten (1671), ko je prebival še pri vdovi materi na Slatni.²¹⁴ V osemdesetih letih (1685–1688) pa mu je neka Neža Pretner povila tri otroke, prva dva še v Ribčah in zadnjega najbrž že na Knežiji,²¹⁵ saj je Ribče medtem prodal (1687).²¹⁶ Knežijo z malo Vidernico je skupaj z dvema bratoma podedoval po leta 1681 umrlem bratu Adamu Ferdinandu²¹⁷ in nato postal njun edini lastnik.²¹⁸ Kot vse

kaže, je bil sploh prvi in tudi edini Graffenweger, ki je tudi stalno domoval na Knežiji.

O Janezu Jožefu ne vemo, da bi bil za življenje posebej povezan s sestro in vsakom zakoncem Valvasor, drugače kot Jurij Andrej niti poslovno ali prek botrstva.²¹⁹ Zato pa je imel pomembno vlogo po polihistorjevi smrti, potem ko je le nekaj mesecev za Valvasorjem umrl prvi varuh polihistorjevih otrok Jurij Andrej Graffenweger († 1694). Janez Jožef je namreč odtlej do smrti šest let pozneje opravljal vlogo varuha. Dvorec Knežija nad vasjo Sava zdaj ni postal samo zatočišče Valvasorjevih otrok, ampak tudi kraj, kjer so začasno hranili njihovo premično dediščino po očetu.²²⁰ V tem okolju, pri svojem stricu Janezu Jožefu in njegovi družbeno nesprejemljivi družini so preživljali počitnice trije Valvasorjevi sinovi – dijaki,²²¹ medtem ko je hči Ivana Rozina – Johana tu najverjetneje sploh stalno živela.²²²

Kot razkriva zapuščinski inventar Janeza Jožefa Graffenwegerja (1700), je bil njegov dom precej skromno opremljen, brez dragocenosti in slik, v knežijski knjižnici pa je bilo le trinajst naslovov različnih zvrsti.²²³ Nekaj stvari, zlasti dokumentov, je imel

povečala na dobrih 25 goldinarjev: dobre štiri hube so mu pripisali kot dediščino po dedu Juriju pl. Scharffenegku, tri hube in oštati pa prenesli z bratovega Pogonika; s pridobitvijo še ene hube, zastavljene, se je njegova knežijska imenjska renta ustalila na dobrih 26 goldinarjev. ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 6 (1662–1756), fol. 178. – Majhno imenje Vidernica z dobrimi tremi goldinarji je ostalo vpisano na ime dedičev njegovega brata Adama Ferdinanda do leta 1708, ko so ga pripisali h Knežiji, tedaj v lasti hčerke Janeza Jožefa (prav tam, fol. 179v).

²¹⁹ V inventarjih Valvasorjeve in Graffenwegerjeve zapuščine ni regesta nobene medsebojne pogodbe ali kakšnega drugega skupnega pravnega posla. ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–7/I, 16. 1. 1694; prav tam, lit. Z–7/II, 13. 1. 1693; prav tam, fasc. LIV, Z–11, 26. in 27. 3. 1700; prav tam, šk. 34, fasc. XVII, lit. G–56/I, 26. in 27. 3. 1700; lit. G–56/II, 29. in 30. 3. 1700; lit. G–56/III, 29. in 30. 3. 1700.

²²⁰ Golec, Neznano in presenetljivo, str. 352; isti, Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, str. 43–46.

²²¹ Dva polihistorjeva sinova, Janez Ludvik in Janez Volfgang, sta se leta 1698 kot konviktorja jezuitskega seminarja v Ljubljani identificirala po Knežiji: *frater d. Grafenberg* (Črnivec (ur.); Ljubljanski klasiki, str. 134). Prim. Golec, Neznano in presenetljivo, str. 330; isti, Valvasorjevo neznano potomstvo (1. del), str. 361.

²²² O Ivani Rozini ne vemo nič konkretnega do leta 1705, ko je bil Janez Jožef Graffenweger že pet let mrtev. Kurator dr. Janez Jožef pl. Wallensperg jo je poslal v neki samostan, a ga je Ivana Rozina zapustila in se preselila k bratrancu Juriju Maksimilijanu Valvasorju v двореc Zavrh pri Svibnem (ARS, AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko, knj. 18, protokoli 1704–1707, pag. 56). Še isto leto 9. novembra se je tam ali v svibenski župnijski cerkvi poročila s Francem Ludvikom pl. Scarlichijem (Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 337).

²²³ Nenavadno je, da so inventurni komisarji vključili v rubriko Knjige tudi pet poslovnih knjig, med njimi knežijski urbar. Od tiskanih del so na prvem mestu popisali Valvasorjevo »Kroniko« v štirih zvezkih in pergamentni vezavi, nato Schönlebnovo »Kroniko«, ostala dela pa so z zgodovinsko, filozofsko, pravno in nabožno tematiko ter latinski in italijanski slovar (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 34, fasc. XVII, lit. G–56/II, 29. in 30. 3. 1700, pag. 16–20).

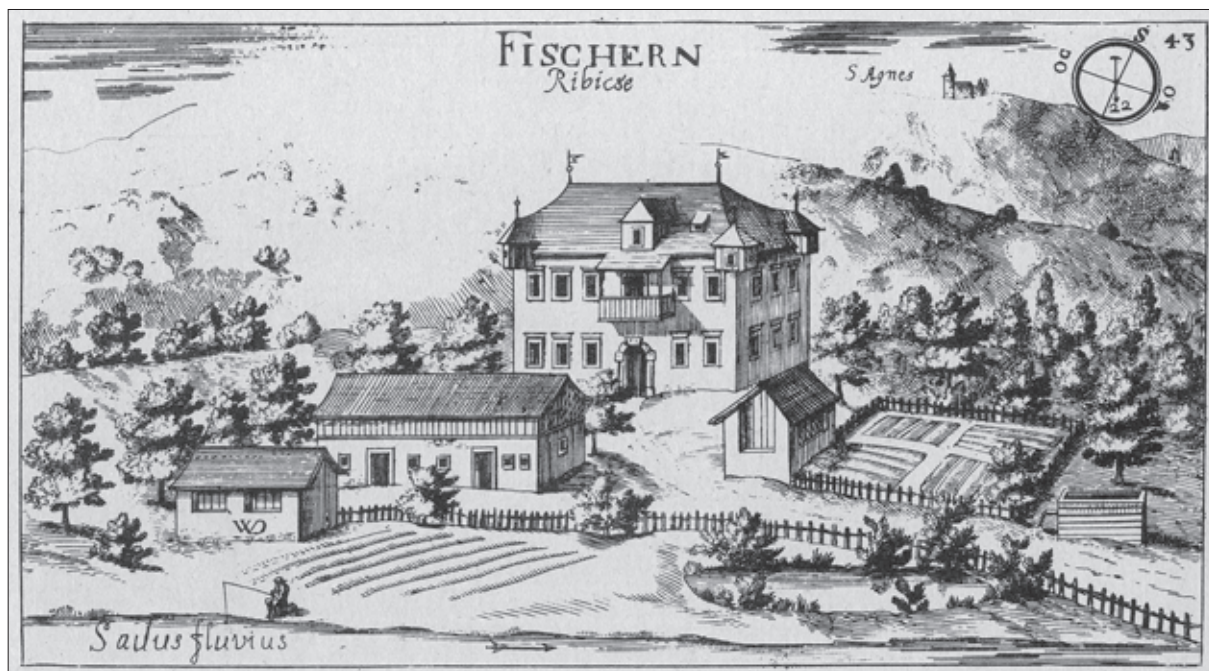
²¹⁴ Hči Marija je bila krščena 14. aprila 1671 kot nezakonska hči Janeza Jožefa Graffenwegerja, navedenega brez gosposkih predikativ (!), in Neže, hčerke Gregorja Premka, botrovala pa sta dva navadna človeka (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1665–1674, s. p.). Priimek Premk je v tem času živel v šmarski župniji, vendar med družinskimi očeti ne srečamo Gregorja (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, Ind R 1614–1688). Če se je Neža rodila v župniji Šmartno, je najverjetneje prišla na svet pred letom 1651, potem ko se v šmarskih krstnih maticah konča 15-letna vrzel.

²¹⁵ Vsi trije otroci so navedeni na koncu krstne matice župnije Vače 1673–1689, v posebnem delu za nezakonske otroke (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1673–1689, s. p.). Kot mati je vsakokrat navedena Neža brez priimka, botrovali so navadni ljudje, samo pri prvih dveh je naveden tudi kraj rojstva (*ex Ribizb* oziroma *ex Fischeren*), Janez Jožef pa pri drugem tudi kot gospod v Ribčah (*Illmi Dni in Fischeren*). 16. junija 1685 je bila krščena Marija, 27. marca 1687 Helena in 8. septembra 1688 Jožef. Za materin priimek Pretner izvemmo posredno iz Graffenwegerjevega zapuščinskega inventarja (gl. op. 227).

²¹⁶ Po Valvasorju je Janez Jožef Ribče leta 1687 prodal Krištofu Jakobu Mospacherju, ki je bil lastnik tudi dve leti pozneje, ob izidu *Slave* (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 136). A kot vse kaže, je posest (*Gutt Fischeren*) uradno kupil Franc pl. Coppini, s katerim je Janez Jožef sklenil kupno pogodbo 7. februarja 1687 (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 34, fasc. XVII, lit. G–56/I, 26. in 27. 3. 1700, pag. 11–12/Nr. 14). V imenjski knjigi so Ribče leta 1687 z znatno zamudo prepisali šele s prodajalca Jurija De Lea na Janeza Jožefa Graffenwegerja, nato pa leta 1694 prenesli na dediče Franca Coppinija (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 6 (1662–1756), fol. 178v). Očitno je bil eden teh Mospacher, ki je Ribče nato leta 1699 prodal (Smole, *Graščine*, str. 420).

²¹⁷ Adam Ferdinand je oporoki imenoval za glavne (univerzalne) dediče brate Jurija Andreja, Janeza Jožefa in Ernesta Friderika (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. G 1–54 1/2, testament G–14, 20. 9. 1681).

²¹⁸ Kdaj natanko in kako je Janez Jožef postal edini lastnik, iz razpoložljivih virov ni razvidno. Morda se prenos lastništva skriva v »kompromisu«, ki ga je 14. marca 1687 sklenil z bratom Jurijem Andrejem, v čigar zapuščinskem inventarju najdemo regest o tem pobilže neznanem pravnem dejanju (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 34, fasc. XVII, lit. G–63, s. d. (1694), pag. 85–87/Nr. 28). Drugo podobno dejanje je bil obračun med brati Graffenweger glede medsebojnih zahtevkov, datiran 31. oktobra 1688 (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 34, fasc. XVII, lit. G–56/II, 29. in 30. 3. 1700, pag. 11/Nr. 14). Za Vidernico lahko iz regesta kupne pogodbe z dne 17. februarja 1687 med Ernestom Friderikom in Janezom Jožefom sklenemo, da je Janez Jožef tedaj postal njen lastnik (prav tam, lit. G–56/I, 26. in 27. 3. 1700, pag. 10/Nr. 12). M. Smole, ki je prezrla, da je bila Vidernica v njegovih rokah tudi leta 1700, ko je umrl (prav tam, lit. G–56/II, 29. in 30. 3. 1700, pag. 2), je zapisala, da »iz skopega povzetka te pogodbe v zapuščinskem inventarju ni razvidno, kateri od obeh bratov je bil po omenjenem letu edini lastnik«, nato pa je lastništvo v letu 1693 zmotno pripisala tretjemu bratu (imenuje ga nečak) Juriju Andreju (Smole, *Graščine*, str. 525). – V kranjski imenjski knjigi so Knežijo z nekaj manj kot 16 goldinarji imenjske rente prepisali z očeta Baltazarja Graffenwegerja na sina Janeza Jožefa leta 1696. Isto leto se je njegova imenjska renta

Dvorec Ribče, kjer je Janez Jožef Graffenweger gospodaril najprej (Valvasor, Topographia, št. 43).

pokojnik tudi v Ljubljani, očitno v nekem najetem stanovanju, saj v kranjski prestolnici ni premogel hiše.²²⁴ In ne nazadnje so inventurni komisariji popisali na Knežiji tudi del premoženja zapuščine Janeza Vajkarda Valvasorja in njegove prve žene Ane Rozine; ti predmeti so bili v hrambi Janeza Jožefa kot varuha Valvasorjevih otrok.²²⁵

Ko je še ne 51-letni Janez Jožef začutil, da se mu življenje izteka, je na Knežiji 1. marca 1700 narekoval zadnjo voljo, v kateri se je spomnil tudi Valvasorjevih otrok, in sicer z volilom 600 goldinarjev deželne veljave.²²⁶ Za glavno (univerzalno) dedinjo je določil pozakonjeno hčerko Ano Marijo, vendar bi dedovanjske pravice izgubila, če bi se poročila s človekom nižjega stanu, kakor je bil on sam.²²⁷ S svojo

življenjsko družico Nežo Pretner, ki jo je imenoval brez osebnega imena, zgolj kot mater Ane Marije, se torej ni poročil, ampak je hčerko zgolj pozakonil, bržkone nedolgo pred smrtjo, če ne sploh šele na dan pisanja oporoke.²²⁸ Za zadnje počivališče si je izbral

ali hotela, bi od hčerke ali njenih dedičev prejela dosmrtno letno vzdrževalnino v višini 50 goldinarjev deželne veljave ter določene količine živil. V primeru, da bi Ana Marija umrla pred poroko, bi vse podedovalo sorodstvo oporočitelja Janeza Jožefa, ki bi njeno mater izplačalo v enkratnem znesku 1.000 goldinarjev deželne veljave. – Drugi otroci v oporoki niso omenjeni. V mrliški matici župnije Vače, ki se začneja v začetku leta 1687, ni vpisana smrt nobenega (NŠAL, ŽA Vače, Maticne knjige, M 1687–1723). Morda je še živela prva hči Marija, ki jo je Janezu Jožefu leta 1671 rodila Neža Premk; njen nezakonski oče bi jo namreč zlahka izplačal že prej. Pozakonjena hči Ana Marija (*Mein legitimierte Tochter Anna Maria*) nikakor ne more biti identična s to Marijo, ampak se je rodila leta 1685 drugi materi Neži, bila prav tako krščena na ime Marija in imela ob očetovi smrti nekaj manj kot 15 let. Žal ob njeni smrti 8. julija 1744 v Ljubljani – umrla je kot Marija Ana pl. Weinizer – ni navedena starost (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Maticne knjige, M 1735–1770, pag. 66), a je za potrditev njene identitete dovolj drugih podatkov. Leta 1700, ko je Janez Jožef narekoval oporoko, Ana Marija še ni bila poročena, v oporoki pa je oče predvidel tudi možnost, da bi lahko vstopila v samostan. Zelo težko bi govoril o prvi hčerki Mariji, ki bi ji bilo tedaj 29 let, kar je veliko tako za poroko kot za začetek redovnega življenja. Da je bilo materi pozakonjene hčerke Ane Marije ime Neža Pretner, posredno izvemo iz Graffenwegerjevega zapuščinskega inventarja. Zaostale datjave knezijskih podložnikov za leto 1699 je namreč prejela »Frau Agnes Prettnerin« (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 34, fasc. XVII, lit. G–56/II, 29. in 30. 3. 1700, pag. 13/ Nr. 18).

²²⁸ O Neži Pretner gl. op. 227. – Njune poroke ni v poročnih maticah župnij Vače, Šmartno pri Litiji in Ljubljana–Sv. Nikolaj (NŠAL, ŽA Vače, Maticne knjige, P 1685–1711; ŽA Šmartno pri Litiji, Maticne knjige, P 1660–1720; Ljublja-

²²⁴ Prav tam, lit. G–56/I, 26. in 27. 3. 1700. – V inventarju Graffenwegerjeve ljubljanske zapuščine je izrecno navedeno, da tam nima nepremičnin (prav tam, pag. 2).

²²⁵ Prav tam, lit. G–56/III, 29. in 30. 3. 1700.

²²⁶ Valvasorjevi otroci niso navedeni z imeni, temveč kot »moje sirote«, dva fanti in gospodična (*Meinen zeweyen Pupillen und Freytlein Pupillin*). Umirajoči stric jim je namenil 600 goldinarjev (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. G 1–54 1/2, testament G–27, 1. 3. 1700). Valvasorjev najstarejši sin Wolfgang Vajkard je že pred tem (1697) postal frančiškan in tako očitno ni bil več pod stričevim varuštvo (Golec, Valvasorjevo neznano potomstvo (1. del), str. 356).

²²⁷ Hči Ana Marija naj bi nastopila kot dedinja takoj po očetovi smrti, dedovanjske pravice pa bi nato izgubila, če bi se poročila neprimerno svojemu stanu. Janez Jožef je določil, da se sme omožiti le s pristankom dveh sosedov pl. Bremsfeldov. Tudi če v zakonu ne bi imela otrok, bi ji pripadala celotna dediščina, če pa bi odšla v samostan, bi postali dediči njegovi sorodniki, medtem ko bi hči dobila 2.000 goldinarjev. Njeni materi, navedeni brez imena, je Graffenweger namenil spodobno vzdrževanje pri hčerki, če pa tega nikakor ne bi mogla

Dvorec Knežija, kjer se je življenjska pot Janeza Jožefa Graffenwegerja iztekla in kjer so našli nadomestni dom Valvasorjevi otroci iz njegovega prvega zakona (Valvasor, Topographia, št. 70).

cerkev sv. Nikolaja na Savi,²²⁹ kamor so ga pet dni pozneje, 6. marca 1700, pospremili na zadnjo pot.²³⁰

Hči Ana Marija se je leta 1703 poročila z generacijo prej plemenitenim pl. Adlersfeldom in z njim kmalu zatem zapustila Knežijo.²³¹ V naslednjih letih jo še srečamo v zvezi z Valvasorjevo zapuščino, shranjeno na Knežiji, ki jo je leta 1706 ali 1707 skupaj s tisto v Ljubljani sprejel v hrambo opat cisterce v Kostanjevici, potem ko je polihistorjev sin Janez Volf

Engelbreht postal tamkajšnji redovnik.²³² Dvorec Knežija je ostal v lasti Ane Marije oziroma njenega drugega moža do srede 18. stoletja, veliko dlje kot drugi Graffenwegerjevi dvorci na Litjskem.²³³ Uso-

na–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1682–1718). Pomenljiv je podatek, da je v Lukantschitschevi genealoški zbirki z začetka 17. stoletja pri ženi (!) Janeza Jožefa prazen prostor. Isti vir navaja hčerko Marijo Ano, osebno ime njenega soproga pl. Adlersfelda pa Lukantschitschu prav tako ni bilo znano (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/45r, fol. 232).

²²⁹ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. G 1–54 1/2, testament G–27, 1. 3. 1700.

²³⁰ Po vaški mrliški matici je umrl na Knežiji in bil dobrotnik cerkve na Savi, njegova starost pa ni navedena (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723, s. p., 6. 3. 1700).

²³¹ Po Ano Marijo je prišel dobra tri leta pozneje ženin Karel Jožef Anton Linck (Ling) pl. Adlersfeld iz dvorca Jamnik pri Zrečah na Štajerskem. Na Vačah sta bila bodoča zakonca 16. julija 1703 samo oklicana, po navedbi v poročni matici pa sta se poročila na Štajerskem (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, P 1685–1711, s. p.). Pl. Adlersfeld je izviral iz generacije prej (1673) plemenitene vojaške rodbine (Frank, *Standerhebungen und Gnadenakte*. 3. Band, str. 144). Sprva sta zakonca živela na Knežiji, kjer se jima je rodila hči Frančiška, krščena 2. aprila 1705 (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1689–1705, s. p.), nato pa v vaških matičnih knjigah nista več izpričana (prim. prav tam, R 1706–1722). Kot kaže, tudi njena nezakonska mati Neža Pretner ni umrla na Knežiji (prim. prav tam, M 1687–1723), ampak se je najverjetneje odselila skupaj s hčerko.

²³² Varuh Valvasorjevih otrok je po Graffenwegerjevi smrti ali še pred njo postal dr. Janez Jožef Wallich, ki ga je pl. Adlersfeldova leta 1712 tožila (Golec, Neznano in presenetljivo, str. 354–355). Valvasorjevo zapuščino, leta 1700 shranjeno pri Graffenwegerju na Knežiji in v Ljubljani, je varuh izročil kostanjeviškemu opatu Frideriku Hofstetterju med 17. majem 1706 in 13. marcem 1707 (Golec, Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, str. 47–48).

²³³ Ano Marijo srečujemo pozneje kot Marijo Ano. V kranjski imenjski knjigi so Graffenwegerjevo imenjsko rento prepisali hčerki Mariji Ani pl. Adlersfeld kot dedinji leta 1707. Naslednje leto so nanjo prenesli še Vidernico, dotlej vodeno na ime dedičev njenega strica Adama Ferdinanda Graffenwegerja. Adlersfeldova je celotno posest leta 1734 prenesla na svojega drugega moža dr. Janeza Krstnika Weinizerja (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 6 (1662–1756), fol. 178, 179v). Isti vir priča, da je bil njen prvi soprog Karel Jožef pl. Adlersfeld še živ leta 1730, ko je kot pooblaščenec svoje žene prodal del posesti. Kje sta zakonca živela, ne vemo, kot tudi ne, kje se je vdova Ana Marija omožila z ljubljanskim odvetnikom dr. Weinizerjem. Temu je prva žena umrla 2. avgusta 1733 v Ljubljani, toda z Adlersfeldovo se tam ni poročil in v kranjski prestolnici tudi ni umrl njen prvi mož (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 336; P 1718–1745). Poroka bi bila lahko ne nazadnje tudi na Vačah, saj je tamkajšnja poročna matica iz tega časa izgubljena. V Weinizerjevem zapuščinskem inventarju je regest njune poročne pogodbe z datumom 21. december 1733 (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 125, fasc. LI, lit. W–114, 29. 11. 1754, pag. 10–11/Nr. 2). Marija Ana pl. Weinizer je umrla v Ljubljani 8. julija 1744, dobrih deset let pred svojim drugim soprogom, ki se je od tega sveta poslovil 12. septembra 1754; pri njej ni navedena starost, medtem ko naj bi bil dr. Weinizer star pri-

do Knežije je delila tudi bližnja mala Vidernica in prav tako izginila še v 18. stoletju.²³⁴

Še malo bliže po letih kakor Janez Jožef si je bil s polihistorjem Graffenwegerjev drugorojenec **Franc Baltazar** (* 1646/48, [Pogonik], † 1677, [Pogonik]). Ob delitvi očetove in dedove zapuščine leta 1672 edini od bratov ni dobil dvorca, ampak se je zadovoljil z zadolžnicami in z zemljišči, ki so ležala na Vrtači, pred vrati Ljubljane.²³⁵ Ko pa je jeseni 1677

umrl,²³⁶ star šele okoli trideset let, so njegovo zapuščino popisali samo na Pogoniku in Knežiji, inventar pa datirali na Pogoniku, kjer je živel. Franc Baltazar je namreč upravljal Pogonik za najmlajšega brata Ernesta Friderika, Knežijo pa za drugega mladoletnega brata Adama Ferdinanda. Obema mladoletnima bratoma je bil tudi varuh.²³⁷

O odnosih Franca Baltazarja s svakom Janezom Vajkardom Valvasorjem bi lahko le ugibali. Zapuščinski inventar njegove zapuščine na Pogoniku ne omogoča sklepanj, da bi imel Franc Baltazar kakšna posebna nagnjenja do knjig ali umetnosti. Začuda niso inventurni komisariji popisali v njegovi lasti niti ene knjige.²³⁸ Tako kot vsaj trije drugi bratje je sicer obiskoval višje jezuitske študije v Gradcu,²³⁹ enako kot za brata Jurija Andreja pa ni znano, kje in kdaj natanko se je oženil. Skoraj gotovo je stopil pred oltar v Kranju, in sicer okoli leta 1675 s tamkajšnjo domačinko.²⁴⁰ Soproga *Marija Elizabeta Toperzer* (* ok. 1655, [Predole pri Kranju], † 1718, Ljubljana), hči Gregorja Toperzerja in Marije Magdalene, rojene Papler,²⁴¹ je izvirala iz plemenitene rodbine s pre-

bližno 68 let (prav tam, M 1735–1770, pag. 66, 160). Ker Ana Marija oziroma Marija Ana ni imela otrok – hči Franciška pl. Adlersfeld je morala medtem umreti –, je torej Knežijo ob vnovični poroki izročila možu dr. Weinizerju. Tedaj je imenjska renta znašala približno 21 goldinarjev in pol. Glavnino, 10 goldinarjev imenjske rente s 13 hubami je Weinizer leta 1747 prodal Janezu Antonu Oblaku pl. Wolkenspergu, prek katerega se je posest zlila s posestjo bližnjih Ponovič, preostanek, 5 goldinarjev in tri četrtnine rente s šestimi hubami, pa je naslednje leto prenesel na hčerko iz prvega zakona Ano Eleonoro pl. Renzenberg (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 6 (1662–1756), fol. 178, dodatek fol. 20, dodatek fol. 22). V terezijanskem katastru leta 1750 najdemo Knežijo že kot Ponovičam inkorporirano imenje (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 244, RDA, N 276, No. ad 1, 18. 12. 1750).

²³⁴ Po Stoparju so dvorec Knežija verjetno opustili že v 18. stoletju; na Florjančičevem zemljevidu Kranjske iz leta 1744 je namreč še vrisan, na mlajših zemljevidih pa izgine (Stopar, *Grajske stavbe, I. Gorenjska, Peta knjiga*, str. 83). Jožefinski vojaški zemljevid iz osemdesetih let 18. stoletja prikazuje le ruševino: *Rudera des Shloßes Knezi put oder Grafensweg* (Rajšp (ur.), *Slovenija na vojaškem zemljevidu. 5. zvezek*, sekcija 192). – Lokacija izginule Vidernice v literaturi ni potrjena, na podlagi Valvasorjevega opisa pravi Stopar zgolj: »neugotovljena lokacija na ravnici ob levem bregu Save blizu Knežije« (prav tam, str. 131). Po mnenju nekaterih pa naj bi bil dvorec identičen z dvorcem Boltija (Waldhof) (Jakič, *Vsi slovenski gradovi*, str. 61; Hauptman, *Od Vernega do Obleske gorice*, str. 66). Že zapuščinski inventar Janeza Jožefa Graffenwegerja iz leta 1700 daje vtis, kot da Vidernica tedaj ni bila več namenjena prebivanju. Vso pokojnikovo zapuščino so namreč popisali na Knežiji, Vidernica pa je omenjena samo med nepremičninami kot dvorec (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 34, fasc. XVII, lit. G–56/II, 29. in 30. 3. 1700, pag. 2). V terezijanskem katastru leta 1750 je Vidernica le še pristava (*Majerkhoff Viderniz*). Kataster še pove, da je postala del ponoviškega gospostva šele pred dvema letoma, da leži njena posest ob Savi in da je tej močno izpostavljena (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 244, RDA, N 276, No. ad 1, s. d. (1750)). Jožefinski vojaški zemljevid iz osemdesetih let 18. stoletja Vidernice ne pozna, če izvzamemo istoimenski potok (Rajšp (ur.), *Slovenija na vojaškem zemljevidu. 2. zvezek*, sekcija 191; *Slovenija na vojaškem zemljevidu. 5. zvezek*, sekcija 192). Kje je stala, razkrije štiri desetletja mlajši franciscejski kataster (1826). Zaselek Vidernica (*na Vidernze*) je ležal na levem bregu potoka Vidernica, na ravnini ob Savi, pod cesto Ponoviče–Sava; sestavljale so ga štiri stavbe, od tega dve večji zidani, ena od njiju stanovanjska, lastnik pa je bil kmet Anton Prašnikar (ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, L 228, k. o. Konj, mapni list IV; Protocoll der Bau Parzellen der Gemeinde Rosbüchl, 28. 3. 1827). Jožefinski vojaški zemljevid kaže na istem mestu majhen zaselek brez posebnega imena (Rajšp (ur.), *Slovenija na vojaškem zemljevidu. 2. zvezek*, sekcija 191). Lokacija povsem ustreza Valvasorjevemu opisu, po katerem je Vidernica ležala pol ure od Knežije na lepem ravnem polju čisto blizu Save (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 222).

²³⁵ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/100r, 18. 10. 1672, fol. 45–45v. – Podatek v dogovoru o delitvi, da je bila posest –

travniki in njive – kupljena od meščanskega špitala, priča, da gre za Vrtačo. Gl. tudi op. 74.

²³⁶ Gl. op. 246.

²³⁷ V njegovem zapuščinskem inventarju so popisali tri nepremičnine: Pogonik s pripadajočimi imenji, ki je bil dodeljen Ernestu Frideriku, Knežijo z imenji, dodeljeno Adamu Ferdinandu – pri tej je izrecno navedeno, da jo je Franc Baltazar upravljal – in velik sklop travnikov in njiv pred Nemškimi vrati ljubljanskega mesta (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–31, 27. 11. 1677, pag. 1–2). Posest obeh mladoletnih bratov je upravljal kot njun varuh (o njem kot varuhu gl. op. 165), in sicer vse od leta 1672, kot je pričal njegov lastno-ročni urbar za Pogonik in Knežijo (pag. 61/Nr. 91). V njegovi zapuščini so popisali tudi knjižico, za katero je v letih 1672 in 1673 zapisoval stroške za oba brata (pag. 23/Nr. 18). Leta 1676 je bil v neki pogodbi imenovan kot zastopnik (*Verteter*) Adama Ferdinanda in kot zakupnik Knežije (*Bestand Inhabern des Guets Graffenweeg*) (prav tam, pag. 20/Nr. 12). O dobrem upravljanju posesti so govorile pobotnice za plačani davek in kontribucijo za Pogonik, Knežijo, Vidernico in druga imenja, ki jih je brez zaostanka poravnal do konca leta 1676 (pag. 53/Nr. 74). Lastno posest pred ljubljanskimi mestnimi vrati je dajal v najem (pag. 60/Nr. 87). Kot svojega pokojnega nekdanjega zastopnika (*vertreter*) ga je v oporoki imenoval tudi brat Adam Ferdinand (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. G 1–54 1/2, testament G–14, 20. 9. 1681). – Njegovo upravljanje Pogonika in Knežije je prav tako razvidno iz kranjske imenjske knjige. Posesti, vodeni še na ime očeta Baltazarja, so leta 1674 pripisali kupljeno polovično hubo, in sicer v navzočnosti Franca Baltazarja ter prodajalca (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 6 (1662–1756), fol. 178).

²³⁸ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–31, 27. 11. 1677.

²³⁹ Gl. op. 99.

²⁴⁰ Kranjska poročna matica iz tega časa ni ohranjena, v šmarnski in ljubljanski pa poroke ni (NSAL, ZA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, P 1660–1720; ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1651–1682).

²⁴¹ Podatke o starših Marije Elizabete Toperzer navaja Lukanstschitsch v svoji genealoški zbirki (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/45r, fol. 232). V krstnih maticah župnije Kranj njenega krsta ni, je pa vpisanih pet drugih otrok Gregorja in Magdalene Toperzer, rojenih med letoma 1650 in 1663

dikatom »von Prewald«, ki se je nanašal na mali dvorec Predole tik pred Kranjem. Njen oče Gregor, nekdanji stotnik, nedomačin in poročen s Kranjčanko,²⁴²

(NŠAL, ŽA Kranj, Matične knjige, R 1639–1651, fol. 91A; R 1652–1677, pag. 15, 44, 87, 100). Glede na podatke, da je bilo Mariji Elizabeti ob smrti 25. maja 1718 v Ljubljani 63 let, se je rodila okoli leta 1655 (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 242). Vpis njenega krsta je izostal, kot vsaj še vpisa krstov dveh njenih starejših sorojencev, Sigmunda in Marije Jakobe, ki ju pozna oporoka očeta Gregorja Toperzerja iz leta 1685 (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. T 1–29, testament T–12, 12. 4. 1685). V kranjskih krstnih maticah zija v začetku petdesetih let vrzel (od 21. decembra 1650 do 26. novembra 1652 je le peščica vpisov), tej pa sledi več poškodb (pri letih 1653 in 1654). 22. junija 1650 je bila krščena njena sestra Marija Ivana, hči »gospoda stotnika« iz Predol, 28. decembra 1654 so krst brata Janeza Jakoba »zu Hoff Praevol« opravili kar v domačem dvorcu, to pa je bil gotovo tudi razlog za zapozneli vpis krsta sestre Suzane Katarine, krščene 13. decembra 1657 in vpisane šele med 4. in 14. majem 1658 (NŠAL, ŽA Kranj, Matične knjige, R 1639–1651, fol. 91A; R 1652–1677, pag. 15, 44). Tudi Marijo Elizabeto, poročeno Graffenweger, so očitno krstili doma in njen krst tako tem laže pozabili vpisati. Če je verjeti njenemu portretu z letnico 1681, naj bi ji bilo tedaj 22 let, kar pomeni, da bi se rodila šele leta 1659. Toda bolj verjeten čas rojstva je vendarle okoli leta 1655, za kar posredno govori tudi omenjena očetova oporoka (1685). Oče Gregor navaja poleg hčerke Marije Elizabete še štiri odrasle otroke, od katerih najdemo v krstnih maticah le Marijo Ivano in Katarino Suzano (kot Suzano Katarino). Marija Elizabeta je navedena kot tretja hči, za Marijo Jakobo in Marijo Ivano (* 1650) ter pred Katarino Suzano (* 1657). Približen čas rojstva je ugotovljen še za Sigmunda oziroma Janeza Sigmunda. Glede na starost 64 let, ki mu jo ob smrti 27. januarja 1713 prisoja kranjska mrliška matica (NŠAL, ŽA Kranj, Matične knjige, M 1681–1733, pag. 161), se je rodil leta 1648 ali 1649. V letih 1667 in 1668 ga najdemo kot študenta v Gradcu (Andritsch, *Die Matrikeln. Band 3*, str. 16, 225), 29. maja 1678 pa se je v Šmartinu pri Kranju oženil z Dorotejo Sidonijo Dienstmann iz dvorca Šempeter (Schrottenthurn) (NŠAL, ŽA Kranj–Šmartin, Matične knjige, P 1653–1682, s. p.) in tam gospodaril do smrti (Smole, *Graščine*, str. 477). Tudi njega je Valvasor tako kot njegovega očeta in vsaka Gandina (gl. op. 244) poznal le bežno ali pa je njuni imeni sčasoma pozabil. Pri opisu Šempetra namreč pravi, da se je Dienstmannova hči (brez imena) poročila z »gospodom N. Toperzerjem«, ki je prek nje postal lastnik (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 515). Dva druga sorojenca Marije Elizabete Toperzer poznamo le iz krstne matice: Janeza Ferdinanda (krščen 22. septembra 1663) in Franca Bernarda (krščen 8. oktobra 1664). Ko je oče leta 1685 sestavljal oporoko, ju ni bilo več na svetu. Oče Gregor je umrl 1. septembra 1685, mater Marijo Magdaleno pa so pokopali 6. januarja 1689 (NŠAL, ŽA Kranj, Matične knjige, M 1681–1733, pag. 33, 55).

²⁴² Poročna matična knjiga kranjske župnije iz tega časa ni ohranjena. Na območju Kranja je imela tedaj priimek Toperzer samo Gregorjeva družina. Gregor bi utegnil priti s Štajerske; leta 1676 najdemo, denimo, med graškimi študenti Franza Toperzerja, tržana (*Ciuis*) iz Triebna na Zgornjem Štajerskem (Andritsch, *Die Matrikeln. Band 3*, str. 54). V prošnji za deželanstvo je Gregor navedel svoje več kot 21-letno vojaško kariero od zgodnjih let, sodelovanje v tridesetletni vojni in s temi zaslugami povezano cesarsko povzdignitev v plemiški stan (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 847, Pisma deželanstva, T–12, s. d., prezentirano 1. 2. 1672, prošnja). U. Lubej navaja, da je bil tudi »načelnik davčnega urada Kokra« (Lubej, Herman Verelst, str. 154). Žena Magdalena, rojena Papler – njen deklinški priimek poznamo iz prve roke iz Gregorjeve oporoke, ko je še živela (ARS, AS 308 ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. T 1–29, testament T–12,

je bil povzdignjen v plemiški stan šele v hčerkinih otroških letih, leta 1662,²⁴³ potem ko je že sedemnajst let gospodaril v kupljenem predolskem dvorcu (od 1645).²⁴⁴ Preden se je hči Marija Elizabeta omožila s Francem Baltazarjem Graffenwegerjem, je njen oče leta 1672 postal še kranjski deželan.²⁴⁵

Zakon Franca Baltazarja Graffenwegerja je bil kratek, saj je umrl že leta 1677, star približno trideset let.²⁴⁶ Koliko in kaj so Graffenwegerji dedovali po njem, ni znano, vsekakor pa ne veliko, saj je imel sina Franca Karla. Ta je postal cistercijan in je skoraj vso dediščino po očetu odnesel v samostan Stična, le nekdanji Vertašev vrt pred ljubljanskim obzidjem je izročil svojim sorojencem iz materinega drugega zakona.²⁴⁷ Rodil se je okoli leta 1676, zelo verjetno

12. 4. 1685) –, je bila Kranjčanka. Ko so Gregorju leta 1676 v imenjski knjigi pripisali skromno ime, ki ga je imel v zastavi pokojni Janez Papler iz Kranja, so namreč navedli, da mu je ime, ki se je sicer glasilo na Jurija Paplerja, pripadlo kot dediščina žene (navedene brez imena), Paplerjeve hčerke (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 6 (1662–1756, fol. 210v). Jurijeva posest s štirimi goldinarji imenjske rente je bila v imenjsko knjigo vpisana leta 1637 (prav tam, knj. 5 (1619–1661), fol. 327), v štiridesetih letih pa srečujemo Jurija Paplerja kot mestnega svētnika (NŠAL, ŽA Kranj, Matične knjige, R 1639–1651, fol. 11A, 43A, 66A).

²⁴³ Frank, *Standeserhebungen und Gnadenakte. 5. Band*, str. 116.

²⁴⁴ Predole sta Gregor in Magdalena Toperzer kupila leta 1645 od Nikolaja Šinigoja (Smole, *Graščine*, str. 390). Po drugih podatkih jih je Toperzer istega leta zamenjal z Janezom Friderikom Šinigojem za hišo v Škofji Loki (Zontar, *Zgodovina mesta Kranja*, str. 215). V imenjsko knjigo je bil Gregor Toperzer vpisan šele leta 1676, in sicer s kupljenim imenjem Nikolaja Šinigoja in skromno rento v višini poldrugega goldinarja (prim. ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 6 (1662–1756, fol. 210v). Valvasor, ki o Predolah kljub priženem sorodstvu z lastniki ni bil najbolj obveščen, pravi, da je gradič (*Schlößlein*) šele v njegovem stoletju zgradil »gospod Toperzer«, nato pa je postala lastnica njegova hči, ki se je poročila z gospodom »N. Gandinom« (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 455). Šlo je za zakonca Franca Sigmunda Gandina pl. Liliensteina, ki je umrl leta 1691, in Katarino, rojeno Toperzer (Smole, *Graščine*, str. 390).

²⁴⁵ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 847, Pisma deželanstva, T–12, s. d., 1. 2. 1672. – Kot kandidata za deželanstvo ga srečamo že leta 1661, a mu tedaj preboj med deželane ni uspel; v razpravi je bil sicer označen kot »dober mož«, vendar ni bilo znano, kakšno je njegovo premoženje (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 896, sejni zapisniki 22, 1657–1662, fol. 280–280v, 4. 4. 1661).

²⁴⁶ Vpisa smrti Franca Baltazarja Graffenwegerja ni v ljubljanski mrliški matici (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735) kot tudi ne v šmarsi, vendar je ta prav v času njegove smrti zelo pomanjkljiva, z vrzeljo od 20. aprila 1677 do 3. junija 1678 (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, M 1660–1710). Zadnjič je izpričan kot živ 12. julija 1677, ko je izdal dve pobotnici: prvo tasto Gregorju Toperzerju za prejšnjo ženo doto 600 goldinarjev in drugo ženi za prejem 2.400 goldinarjev njenega prispevka v zakon; regesta pobotnic sta navedena v ženinem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 123, fasc. L, lit. W–77, 27. 6. 1718, pag. 16/Nr. 4, pag. 16–17/Nr. 5). Njegovo zapuščino so popisali na Pogoniku 27. novembra 1677, nekaj dni ali tednov po smrti (prav tam, šk. 32, fasc. XVI, lit. G–31, 27. 11. 1677), oporoko brez datacije pa poznamo samo iz regesta v zapuščinskem inventarju brata Ernesta Friderika (prav tam, šk. 34, fasc. XVII, lit. G–52, 13. 2. 1699, pag. 9/Nr. 9).

²⁴⁷ V inventarju zapuščine Franca Baltazarja Graffenwegerja na

na Pogoniku.²⁴⁸ Dobro leto po moževi smrti je mlada vdova Marija Elizabeta v začetku leta 1679 stopila v zakon s precej starejšim vdovcem Janezom Jakobom pl. Widerkehr in se najpozneje tedaj odselila k novemu možu v Ljubljano.²⁴⁹ Ne ona ne njen

Pogoniku je precej premičnin, vključno z živino in orodjem, izločenih z navedbo, da so bile dodeljene (bratu) Adamu Ferdinandu Graffenwegerju (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–31, 27. 11. 1677, pag. 74–96). O usodi zapuščine, ki je pripadla sinu Francu Karlu, govori zapuščinski inventar njegove vnovič omožene žene Marije Elizabete pl. Widerkehr. Pred 10. septembrom 1696 sta ji stiški opat in konvent kot nujni varuhinji sina iz zakona s Francem Baltazarjem (sinovo ime ni navedeno), tedaj že profesa v Stični, izdala pobotnico za prejšnjo sinovo celotno dediščino po očetu; izvezel je bil le vrt, ki ga je mladi profes podaril svojim šestim sorojencem (pl. Widerkehr) (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 123, fasc. L, lit. W–77, 27. 6. 1718, pag. 19–20/Nr. 9). Navedenega dne leta 1696 so ljubljanski župan, sodnik in svet prepisali isti vrt, služen meščanskemu špitalu, omenjenim sorojencem za dobo dveh življenj (prav tam, pag. 20/Nr. 10). Še leta 1718 je popisana v zapuščini Marije Elizabete pl. Widerkehr kot njena edina nepremičnina (*der Graffenweegerisch vorhin Wertaschisch geweste Gärten*) (prav tam, pag. 9). O vrtu gl. tudi op. 74.

²⁴⁸ Njegovega krsta ni ne v krstni matici župnije Šmartno pri Litiji ne v ljubljanskih maticah (NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, Ind R 1614–1688; ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Ind R 1653–1692). Če se je rodil na Pogoniku, izostanek vpisa v šmarsko krstno matico ni bil nič posebnega, saj manjka v njih vrsta plemiških otrok (Golec, Plemstvo v cerkvenih, str. 88–91). Njegovo krstno in poznejše redovno ime navaja Lukantschitscheva genealoška zbirka. Pomotoma ima v njej enako ime Franc Karel tudi bratranec, sin Jurija Andreja Graffenwegerja, ki se je v resnici imenoval Vajkard Karel (gl. op. 183). Lukantschitsch zanj pravi, da je bil leta 1690 »grammatista«, dijak tretjega razreda gimnazije (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/45r, fol. 232). Vir prve roke ga kot Franca Graffenaua dve leti prej, leta 1688, postavlja v prvi razred in navaja med konviktorji ljubljanskega jezuitskega seminarja: »Franciscus Graffenau Princi:(pista)« (Čravec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 119). V kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete pa je leta 1692 naveden kot petošolec, na poetiki, in leta 1693 v zadnjem razredu, na retoriki (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov II/51r, pag. 404, 407, 410). Na podlagi teh podatkov je mogoče skleniti, da se je rodil okoli leta 1676. Njegov obstoj je prvič dokumentiran v regestu odpovednega pisma Volfa Jakoba Sonca Graffenwegerjem 12. aprila 1687; kot nujna varuhinja ga je zastopala vnovič omožena mati Marija Elizabeta pl. Widerkehr, naveden pa je brez imena, samo kot sinček (*Söhndl*) Franca Baltazarja Graffenwegerja (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 34, fasc. XVII, lit. G–56/II, 29. in 30. 3. 1700, pag. 9–10/Nr. 11).

²⁴⁹ Poročno pogodbo, znano iz ženinega zapuščinskega inventarja, sta bodoča zakonca sklenila 22. novembra 1678 (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 123, fasc. L, lit. W–77, 27. 6. 1718, pag. 15/Nr. 1), poročila pa sta se kmalu po 19. januarju 1679, ko jima je škofijska pisarna v Ljubljani izstavila dovoljenje za poroko v predmestni cerkvi sv. Petra ali kateri od njenih podružnic (Lubej, Prispevki k biografijam, str. 48). Poroka ni vpisana ne v poročni matici župnije sv. Petra ne v poročni knjigi ljubljanske stolne župnije (NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Peter, Matične knjige, P 1677–1715, pag. 18 sl.; ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1651–1682, s. p.). Ljubljčan Janez Jakob Widerkehr (1631–1702) je imel podoben plemiški pedigre kot nevestin oče Gregor Toperzer. Cesar mu je plemiški naslov »von Widerspach« podelil leta 1659 za vojaške zasluge (Frank, *Standeserhebungen und Gnadenakte. 5. Band*, str. 214). Natančneje o njem: Lubej, Herman Verelst, str. 154–155. – Marija Elizabeta je s svojim drugim možem Janezom Jako-

edinec Franc Karel Graffenweger, ki se svojega očeta niti ni mogel spominjati, najbrž nista imela več veliko opraviti z litijskimi Graffenwegerji in z Valvasorjevo družino.²⁵⁰ Franc Karel se je v polihistorjevih zadnjih letih šolal v Ljubljani in je pozneje postal ci-stercijan v Stični z redovnim imenom pater Leopold († 1734).²⁵¹

Najmlajša polihistorjeva svaka Adam Ferdinand in Ernest Friderik sta bila ob sestrini poroki z Valvasorjem oba še mladoletna, stara 17 in 12 let, skupno pa jima je tudi to, da se nista nikoli poročila.²⁵² Medtem ko je prvi, gospodar Knežije, umrl že zgodaj, je drugi za nekaj let preživel Valvasorja in ves čas ostal graščak na očetovem Pogoniku. Varuh obeh je bil od leta 1672 do svoje smrti pet let pozneje brat Franc Baltazar,²⁵³ nato pa gotovo Jurij Andrej.²⁵⁴

Četrti od Valvasorjevih svakov bratov Graffenweger, **Adam Ferdinand** (* 1655, Ljubljana, † 1681, [Ljubljana]), ni dočkal niti 26 let in ni imel časa, da bi si ustvaril družino. Ob delitvi rodbinske zapuščine leta 1672 mu je pripadel dvorec Knežija²⁵⁵ nad Savo pri Litiji, a je vprašanje, koliko je tam prebival, mor-da proti koncu kratkega življenja.²⁵⁶ Vsaj prva leta je Knežijo upravljal s Pogonika starejši brat, sicer njegov varuh Franc Baltazar,²⁵⁷ saj je Adam Ferdinand

bom Widerkehr in do smrti živel v Ljubljani, kjer se jima je med letoma 1680 in 1689 rodilo osem otrok, skoraj vsako leto eden (NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1678–1686, pag. 58, 97, 169, 236, 298, 371; R 1686–1692, pag. 54, 92). Umrla je kot dvakratna vdova 25. maja 1718 (prav tam, M 1658–1735, pag. 242).

²⁵⁰ Valvasor je slabo poznal tudi njeno družino Toperzer z območja Kranja ali pa je s časovno distanco pozabil osebna imena (gl. op. 241 in 244).

²⁵¹ O šolanju Franca Karla gl. op. 248. – Mati Marija Elizabeta ga v svoji oporoki leta 1717 omenja kot edinega otroka iz svojega prvega zakona, in sicer kot patra Leopolda Graffenwegerja, profesa v Stični (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. W 1–49, testament W–33, 15. 3. 1717). Umrl je 6. februarja 1734, označen v nekrologiju kot Ljubljčan (K.[oblar], Stiški menihi, str. 176). Prim. Lubej, Herman Verelst, str. 154–155).

²⁵² Brez žena ju navaja tudi Lukantschitscheva genealoška zbirka (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/45r, fol. 232).

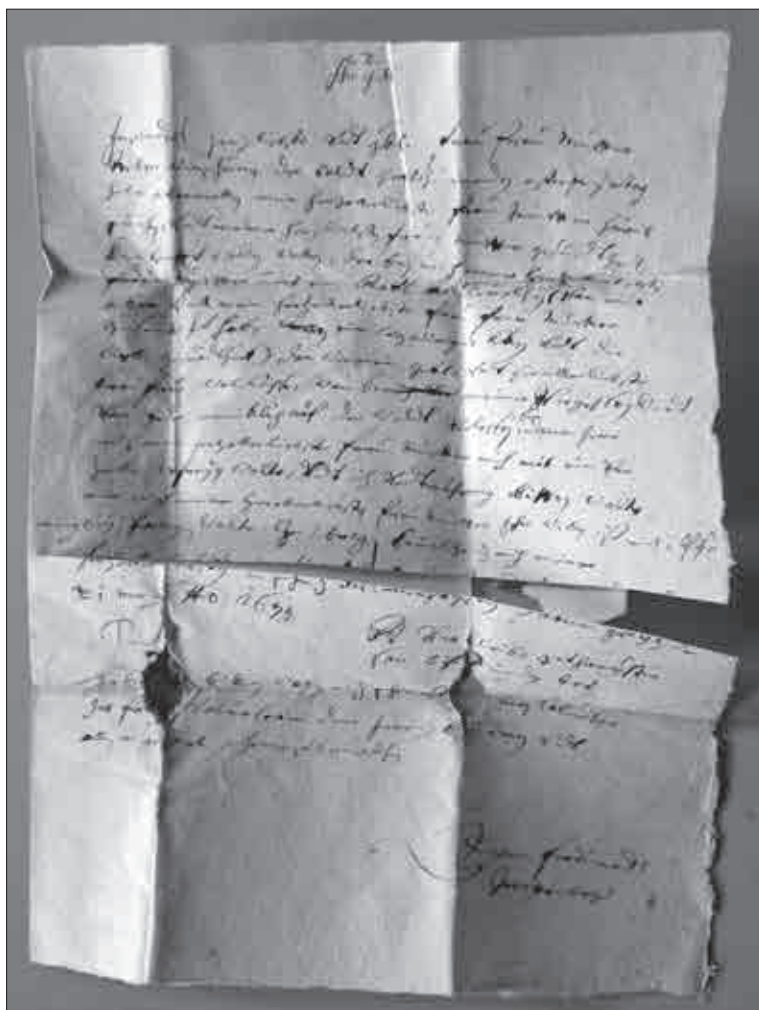
²⁵³ Gl. op. 165.

²⁵⁴ Gotovo je bil Jurij Andrej varuh obeh bratov, čeprav ga v tej vlogi najdemo samo pri najmlajšem Ernestu Frideriku. Kot tak (*verordeneter Versprecher*) je naveden v spremnem dopisu k cenitvi bratovega Pogonika leta 1679 (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 33, fasc. XVI, lit. G–34/III, 6. 4. 1679, pag. 1). Med regesti listin v zapuščinskem inventarju Jurija Andreja Graffenwegerja še eden kaže na njegovo vlogo varuha: nedatirana pravda med njim in Ernestom Friderikom zaradi zastopniških računov (*wegen der Versprecherey Raithungen*) (prav tam, šk. 34, fasc. XVII, lit. G–63, s. d. (1694), pag. 94–95/Nr. 38).

²⁵⁵ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/100r, 18. 10. 1672, fol. 33. – V imenjski knjigi ni nikoli prišlo do prepisa Knežije, tj. dela posesti očeta Baltazarja, na sina Adama Ferdinanda, ker je ta prej umrl (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 6 (1662–1756), fol. 178). Leta 1692 so dedičem pokojnega Adama Ferdinanda prepisali samo Vidernico z dobrimi 3 goldinarji imenjske rente (prav tam, fol. 179v).

²⁵⁶ Zapuščinskega inventarja njegove zapuščine, ki bi o bivališču Adama Ferdinanda lahko povedal več, žal ne poznamo.

²⁵⁷ Gl. op. 237.

Pismo Adama Ferdinanda Graffenwegerja materi, datirano 21. marca 1673 v Gradcu – v sklepnem delu pozdravlja mladoporočenca Valvasor.

tedaj še študiral na višjih jezuitskih študijah v Gradcu (1673).²⁵⁸ Zatem se je odpravil na kavalirsko potovanje in bil leta 1677 izpričano v Italiji.²⁵⁹ Bolan je 20. septembra 1681 v Ljubljani narekoval oporoko, v kateri je za glavne (univerzalne) dediče imenoval brate Jurija Andreja, Janeza Jožefa in Ernesta Friderika, za zadnje počivališče pa si je izbral Graffenwegerjevo grobnico pri šmarski župnijski cerkvi,²⁶⁰ kjer so ga kmalu zatem nedvomno tudi pokopali.²⁶¹ O njegovih

stikih in odnosih z Valvasorjevo družino vemo le to, da je bil 2. oktobra 1679 krstni boter svojemu nečaku Volkangu Vajkardu Valvasorju in torej tedaj zagotovito doma.²⁶² Povsem formalne vljudnostne narave so pozdravi, ki jih je kot graški študent leta 1673 v pismu materi med drugim namenil tudi zakoncema Valvasor.²⁶³

Podobno malo je znanega o Valvasorjevih stikih z njegovim petim, najmlajšim svakom **Ernestom Friderikom Graffenwegerjem** (* 1660, Ljubljana, † 1699, Pogonik), dedičem Graffenwegerjevega rodbinskega dvorca Pogonik.²⁶⁴ Ernest, kot so ga klica-

²⁵⁸ Andritsch, *Die Matrikeln. Band 3*, str. 39.

²⁵⁹ Brat in varuh Franc Baltazar mu je leta 1677 poslal v Italijo potrební denar (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–31, 27. 11. 1677, pag. 18/Nr. 9). Ko so isto leto 1677 na Pogoniku popisali bratovo zapuščino, so v posebni skrinji našli shranjene predmete (odsotnega) Adama Ferdinanda (prav tam, pag. 74).

²⁶⁰ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. G 1–54 1/2, testament G–14, 20. 9. 1681. – Stanovati bi utegnil v Ottovi hiši, kjer sta imela nekaj let prej najeto stanovanje brata Jurij Andrej in Franc Baltazar (gl. op. 166).

²⁶¹ Njegova smrt ni vpisana v ljubljansko mrliško matico, šmarska pa je prav za ta čas zelo pomanjkljiva: med 4. marcem in 11. oktobrom 1681 je le en nedatiran vpis, redni vpisi sledijo

spet šele od 2. januarja 1682 dalje (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735; ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, M 1660–1710).

²⁶² NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1674–1688, s. p., 2. 10. 1679.

²⁶³ ARS, AS 776, Gospodstvo Slatna, šk. 1, 21. 3. 1673.

²⁶⁴ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/100r, 18. 10. 1672, fol. 20. – V imenjski renti so Pogonik z dobrimi 33 goldinarji imenjske rente prenesli z Baltazarja Graffenwegerja na sina Friderika Ernesta šele leta 1695; renta se je za njegovega življenja

li, v poznejših dokumentih pa je naveden tudi kot Friderik Ernest, je poleg slatenskega gospoda Jurija Andreja živel najbližje Valvasorjevemu Bogenšperku. Za povrh se je dobršen del polihistorjevega bogenšperskega obdobja zadrževal na litijemskem območju, če odštejemo čas šolanja v Ljubljani in mladostnega potovanja. Ko se je Valvasor leta 1672 priženil na Slatno, je bilo Ernestu Frideriku šele dvanajst let in se je najverjetneje tisto jesen odpravil na ljubljansko jezuitsko gimnazijo, čeprav je leta 1678 izpričan šele v petem in naslednje leto v šestem, zadnjem razredu.²⁶⁵ Pomenljivo je dejstvo, da je bil sošolec leto dni starejšega Šmarčana Matije Greischerja (1659–1697), ki se je nato leta 1679 znašel v Valvasorjevi grafični delavnici na Bogenšperku in postal znan bakrorezec.²⁶⁶ Na Greischerjev talent je Janeza Vajkarda prejkone opozoril prav njegov mladi svak. Za Ernesta Friderika drugače kot za štiri njegove starejše brate ni izpričano, da bi po gimnaziji obiskoval višje jezuitske študije, pa tudi za javne službe v deželi se ni menil, tako kot te niso bile blizu nobenemu Graffenwegerju razen svojčasa dedu Andreju.

Ernest Friderik je gospodaril na Pogoniku²⁶⁷ in tam živel v divjem zakonu z dvema ženskama. V tem je sledil »zgledu«²⁶⁸ starejšega brata Janeza Jožefa, svojega sosedu z nasprotnega brega Save. Med letoma 1687 in 1698 sta mu dve ženski, Jera in Ana, rodili vsaka po dva otroka.²⁶⁸ Ker pa umirajoči Ernest

Friderik v oporoki leta 1699 govori o štirih otrocih (brez imen), katerih mati je Ana Marija Schulling,²⁶⁹ bi vse kazalo, da sta prva dva iz njegovega razmerja z Jero umrla in da v šmarski krstni matici ni krstov dveh od skupno vsaj štirih otrok, rojenih v razmerju z Ano Marijo. Nič manj verjetna pa ni razlaga, da je Graffenweger vse štiri otroke pripisal isti materi, čeravno je bila ta starejšima dvema v resnici mačeha. Oporoko je sestavil pred pričami 27. januarja 1699 v Ljubljani,²⁷⁰ kjer je nekaj dni zatem gotovo tudi umrl, po šmarski mrliški matici 8. februarja, ko mu še ni bilo 39 let.²⁷¹ Poslovil se je brez legitimnih potomcev šest let po odhodu Valvasorjeve družine z Bogenšperka in dobrih pet let po polihistorjevi smrti. V oporoki je poskrbel za nezakonske otroke in njihovo mater, Pogonik pa zapustil še mladoletnima nečakoma, sinovoma pokojnega brata Jurija Andreja Graffenwegerja, namesto katerih ga je nato upravljal njuna mati Marija Katarina.²⁷² Njena družina se

krščenega 25. marca 1687, in hčerko Marijo, krščeno 28. januarja 1690. Druga »concubina«²⁷³ z imenom Ana mu je rodila še eno Marijo in Ano, ki so ju nesli h krstu 22. novembra 1695 in 8. februarja 1698. Krstni botri so bili navadni ljudje, tretjemu pa vendar kaplan (kooperator) Mihael Jakoš. Pomenljivo je, da sta nezakonski materi ob krstu navedeni brez priimka, kot Ernestovi konkubini. NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1674–1688, s. p.; R 1689–1703, s. p. – Prva družica Ernesta Friderika z imenom Jera je najverjetneje umrla; manj verjetno je, da bi jo pogoniški gospod odslovil ali da bi mu ušla. Žal je v šmarski mrliški matici v tem času daljša vrzel; od leta 1686 do 1697 so vpisani le redki pokopi (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, M 1660–1710).

²⁶⁹ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. G 1–54 1/2, testament G–26, 27. 1. 1699. – Priimek Schulling je na območju Šmartna pri Litiji povsem neznan (prim. zlasti NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, Ind R 1614–1688).

²⁷⁰ Kot v op. 269.

²⁷¹ Šmarska mrliška matica ne pove, da bi preminil kje drugje (v Ljubljani), star pa naj bi bil okoli 45 let: »Illustrissimus Dnus Ernestus Graffenbeger ex Poganick ann. circiter 45« (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, M 1660–1710, s. p.). Lukantschitscheva genealoška zbirka ima datum smrti 6. februar 1699 (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/45r, fol. 232). Ta bi utegnil biti pravilnejši, kajti prav mogoče je, da se 8. februar iz mrliške knjige v resnici nanaša na datum pogreba oziroma da je bil pogreb celo nekaj dni pozneje in se je morebitna napaka v datumu smrti pripetila zaradi slabe informiranosti duhovnika o dejanskem dnevu smrti. Ernest Friderik si je v oporoki za zadnje počivališče izbral kapelo sv. Mihaela v šmarski župnijski cerkvi in tih pogreb (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. G 1–54 1/2, testament G–26, 27. 1. 1699).

²⁷² ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. G 1–54 1/2, testament G–26, 27. 1. 1699. – Bratova sinova Karel Vajkard in Jožef Ignac, ki ju oporočitelj ne imenuje z osebnima imenoma, sta dobila vse, kar je ostalo po izplačilu številnih volil, deloma še iz naslova deda Jurija pl. Scharffenegka. Ernest Friderik je tisoč goldinarjev kranjske veljave zapustil bratu Janezu Jožefu ter prav toliko v nemški veljavi naložil v stiskem samostanu za mašno ustanovo v župnijski cerkvi v Šmartnem, tako da se iz obresti bere na leto sto maš zanj in za njegove umrle sorodnike, in sicer ob petkih in sobotah. Naročilo je konec istega leta izpolnila svakinja Marija Katarina Graffenweger, rojena Lachenheim (prepis reverza stiškega opata Antona z dne 17. 12. 1699 v: ARS, AS 781, Cistercijski samostan in državno gospostvo Stična, Knjige, knj. 17, glavni urbar župnij

le malo zmanjšala, ko so naslednje leto prepisali tri hube in oštati bratu Janezu Jožefu s Knežije (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 6 (1662–1756), fol. 178, 178v).

²⁶⁵ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 325, 329. – Starejši brat Franc Baltazar je za njegovo vzdrževanje v Ljubljani (*in der Cost*) 24. novembra 1673 sklenil delovno pogodbo (*Spanzedl*) z Janezom Jožefom Mugerletom; toda skupaj s tem dokumentom so v bratovi zapuščini popisali tudi pogodbo (*Bestallung*) med Francem Baltazarjem in Mugerletom, datirano 1. decembra 1672, ter Mugerletov obračun z dne 30. aprila 1676 (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–31, 27. 11. 1677, pag. 13/Nr. 4). Tako je sklepati, da je Ernest Friderik prišel na gimnazijo že jeseni 1672 in je en letnik ponavljal.

²⁶⁶ Matija Greischer je bil obe leti, 1678 in 1679, vpisan v isto kongregacijsko knjigo kot Graffenweger (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 326, 330). Izviral je iz Šmartna pri Litiji, kjer so ga krstili 20. februarja 1659 (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1651–1665, s. p.; prim. Cevc, J. W. Valvasor, str. 178). Greischerjev prvi znani bakrorez je podobica sv. Družine, ki je nastala na Bogenšperku leta 1679 (Cevc, J. W. Valvasor, str. 178, 179). Že dolgo je znano, da se je njegova življenjska pot iztekla v Budimu (poglavljaji sta se nasprotujoči si letnici), šele pred kratkim pa je bil ugotovljen točen čas smrti (Szalai, *Magyar váradak*, str. 70). Natančneje o Greischerju: Golec, Valvasorjevi bogenšperški sodelavci, str. 66–73.

²⁶⁷ Ko je bil Ernest Friderik še dijak v Ljubljani, njegov varuh pa brat Jurij Andrej, je ljubljansko ogradno sodišče poslalo na bratovo prošnjo na Pogonik komisijo, ki je ugotovila prihodke in izdatke pogoniške posesti; vsi prihodki so znašali blizu 998 goldinarjev deželne veljave, po odbitku izdatkov pa naj bi Pogonik prinašal na leto slabih 540 goldinarjev (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 33, fasc. XVI, lit. G–34/III, 6. 4. 1679).

²⁶⁸ V krstnih maticah je Ernest Friderik vedno naveden le s prvim imenom Ernest. Z neko Jero je imel sina Janeza Jurija,

je zatem vsaj občasno zadrževala na Pogoniku,²⁷³ na prvi rodbinski posesti Graffenwegerjev, ki je nato čez nekaj let prešla v tuje roke.²⁷⁴

Valvasor omenja svojega svaka Ernesta Friderika zgolj kot lastnika Pogonika.²⁷⁵ Drugače kot o Juriju Andreju, ki je na svoji Slatni veliko izboljšal,²⁷⁶ ni mogel zanj povedati ničesar podobnega. Pogonik je označil kot sicer majhno, a udobno in lepo razporejeno stavbo.²⁷⁷ Izpričano ni niti, da bi imel polihistor s svojim pogoniškim svakom kakšne poslovne odnose.²⁷⁸ Ernest Friderik se v zapuščinskem inventarju pokaže kot imetnik skromne, a raznolike knjižnice

in njihovih imenj, inkorporiranih cistercijskemu samostanu Štična 1662, 2. del, Vrbarium Über die Pfarr St. Merthen bey der Lýtthey, pag. 71–72; o tem tudi: Mlinarič, *Štiška opatija*, str. 680). Štirim nezakonskim otrokom, katerih imen ni navedel, je zapustil vsakemu po 500 goldinarjev, skupaj 2.000 goldinarjev nemške veljave, ki jih prejmejo ob polnoletnosti, dotlej pa se iz dohodkov posesti Pogonik črpa na leto 120 goldinarjev obresti za njihovo hrano in obliko. Če kateri od otrok umre mladoleten, preživeli dedujejo za njim v enakih deležih, če pa pomrejo vsi štirje, pripade njihovih 2.000 goldinarjev sinovoma oporočiteljevega pokojnega brata Jurija Andreja. Mater otrok (*Bemelter 4 Kinder Mutter*) Ano Schulling je takoj odpravil z izplačilom 400 goldinarjev deželne veljave v gotovini. Upravljanje Pogonika in izplačilo oporočnih volil je Ernest Friderik zaupal bratovi vdovi, svakinji Mariji Katarini, ki je prav tako ni navedel z imenom. Če naloge ne bi opravila v enem letu, bi vse podedoval izvršitelj oporoke Janez Krstnik pl. Ehrenreich, ki bi po izplačilu oporočnih obveznosti v enem letu izplačal sinovoma brata Jurija Andreja Graffenwegerja samo 3.000 goldinarjev kranjske veljave ter premičnine.

²⁷³ Na Pogoniku je 24. julija 1702 nastalo poročno pismo nečakinje Izabele Sidonije Graffenweger in Ernesta Jožefa barona Zetschkerja (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 34, fasc. XVII, lit. G–64, 9. 3. 1708, pag. 45/sine numero). Ko so leta 1708 v Ljubljani sestavili inventar zapuščine matere Marije Katarine Graffenweger, naj bi posebej popisali tudi zapuščini njenega soproga Jurija Andreja in njegovega brata Ernesta Friderika, vendar komisija te naloge ni zmogla, saj ni bilo jasno, kaj je pripadalo kateremu od treh pokojnikov; za Ernestom Friderikom namreč ni bilo zapuščinskega inventarja in nobene zapuščine razen majhne posesti Pogonik (prav tam, pag. 2–4).

²⁷⁴ V kranjski imenjski knjigi je Pogonik voden na ime Ernesta Friderika Graffenwegerja še vse do leta 1742, vendar je iz vpisov razvidno, da je bil že leta 1716 lastnik Andrej Koppenjager. Ko so Pogonik leta 1695 prepisali Ernestu Frideriku Graffenwegerju (*wegen Pogänikh*), je znašala imenjska renta slabih 34 goldinarjev; naslednje leto pa se je zmanjšala na 31 goldinarjev, ker je Ernest Friderik prepisal bratu Janezu Jožefu tri hube in oštati. Majhno zmanjšanje je doživela še leta 1701, ko so iz oporočnega volila prepisali polovično hubo podružnični cerkvi sv. Katarine na Bregu. Odtlej ni bilo posestnih sprememb do omenjenega vpisa iz leta 1716. ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 6 (1662–1756), fol. 178v. – Po M. Smole je bil med Ernestom Friderikom Graffenwegerjem in zdravnikom dr. Andrejem Koppenjagerjem lastnik Pogonika dr. Pavel Ignac Ržen, ki naj bi posest prodal Koppenjagerju šele leta 1721 (Smole, *Grasčine*, str. 369).

²⁷⁵ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 447.

²⁷⁶ Prav tam, str. 537.

²⁷⁷ Prav tam, str. 446.

²⁷⁸ Prim. zlasti njune zapuščinske inventarje: ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–7/I, 16. 1. 1694; prav tam, lit. Z–7/II, 13. 1. 1693; prav tam, fasc. LIV, Z–11, 26. in 27. 3. 1700; šk. 34, fasc. XVII, lit. G–64, 13. 2. 1699.

z ducatom knjig in peščico slik.²⁷⁹ Odgovor na vprašanje, kako blizu si je utegnil biti z Valvasorjem po interesih in osebno, pa se izmika našim spoznavnim zmožnostim. V tem pogledu ne pove ničesar podatke, da je bil skupaj z bratom Jurijem Andrejem 20. julija 1687 soppodpisnik poročne pogodbe med Valvasorjem in njegovo drugo ženo Ano Maksimilo Zetschker.²⁸⁰

Z njegovo smrtjo, odhodom zadnjega brata Janeza Jožefa že čez dobro leto (1700) in s prodajo Pogonika nekaj let pozneje je Graffenwegerjevo ime na Litijskem ugasnilo. Tudi hči Janeza Jožefa se je, kot smo videli, omožila in odšla z očetove Knežije, ki je sicer še ostala v njenih rokah. Graffenwegerjev »imperij« v okolici Litije na obeh straneh Save se je skrhal že z izgubo Ribč (1687) in Slatne (1692), zadnje le malo preden je Valvasor prodal Bogenšperk, v začetku 18. stoletja pa je za njim ostal samo še vse bolj bled spomin. Pokojnih Graffenwegerjev so se sicer še spominjali dvakrat na teden pri mašah v šmarski župnijski cerkvi, darovanih iz naslova mašne ustanove pogoniškega gospoda Ernesta Friderika.²⁸¹

Če strnemo vse vedenje o Graffenwegerjih in o Valvasorjem dvajsetletnem gospodarjenju na Bogenšperku, lahko sklenemo, da so se polihistorjevi odnosi s sorodstvom prve žene verjetno gibal na območju toplo-hladnega. Spomnimo samo na taščino donacijsko pismo, ki je porodilo nesoglasje in je bržčas precej obremenilo medsebojno zaupanje. Graffenwegerji, ki sami sicer niso bili bogve kakšni gospodarji, so gotovo gledali postrani tudi na Valvasorjevo »neodgovorno« gospodarjenje, saj je Janez Vajkard vselej dajal prednost svojim »konjičkom«, namesto da bi poskrbel za odplačilo visokega dolga na še neplačano kupnino za posest. Oba dvorca s posestjo so mu tako rekoč kupili Graffenwegerji iz svoje dediščine, medtem ko ni sam prispeval skoraj ničesar, za povrh pa je ogrožal še materialno varnost oziroma prihodnost svojih otrok iz prvega zakona z Ano Rozino Graffenweger.

Rodbina Graffenweger je bila torej tista, ki je Valvasorju omogočila velikopotezno znanstveno, publicistično in založniško dejavnost. Brez poroke z Ano Rozino in brez njene dediščine kranjski polihistor ne bi videl Bogenšperka in ta ne bi postal »Parnas«, kot ga je poimenoval Erasmus Francisci,²⁸² ampak bi bil

²⁷⁹ Knjige so bile domoznanske, pravne, geografske, filozofske, nabožne in gospodarske narave ter priročnik za italijanščino, napisane v nemškem, italijanskem in latinskem jeziku; na prvem mestu sta navedeni dve »kroniki«, Schönlebnova in Valvasorjeva (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 34, fasc. XVII, lit. G–64, 13. 2. 1699, pag. 22–25).

²⁸⁰ Objavi poročne pogodbe: Kaspert, *Ženitni dogovor*, str. 186–189; Radics, *Johann Weikhard*, str. 307–309.

²⁸¹ O mašni ustanovi gl. op. 272. – Ustanovo so leta 1792 z ukinitve stiške opatije prenesli na šmarsko župnijo in ji tedaj odobrili 38 maš na leto (Maček, *Mašne in svetne ustanove*, str. 503).

²⁸² Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 620.

le eden številnih kranjskih gradov, na katerih so živeli danes pozabljeni »nepomembni« ljudje.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije:

AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko: šk. 263–264, 268.

AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko: I. reg., šk. 464, 469, 470, 472, 481, 485, 545, 547, 810, 844, 845, 847, 891, 894, 896, 924; kartoteka Deželne zadeve.

AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko: knj. 5, 6.

AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko: šk. 244.

AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko: L 228.

AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko: knj. 12–14, 16.

AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani (= Testamenti): I. serija: šk. 5; II. serija: fasc. G 1–54 1/2, L 1–49, S 1–71, T 1–29, W 1–49.

AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani (= Zap. inv.): šk. 9, 32–34, 41, 50, 61, 67, 77, 100, 103, 124–125, 131.

AS 730, Gospodstvo Dol: fasc. 85, 119, 120.

AS 746, Cistercijski samostan in državno gospodstvo Kostanjevica: Spisi, fasc. 2.

AS 748, Gospodstvo Krumperk: fasc. 25.

AS 776, Gospodstvo Slatna: šk. 1, fasc. 2.

AS 781, Cistercijski samostan in državno gospodstvo Stična: Knjige, knj. 17.

AS 1063, Zbirka listin: št. 1584, 1684–1686.

AS 1073, Zbirka rokopisov: I/42r, I/44r–45r, I/100r, II/51r.

AS 1075, Zbirka rodovnikov: šk. 3, 4.

AS 2048, Zbirka digitalnih posnetkov arhivskega gradiva za zgodovino Slovenije: Auersperg/379, 396.

DAG – Diözesanarchiv Graz-Seckau, Graz:

Altmatriken:

Graz–Hl. Blut: Sterbebuch III 1642–1649.

NŠAL – Nadškofjski arhiv Ljubljana:

NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana: fasc. 58.

NŠAL 116, Gospodstva: šk. 3.

ŽA Kranj: Matične knjige, R 1639–1651, R 1652–1677, M 1681–1733.

ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj: Matične knjige, Ind R 1588–1621, Ind R 1621–1653, Ind R 1653–1692, R 1607–1614, R 1614–1621, R 1621–1626, R 1626–1631, R 1643–1653, R 1653–1664, R 1669–1678, R 1678–1686, R 1686–1692, P

1632–1651, P 1651–1682, P 1682–1718, M 1635–1657, M 1658–1735.

ŽA Ljubljana–Sv. Peter: Matične knjige, P 1677–1715.

ŽA Šmartno pri Litiji: Matične knjige, Ind R 1614–1688, R 1614–1621, R 1621–1626, R 1626–1631, R 1665–1674, R 1674–1688, P 1605–1632, P 1660–1720, M 1660–1710.

ŽA Št. Peter–Otočec: Matične knjige, RPM 1642–1686; RPM 1687–1717, RPM 1717–1737.

ŽA Vače: Matične knjige, R 1673–1689, R 1689–1705, R 1706–1722, P 1685–1711, M 1687–1723.

ŽA Višnja Gora: Matične knjige, R 1718–1733, M 1713–1748.

ÖStA – Österreichisches Staatsarchiv, Wien:

AVAFHKA – Allgemeines Verwaltungsarchiv – Finanz- und Hofkammerarchiv:

Adelsakte: Hofadelsakt von Georg Wertasch von Scharffenegg 18. 7. 1649; Hofadelsakt von Johann Jakob Gall von Gallenfels 31. 3. 1653.

ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana:

LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka: šk. X, XIX, XXII.

LITERATURA

Andritsch, Johann: *Die Matrikeln der Universität Graz. Band 1. 1586–1630*. Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Universitätsbuchdruckerei und Universitätsverlag, 1977; *Band 2. 1630–1662*, 1980; *Band 3. 1663–1710*, 1987.

Cevc, Emilijan: J. W. Valvasor kot mentor slikarjev. V: Gostiša, Lojze (ur.): *Janez Vajkard Valvasor Slovincem in Evropi = Johann Weichard Valvasor to the Slovenes and to Europe. Katalog razstave = Exhibition Catalogue*. Ljubljana: Narodna galerija, 1989, str. 169–195.

Črnivec, Živka (ur.): *Ljubljanski klasiki 1563–1965*. Ljubljana: Maturanti Klasične gimnazije (1941–1958), 1999.

Erläuterungen zum historischen Atlas der Österreichischen Alpenländer. I. Abteilung. Die Landgerichtskarte, 4. Teil: Kärnten, Krain, Görz und Triest. Wien: Adolf Holzhausens Nachfolger, 1929.

Fabjančič, Vladislav: *Knjiga ljubljanskih hiš in njih prebivalcev. I. del. Stari trg; II. del. Novi trg; III. del. Veliki trg; IV. del. Šentpetrsko predmestje; V. del. Kapucinsko predmestje*. Ljubljana, 1944 (tipkopis v Zgodovinskem arhivu Ljubljana).

Fabjančič, Vladislav: *Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov 1269–1820. 3. zvezek. Župani in sodniki 1605–1650* (Gradivo in razprave 28. Ljubljanski sodniki in župani). Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2005.

Fabjančič, Vladislav: *Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov 1269–1820. 4. zvezek. Župani in so-*

- dniki 1650–1785* (Gradivo in razprave 34. Ljubljanski sodniki in župani). Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2012.
- Frank, Karl Friedrich von: *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum »Alt-Österreichischen Adels-Lexikon« 1823–1918. 1. Band. A–E. Schloss Senftenegg: Selbstverlag, 1967; 2. Band. F–J, 1970; 3. Band. K–N, 1972; 4. Band. O–Sh, 1973; 5. Band. Si–Z, 1974.*
- Golec, Boris: Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, družini, smrti, grobu in zapuščini. *Zgodovinski časopis* 68 (2014), str. 30–55.
- Golec, Boris: Litija – trg ob reki od srednjeveških začetkov do zatona savske plovbe sredi 19. stoletja. *Kronika* 59 (2011), št. 3, Iz zgodovine Litije in okolice, str. 453–488.
- Golec, Boris: Neznano in presenetljivo o življenju, družini, smrti, grobu in zapuščini Janeza Vajkarda Valvasorja. *Zgodovinski časopis* 61 (2007), str. 303–364.
- Golec, Boris: Plemstvo v cerkvenih matičnih knjigah zgodnjega novega veka – raziskovalni problemi in izzivi. *Arhivi* 36 (2013), št. 1, str. 85–110.
- Golec, Boris: Valvasor kot zemljiški gospod (1. del). *Arhivi* 37 (2014), št. 1, str. 65–107; (2. del). *Arhivi* 37 (2014), št. 2, str. 23–43.
- Golec Boris, Valvasorjev izvor, družina in mladost – stare neznanke v novi luči (1. del). *Kronika* 61 (2013), št. 1, str. 5–66; (2. del). *Kronika* 61 (2013), št. 2, str. 217–272; (3. del). *Kronika* 62 (2014), št. 1, str. 15–66; (4. del). *Kronika* 62 (2014), št. 2, str. 193–232.
- Golec, Boris: *Valvasorjeva hiša v Krškem – napačna in prava*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Kulturni dom Krško, enota Mestni muzej Krško, 2013.
- Golec, Boris: Valvasorjevi bogenšperški sodelavci. Andrej (Andreas) Trost, Mihael Stangl, Matija Greischer (Grajžar), Jernej Ramschissl, Janez Koch in Peter Mungerstorff v luči novih biografskih spoznanj. *Acta historiae artis Sloveniae* 19 (2014), št. 2, str. 45–91.
- Hančič, Damjan: *Klarise na Kranjskem*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2005 (Gradivo in razprave 26).
- Hauptman, Helena: *Od Verneka do Obleske gorice. Gradovi in graščine v občini Litija*. Litija: Villa Litta, 2001.
- Historischer Atlas der österreichischen Alpenländer. I. Abteilung. Die Landgerichtskarte, 4. Teil: Kärnten, Krain, Görz und Triest*. Wien: Adolf Holzhausens Nachfolger, 1929.
- Jakič, Ivan: *Vsi slovenski gradovi. Leksikon slovenske grajske zapuščine*. Dopolnjeni ponatis. Ljubljana: DZS, 1999.
- K.[oblar, Anton]: Stiški menihi. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko VIII* (1898), str. 172–176.
- Kaspret A.[nton]: Ženitni dogovor Ivana Vajkarda Valvasorja z Ano Maksimilo baronico Zečker z dne 20. julija 1687. I. *Časopis za zgodovino in narodopisje* I (1904), str. 186–189.
- Kos, Dušan: *Valvasor, kuharica Ana in težave z duhom gospe Gallenberg. O prikazovanju duhov in reševanju nesrečnih duš na Slovenskem v zgodnjem novem veku ter o spiritističnih zgodbah Janeza Vajkarda Valvasorja* (Gradivo in razprave 35). Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2013.
- Lubej, Uroš: Herman Verelst, portret Janeza Jakoba pl. Wiederkehrna; Herman Verelst, Portret Marije Elizabete pl. Wiederkehrn, roj. Toperzer. V: Murovec, Barbara et al. (ur.), *Almanach in slikarstvo druge polovice 17. stoletja na Kranjskem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005, str. 154–156.
- Lubej, Uroš: Prispevki k biografijam na Kranjskem delujočih flamskih in holandskih slikarjev druge polovice XVII. stoletja. *Acta historiae artis Slovenica* 2 (1997), str. 33–52.
- Maček, Jože: *Mašne in svetne ustanove na Kranjskem in v Avstrijski Istri. Urejanje, državni nadzor in premoženje duhovnih in svetnih ustanov pri cerkvah na Kranjskem in v Avstrijski Istri do leta 1809. Prispevek k obravnavi državnega cerkvenstva na Kranjskem*. Celje: Društvo Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba, 2005.
- Mlinarič, Jože: *Stiška opatija 1136–1784*. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, 1995.
- Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem: 17. stoletje. 1. del. Od Billichgrätzov do Zanettijev*. Ljubljana: Viharnik, 2014 (Zbirka Blagoslovljeni in prekleti, knj. 4).
- Radics, P.[eter] von: *Alte Häuser in Laibach. Geschichtserinnerungen. Zweite Serie mit einer Illustration*. Laibach: Selbstverlag des Verfassers, 1909.
- Radics, P.[eter] von: *Johann Weikhard Freiherr von Valvasor (geb. 1641, gest. 1693). Mit 5 Porträts und 15 anderen Abbildungen; samt Anhang, Nachtrag und der Genealogie der Familie Valvasor*. Laibach: Krainische Sparkasse, 1910.
- Rajšp, Vincenc (ur.): *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. Opisi. 2. zvezek*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Arhiv Republike Slovenije, 1996.
- Rajšp, Vincenc (ur.): *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. Opisi. 5. zvezek*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Arhiv Republike Slovenije, 1999.
- Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken der Grafschaft Görz und Gradisca*. Gorz: Selbstverlag, 1904.
- Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain*. Görz: Selbstverlag, 1905.

Slana, Lidija: Lichtenbergi na Tuštanju. *Kronika* 57 (2009), št. 2, Iz zgodovine gradu Tuštanj pri Moravčah, str. 171–200.

Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.

Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. 1. Gorenjska. Peta knjiga. Med Goričanami in Gamberkom*. Ljubljana: Viharnik, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000.

Szalai Béla: *Magyar várak, városok, falvak metszetei 1515–1800. IV. Addenda – Kiegészítések*. Budapest: Szalai Béla, 2013.

Valenčič, Vlado: *Zgodovina ljubljanskih uličnih imen*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, Partizanska knjiga, 1989 (Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gradiiva in razprave 9).

Valvasor, Janez Vajkard: *Opus Insignium Armorumque 1687–1688. Velika grbovna knjiga. Das grosse Wapenbuch, The Great Heraldry Book* (faksimile). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1993.

Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre deß Hertzogthums Crain, I–XV*. Laybach, 1689.

Valvasor, Johann Weichard: *Topographia Ducatus Carnioliae Moderna. Wagensperg in Crain, 1679* (faksimilirana izdaja). Ljubljana: Cankarjeva založba, München: Dr. Dr. Rudolf Trofenik, 1970.

Witting, Joh.[ann] Bapt.[ist]: Beiträge zur Genealogie des krainischen Adels. V: *Jahrbuch der K. K. Heraldischen Gesellschaft »Adler«*. Neue Folge IV (1894), str. 89–146.

Záloha Jiří: Eggenberské nobilitační diplomy. V: Záloha, Jiří – Sedlák, Vladimír J.: Eggenberské a schwarzenberské nobilitační diplomy. Praha: ZK ROH Tesla Strašnice. Klub pro českou heraldiku a genealogii, 1989, str. 241–302.

Žontar, Josip: *Zgodovina mesta Kranja*. Ljubljana: Muzejsko društvo za Slovenijo, 1939.

Žvanut, Maja: Ljubljanski župan Jurij Vertaš pl. Scharffenegk in njegovi. *Kronika* 45 (1997), št. 1, str. 22–28.

ELEKTRONSKI VIR

<http://genealogy.euweb.cz/bohemia/eggenbg.html> (januar 2015).

S U M M A R Y

The Graffenweger family and its role in the life of Johann Weikhard Valvasor

The Carniolan polymath Johann Weikhard Valvasor (1641–1693) owed almost the entire financial foundation of his twenty-year scholarly, publishing and collection activity to the family of his first wife Anna Rosina Graffenweger von Graffenau (1658–1687), particularly his wife's maternal grandfather Georg Wertasch, ennobled "von Scharffenegk". Thus, the Graffenwegers, along with the Valvasors, became the most important family in the polymath's life or, rather, a family that left a most profound mark on him. The aim of this contribution is to improve the knowledge of the relatives of Valvasor's first wife and especially to cast light on relations between Johann Weikhard Valvasor and his brothers-, sister- and mother-in-law. It should be stressed that, being the owners of five castles and courts near Litija, the Graffenwegers were Valvasor's close neighbours, after he bought the Bogenšperk/Wagensperg Castle in 1672 and settled there for two decades.

Compared to Valvasor, his seventeen years younger wife Anna Rosina had considerably shallower roots among nobility. Within the span of one generation, the title of nobility and Carniolan provincial fellowship was granted to her grandfathers Andreas Graffenweger von Graffenau (ca. 1580–1640) and Georg Wertasch von Scharffenegk (ca. 1600–1669). Just as their ancestors remain unidentified, nothing is known about the origins of their wives, both grandmothers of Anna Rosina. There are a number of clues that Andreas Graffenweger may have been the son of a member of the noble Gall family, which owned the castle Knežija/Graffenweg near Litija, and that he obtained his family name after the aforementioned castle. He earned his noble title around 1630 as the bookkeeper of the Carniolan provincial estates and then inherited the smaller castle of Pogonik/Poganig near Litija after his son-in-law, which became the "home castle" of the Carniolan Graffenwegers. His son Balthasar (before 1614–1663) married Anna Maria (ca. 1628–1678), the only daughter of the newly-rich merchant from Ljubljana, city mayor and judge Georg Wertasch, only subsequently (1649) ennobled to Georg Wertasch von Scharffenegk. In 1660, he bought the Slatna/Slatteneg Castle not far from Pogonik together with half of the seigniority Svibno/Scharffenberg and left his grandchildren Graffenwegers considerable wealth.

When Valvasor married Anna Rosina Graffenweger in 1672, she lived in Slatna with her widowed mother and brothers. That same year, the newlywed

Valvasors bought two castles at nearby Bogenšperk/Wagensperg and Črni potok/Schwarzenbach with the bride's inheritance, incurring a debt that amounted to half of the purchase price. The Graffenweger brothers, two still minors, then divided among themselves the inheritance after their father and grandfather of Scharffenegk. The oldest one, Georg Andreas (1645/47–1694) obtained the Slatna/Slatteneg Castle, Franz Balthasar (1646/48–1677) mostly settled for promissory notes, Johann Josef (1649–1700) took over the Ribče/Fischern mansion, Adam Ferdinand (1655–1681) the Knežija/Graffenweg manor with the small mansion Vidernica/Widernitz, and the youngest one, Ernst Friedrich, took possession of his father's mansion in Pogonik/Poganig. Thus, Valvasor had almost the entire Graffenweger family in the vicinity of his new home at Bogenšperk, except his wife's early departed sister Maria Apollonia, married Sonce (1652–1679).

It should be stressed that the Graffenwegers found their life companions among their recently ennobled equals. In this regard, Johann Weikhard Valvasor was set markedly apart from other sons and daughters-in-law of Anna Maria Graffenweger. He even passed himself off as a baron, which was his only "weapon", given that he contributed very little to the marriage with Anna Rosina besides his pedigree and the Valvasor family reputation.

Compared to Johann Weikhard and his family, the Graffenwegers were a younger as well as less consequential noble family that left no noticeable imprint on public life. At least four out of five Valvasor's brothers-in-law studied in Graz, but not one of them had ambition to hold public office. Rather, they contented themselves with the role of provincial seigniors. Only two created families, two lived in concubinage with women of lower social standing, and they had altogether fathered at least nine illegitimate children, more than legitimate ones. The answer to how many interests and personal values they shared in common with Valvasor eludes our grasp. Written sources contain certain references to business relations and a few sponsorships, but the rest is left to drawing one's own conclusions and speculation. A major disagreement arose over a letter of donation

for 5,000 florins that the mother and mother-in-law, respectively, Anna Maria Graffenweger issued to the Valvasors in 1672 and revoked it four years later in her will. Perhaps she changed her mind on finding out that her daughter and son-in-law had not saved her donation to settle the outstanding purchase price for the estate but that Valvasor pledged it for money loans he invested in his "hobbies".

To summarise what we know about the Graffenwegers and Valvasor's twenty years of running the Bogenšperk estate, it is possible to conclude that the polymath's relations with the relatives of his first wife probably oscillated between cordial and frosty. The Graffenwegers, themselves not particularly good masters, surely looked askance at Valvasor's "irresponsible" administration, for he always prioritised other matters to settling the high outstanding debt on the unpaid purchase price for the estate. By such conduct, he threatened the financial security or future of his children from the first marriage with Anna Rosina Graffenweger. After he remarried as a widower in 1687 and published his monumental work "Die Ehre deß Hertzogthums Crain" (1689), he was compelled to sell the entire estate in 1689–1692 and move to Krško (Gurkfeld), where he died a year after, in 1693. His four minor children from the first marriage retained contacts with the Graffenweger family. Their first custodian was uncle Georg Andreas and after his imminent death (†1694) the other uncle, Johann Josef (†1700). By the end of the 17th century, the Graffenweger estate in Litija had been significantly reduced and the family decimated. Finally, the last three Valvasor's brothers-in-law died, one after another, leaving only a pale memory of the Graffenwegers in the area. In the mid-18th century, after it had been referred to in written sources in Carniola for less than one century and a half, the family became extinct with the death of the last male descendant, the impoverished nephew of Valvasor's wife. The Graffenwegers reached their zenith precisely during the period in which they established family ties to Valvasor—who was greatly indebted to them—but never assumed any special role or standing in the land.